

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: *Magyar világnézet.* ~ SZENT-MIHÁLYINÉ SZABÓ MÁRIA: *Május királynője.* ~ HECKLER ANTAL: *Rubens és Rembrandt.* ~ OTTLIK GÉZA: *Apró írások.* ~ RÉDEY TIVADAR: *Péterfy Jenő mint dramaturg.* ~ MÁLYUSZ ELEMÉR: *A vörös emigráció.* ~ SÍK SÁNDOR, MÉSZÁROS SÁNDOR, RÉZ GYULA: *Versek.* ~ **Elvek és művek:** *Földindulás után. Magunk revíziója.* ~ *Emlékkönyv Négyessy László hetvenedik születésnapja alkalmából.* ~ *Szent Imre Album.* ~ *Fogadjatok be.* ~ *Az ércmadár.* ~ *Kant etikája és a német idealizmus erkölcsbölcsélete.* ~ *Tizen nyugat felé.* ~ *Sas és pillangó és egyéb állatmesék.* ~ *Kádár Anna lelke.* ~ **Szemle:** *Divald Kornél.* ~ *Defoe.* ~ *Arnold Bennet.* ~ *Gróf Leiningen-Westerburd Károly búcsúlevele.* ~ *Tudományos élet.* ~ *Színházi szemle.* ~ *Képzőművészeti szemle.* ~ *Zenei szemle.*

1931. ÉV

MÁJUS 1.

5. SZÁM

IX. ÉVFOLYAM

ÁRA 2.50 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

N A P K E L E T

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

A Napkelet szerkesztője:

TORMAY CECILE

Helyettes szerkesztő:

HARTMANN JÁNOS

Megjelenik minden hó 1-én.

Előfizetési ár: Negyedévre 7 pengő. Tiszviselőknék 5 pengő. Külföldre egész évre 32 pengő.

A Napkelet szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. sz. ~ Telefon: Automata 534—32.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Magyar világnézet	385	Rédey Tivadar: Péterfy Jenő mint drama- turg	420
Szentmihályiné Szabó Mária: Május király- nője	393	Mészáros Sándor: Meander. (Vers) ...	424
Hekler Antal: Rubens és Rembrandt ...	410	Mályusz Elemér: A vörös emigráció... ..	425
Ottlik Géza: Apró írások	415	Réz Gyula: Háromszög-sors. (Vers) ...	445
Sik Sándor: Felelősség. (Vers)	419		

ELVEK ÉS MŰVEK:

Reményik Sándor: Földindulás után. Ma- gunk revíziója	446	Joó Tibor: Bartók György: Kant etikája és a német idealizmus erkölcsbölcsélete	453
Kerecsényi Dezső: Emlékkönyv Négyessy László hetvenedik születésnapja alkal- mából	450	Csanádi Balogh István: Tizen nyugat felé. Osváth Tibor hadifogoly regénye	455
Szent Imre Album... ..	451	Emödy László: Mauks Ernő: Sas és pil- langó és egyéb állatmesék	456
Majthényi György: Friss Endre: Fogadatok be. (Versek)	451	Majthényi György: Földi Mihály: Kádár Anna lelke... ..	456
(jég): Ráth Végh István: Az ércmadár... ..	451		

SZEMLE:

Genthon István: Divald Kornél	460	Eckhardt Sándor: Tudományos élet ...	466
Majthényi György: Defoe	461	Rédey Tivadar: Színházi szemle	471
Dr. Kállay Miklós: Arnold Bennet	462	Genthon István: Képzőművészeti szemle	476
Timon Béla: Gróf Leiningen-Westerburd Károly búcsúlevele	465	Prahács Margit: Zenei szemle... ..	477

A Napkelet t. Olvasóinak szíves figyelmébe!

Nagyon kérjük azokat a t. Olvasóinkat, akik előfizetésüket az új negyed-
évre még nem újították meg vagy hátralékban vannak, szíveskedjenek az ese-
dékes díjak kiegyenlítése iránt mielőbb intézkedni.

Kiváló tisztelettel

A KIADÓHIVATAL.

MAGYAR VILÁGNÉZET.¹

SORSFORDULÓNÁL állunk. A lét vagy nemlét problémája soha az elmúlt ezredév alatt nem volt nemzetünkre oly végzetesen éles, mint ma. Az a kérdés: kijutunk-e, ki akarunk-e jutni a történelem istenkézvonta horizontjára, vagy meg akarunk fulladni a pártpolitika szűk, levegőtlen alai között. A magyar népet ma nem nagyszerű történelmi hivatás problémái foglalkoztatják, csak haszontalan politikai frázisok. Közéletünket valami megmagyarázhatatlan általános irányvesztettség jellemzi, melyből kiváló vezérek heroikus erőfeszítései ellenére sem tudunk kibontakozni. Évtizedek óta tétlenül nézzük, hogyan küzd, dolgozik helyettünk a nagy reménytelenségben egy-egy bátor férfi, és zsibbadt lélekkel ráhagyjuk ismét a nemzet sorsát egy-egy nagy ember múltó létének kártyalapjára. Egyetlen ember pedig, ha még olyan nagy is, nem képes megmenteni egy népet, ha ez a nép maga nem ébred rá, hogy meg kell mentenie önmagát. *Nem egyetlen akaratnak kell millió részekre osztatnia, hanem millió és millió akaratnak kell eggyefonódnia* ahhoz, hogy valamely nemzeti hérosz istenáldott erőfeszítése történelmi csodákat tegyen.

A mi feladatunk az, hogy ennek a történelmi csodatételnek a megvalósulását előkészítsük. Meg kell teremtenünk a sok-sok millió magyar akarat egybefonódásának alapfeltételét: az *egységes nemzeti közvéleményt*. Nem valamely aktuális parlamenti program, a közügyek vitelének valamely pártos szemlélete és kritikája az, amit közvélemény alatt értünk. Nem egyeseknek, pártoknak, érdekszféráknak közérdekké nyilvánított egoizmusát, hanem az *élő nemzet ösztönös világnézetét keressük*, azt az egyetemes zsinórmértéket, mely minden időben iratlan szentírása egy nép történelmi célkitűzéseinek. Azt a közvéleményt akarjuk látni, mely minden pártoknak és kormányoknak felette áll, mely uralkodik és irányít, él és parancsol az intézményekben, géniusza világít a fórumok minden szögletén, a parlamentben épügy, mint a sajtóban és az irodalomban, — s amely ellen büntetlenül nem lehet vétetni.

Ez a közvélemény csak az ezeréves nemzeti eszmén és az ezzel egybeforrott faji öntudaton épülhet fel.

Az ezeréves *nemzeti eszme* szerintünk az, hogy nekünk mint virágzó, szabad, erős és nemes népnek a Duna mentén a Kárpátok koszorújában *Árpád birodalmát fenn kell tartanunk*. Ezen a földön meg kell maradnunk, ami belőle ma hiányzik, vissza kell szerezniünk s az ezeréves határok között független, öncélú, szabad államot kell alkotnunk. Ebben az államban mind a magunk, mind a többi szabad népek javára *ápolnunk és fejlesztenünk kell azokat az értékes faji és nemzeti sajátosságainkat*, melyek az emberiség kultúrközösségében a művelődés, haladás és fejlődés történetében biztosítják méltó helyünket, s ame-

¹ Ez a jelentős tanulmány a *Sol* klubban tömörült fiatal magyarok elvi programja. A magyar lelki egység eszmekörének foglalátja lévén, egy egységes nemzeti közvélemény kialakulásának közvetlen alapjául szolgálhat.

lyek a népek és fajok e nemes versenyében tiszteletet, becsülést és szeretetet szereznek a magyarnak.

A *faji öntudat* annak átérzése es meggyőződésünkké tétele, hogy *az emberiségnek csak úgy tehetünk igazán szolgálatot, ha minél inkább ragaszkodunk nemzeti eszméinkhez, ha minél inkább, minél teljesebben, minél speciálisabban magyarok vagyunk. Szilárd tudata tehát annak, hogy az emberiségre nézve csak magyarságunk által vagyunk és lehetünk értékesek, csak az által jelentünk számára nélkülözhetetlen kultúrtényezőket. Ebből az következik, hogy magyar voltunkat nélkül, hogy más fajokat lenéznénk, mindenekfölött becsülnünk és reá tartanunk kell, hogy csak magyarságunkhoz ragaszkodva élhetünk önálló egyéni életet a népek közösségében. Míg ha nem tartunk rá, hogy magyarok vagyunk, ha értékes faji és nemzeti sajátosságaink elhanyagolásával, géniuszunk elsovasztásával, munkát, harcot, küzdelmet kerülve, folytonos megalkuvásokkal lassankint földadjuk külön individualitásunkat, — akkor elszóródunk az emberregetegben nyom és jelentőség nélkül mint a dudvamag, melynek senki se látja hasznát és nem is becsüli semmire. Amely népnek hiányzik faji öntudata, az sohasem jut be a történelembe. Az a nép viszont, mely oda bejutván «tépí fényes nemzeti bélyegét» és faji öntudatát sorvadni engedi, kitörli magát a történelemből.*

Csak a nemzeti eszmén és faji öntudaton felépülő közvélemény képes tájékozódni és kormányzatunknak irányt mutatni azoknak a szétválasztó problémáknak útvesztőjében, melyek belső egységünket törtekre bontják.

Nemzeti egységünknek ma négy veszedelmes ellentét áll útjában : a közjogi, felekezeti, szociális és faji (nemzetiségi) kérdés. Minden gyakorlati kérdést ma — sajnos — ezek szemszögéből vizsgálunk és bírálunk el, s csak természetes, hogy állásfoglalásunk így ab ovo már nem lehet egységes. Ám a mi nézetünk szerint e nagy problémák fölött szükségképp uralkodik és parancsol egy még nagyobb : *az önfenntartás. A nemzet mindenekelőtt és mindenekfölött élni akar.* Nem a haza sokféleképp értelmezhető «szent önzése», hanem az élet isteni parancsa szabja meg tehát a nemzetnek azt, hogy — ha nem akar elpusztulni — ezekben a kérdésekben milyen álláspontra kell helyezkednie.

A közjogi ellentéteket a trónbetöltés problémája váltja ki. Mi nem vagyunk sem doktrinair legitimisták, sem ugyanilyen szabadkirályválasztók. A mi magyar világnézetünk azt mondja : *a nemzet szuverén.* A törvényeket a nemzet kizárólag a saját életviszonyai szerint alkotja, módosítja vagy törli el, s itt nem szabad tekintettel lennie semmi másra, csak saját magára. Kizárólag a nemzet határozza meg, hogy a szuverénitást az államhatalmak között hogyan és milyen mértékben osztja meg, de ha már megosztotta és alkotmányt alkotott magának, akkor, ha csak lehet, ettől ne térjen el. Valljuk tehát a nemzet szuverénitásának teljességét, de valljuk ezeréves történelmi alkotmányunk lehető megóvásának szükségességét is.

Az alkotmány változásainak azonban nemcsak az erőszak, de az élniakarás józan ösztöne, az önfenntartás abszolút parancsa is oka lehet. Az alkotmány is, a király is, a parlament is a nemzetért van, de a nemzet nincsen egyikükért sem. A nemzet öncélú, fölötte nem állhat senki, csak az Isten!

A nemzet szuverénitásáról vallott felfogásunkból következik, hogy a trónbetöltés kérdésében kizárólag a nemzet maga és egyedül saját érdekei szerint dönt. Az ezeréves alkotmány iránt érzett feltétlen tiszteletünkből viszont az következik, hogy a nemzet a trónkérdésben hozandó döntésénél igyekezzék mindenekelőtt *ősi alkotmányunk rendje szerint* hozni meg az elhatá-

rozását. Alkotmányunk történelmi jellegéből következik, hogy az mindenkor simult a változó létfeltételekhez, melyektől a nemzet fennmaradása függött. Előrelátható, hogy ennek a bekövetkező trónbetöltésnél is meg kell történnie, s *az akkor aktuális történelmi helyzet fogja előírni azokat a feltételeket*, melyeket a nemzetnek a megkoronázandó király hitlevelében meg kell szabnia. Hagyományos ragaszkodásunk az alkotmányhoz nem feledtetheti velünk az önfenntartás ösztönét. Az alkotmányosságért mindent feláldozhat a nemzet, egyedül önmagát nem. A nemzet életérdekeivel szemben nincsenek szerzett jogok. A nemzet nem áldozhatja fel magát a királyért, — a király a nemzetért : igen. Ahol tehát a nemzet nem engedhet, engednie *kell* a királynak.

A Szent Korona magyar eszmény, viselője csak az lehet, aki meg tudja testesíteni személyében és uralkodásában a nemzeti eszmén és a faji öntudaton felépülő összes nemzeti ideálokat. A trónbetöltés alkalmával tehát a nemzet a belső és külső viszonyok gondos reálpolitikai mérlegelése alapján meg fogja mondani, hogy milyen feltételek mellett koronáz. Ezek elfogadása, vagy visszautasítása szerint minden más szempontra való tekintet nélkül kell meghoznia elhatározását. Addig azonban, míg ez megtörténhetik, tehát míg a trónbetöltés kérdésében függetlenül és szabadon nem intézkedhetünk, ennek a vitának nyugodnia kell a fönnebb megadott elvi alapokon.

A másik veszedelmes egységrontó kérdés a felekezeti, mely a vallás tiszteletreméltó jelszavaival ver éket közénk. Mindnyájan hitvalló katonái vagyunk egyházunknak, de bátor hirdetői meggyőződésünknek is. Valljuk, hogy *a vallási és nemzeti ideál nem egymást kizáró, de épen ellenkezőleg: egymást kiegészítő fogalmak*, mert a nemzet az ő szuverén erejével tulajdonképpen azoknak az erkölcsi eszméknek a megvalósítására törekszik, melyeket a vallás állít ideálként a lelki ember elé. Abból a tényből azonban, hogy a nemzet hatalmi szervezete, az állam, a maga munkájával lényegében vallás erkölcsi célokat követ és valósít meg, nem következhetik az a végzetes tévedés, hogy az államhatalom akár az egyik, akár a másik felekezet által ezek saját céljaira kisajátítható. *A nemzet ha vallási szempontból sok felekezetből áll is, ám egyik felekezet sem a nemzet!* Az államhatalom tehát kizárólag a nemzeté, s egyedül csak a nemzet által saját életfeladatai, lelki és fizikai szükségletei szerint irányítandó. Az egyházak hit-tételeinek hirdetése és terjesztése nem politikai, hanem apostoli feladat, melyet nem a közélet rostrumain, hanem a templomok szószékein, az egyéni és társadalmi élet szociális és karitatív sarkain, s az emberszívnek külső hatalmi eszközök számára hozzáférhetetlen redőiben kell munkálni. *A világnézetek és felekezetek egymásközötti harcának tehát távol kell maradnia a politikától*, mert ha eszményeik között nincs is ellentét, alanyaik és eszközeik mindenesetre merőben mások.

Vallásos világnézetünkéből folyó meggyőződésünk az, hogy a történelem útját az isteni Gondviselés irányítja, mely az emberiséget ezen át vezérli, eszményi végcélja felé. A fejlődést kormányzó isteni Bölcsesség rendelkezését kell tehát látnunk ezeréves történelmünk ama tanulságában, hogy a történelmi magyar egyházak szabadságainak és jogainak mindig a nemzet szabadsága és hatalma volt a forrása és biztosítéka. *A nemzet szabadsága, beső és külső ereje tehát szükségkép célja és érdeke a magyar egyházaknak is.* Ha a nemzet virágzó, erős, — erősek és virágzóak az egyházak is. Békén élvezhetik a magyar törvényekben biztosított jogukat, gyarapodhatnak javakban és tekintélyben, intézményeikben, iskoláikban, templomaikban és egyházkormányzatukban zavartalanul érvényesíthetik hitük tanításait és munkálhatják Istennek tetsző mó-

don a hívek lelki életét. Ha azonban a nemzet elerőtlenül, szuverén hatalma megtörik, vagy belső egysége megbomlik, akkor a törvények és hagyományok tekintélye megdől, s az *aláhanyatló nemzeti eszmével együtt sorvad el a magyar egyházak békéje, hatalma és jövője* is. Bizonyára a vallás megmarad akkor is, ha a nemzet elvész, de kinek célja, vagy érdeke az, hogy az Istent dicsérő népek énekei közül ép a magyar nemzet himnusza hiányozzék?!

Ezért azt mondjuk: aki nemzetének és egyházának híve, annak mindent el kell követnie abban az irányban, hogy a *felekezeti jelszavak a közéletből mindörökre kiküszöböltesse*nek. Ezek a jelszavak megakadályozzák nemzetünk belső egységét. Magyart a magyarral olyan kérdésekben állítanak szembe, melyeknek, mint fönnebb mondtuk, egyáltalában nincs és nem lehet helyük a fórumokon, melyeket nem vallásbeli ellentétek, hanem egyházhatalmi érdekek surlódása hoz létre. És e felekezeti vitákon nem nyerhet senki, mert még ha nyerne is egyik vagy másik egyház, — *a nemzet mindenesetre veszít*. Ahol pedig a magyar nemzet vesztes, ott nem lehet nyertes, vagy győztes a magyar egyházak egyike sem. Egyetlen pillantás a trianoni határokon túlra fájdalmas bizonyítékokat szolgáltat mindenkinnek, aki e tétel igazságában kételkednék. Az erdélyi róm. kath. státus, a minorita rendház, a protestáns iskolák, a felvidéki püspökségek, a kir. katolikus gimnáziumok sorsa nem csupán magyar sebek, — az egyházak sebei is!

Az államnak meg kell tehát akadályoznia, hogy politikai eszközökkel felekezeti harcokat vívhassanak, de az egyházaknak is minden rendelkezésükre álló eszközzel meg kell gátolniok, hogy felekezeti eszközökkel és jelszavakkal politikai harcokat vívhassanak *azok, akiknek szűkláttkörű fanatizmusa, vagy önző érdekhajhászata fontosabb és előbbrevalónak látszik, mint e nemzet belső egységének egyetemes érdeke*. Azoknak a jó magyaroknak pedig, akik egyházuknak is jó katonái, mielőtt engednének az uszító jelszavaknak, meg kell gondolniok, hogy *egységes nemzet, erős magyar államot jelent, mely biztos bástyája a magyar egyházaknak, őre a keresztény erkölcsnek, gátja az Isten- és vallásellenes eszmék és mozgalmak terjedésének*. És ha felekezeti uszítóknak engedve ezt a nemzeti egységet lehetetlenné teszik, akkor nemcsak saját maguknak, de a mindennekfelett szolgálni kívánt magyar egyházaknak is a romlására törnek.

Mi a lelkiismereti szabadság meggyőződéses hívei és a történelmi magyar egyházak rendíthetetlen tisztelői vagyunk. Míg egyfelől magyarságunk összhangzó egységbe forrott vallásos világnézetünkkel, úgy másfelől vallásos hitünket sem engedjük különválasztani magyarságunktól. Nemzeti eszménk végcélja szükségképp egyetemes vallás erkölcsi célja és feladata minden krisztusi egyháznak. *Aki tehát közöttünk hívő magyarok közt felekezeti jelszavakkal ellentéteket szít az lelkünknek idegen és nemzetünknek ellensége*.

A szociális kérdés — a belső egységünket megbontó harmadik válaszfal — nem speciálisan magyar probléma. A gazdag és szegény ellentéte az emberiség örök történelmi kísérője, mely minden korban, minden civilizációban és minden társadalomban más és más sajátos alakban jelentkezik. Az emberi társadalom élő organizmusának minden új átalakulásában, minden új helyzetében meg voltak és meg lesznek a maga új szervezeti együttműködési és szubszisztenciális kérdései, melyek együttvéve az illető kor szociális problémáját alkotják. Teóriákkal ezt a problémát nem lehet megoldani mert az elméleti hanem gyakorlati kérdés. Maga a fájdalmas eleven élet lüktet benne mindig mely pedig sokkal bonyolultabb és differenciáltabb, semhogy egyetlen szocialista elmélet átfoghatná megszámlálhatatlan változatait. Azért küzdünk folyton fél-

megoldásokkal, mert folyton elméleti utakon haladunk. Függetleníteni kell tehát magunkat a szociális teóriáktól, a könyvekre, megváltó eszmékre, iskolákra és tantételekre épített elvont rendszerektől, melyek önmagukat erőszakolják rá az életre, ahelyett, hogy — megfordítva — az élet hívta volna létre őket.

A mi számunkra a szociális probléma nem a világmegváltásnak emberi és nemzeti erőt felülmuló inkább vallási, mint politikai eszméje. Mi nem vagyunk hajlandók feláldozni egyetlen magyar munkást sem világboldogító nemzetközi tanokért. Magyar munkástestvéreink szenvedése, vére, keresménye sokkal drágább nekünk, hogysem könnyelműen odavetnök idegen agyrémek kétes diadaláért. Mi nem a világ munkásaiért, hanem egyedül és kizárólag csak a magyar munkásokért akarunk harcolni kulturális, gazdasági és szociális téren.

Nem látunk és nem engedünk különbséget tenni munkás és polgár között a nemzet kebelében. A nemzet sokféle osztályból és rendből állhat a vagyon, birtok és foglalkozás differenciáló hatása folytán, *de egyik osztály vagy rend sem a nemzet, hanem csak együttvéve valamennyien*. Következik ebből, hogy az államhatalom sem gyakorolható egyoldalúan az egyik vagy másik osztály vagy rend érdekei szerint, nem sajátítható ki sem egyik, sem másik javára hanem *valamennyi rend és osztály igazságos részvételével*, s ha kell, áldozathozatalával egyedül és kizárólag a nemzet érdekében a nemzet javára. A nemzet érdeke, a nemzet java pedig azt követeli, hogy ebben az országban ne csak kevesen: *de százezrek es milliók* legyenek sorsukkal elégedettek, mert *a jövődőt minden tekintetben csak a nagy tömegek lelki békéjére lehet felépíteni*.

Azokat az állítólagos osztályellentéteket, melyeket főként a nemzeti gondolattól elzárkózó vörös, vagy zöld elméletek absztrakcióik légüres terében mesterségesen megszerkesztenek és kiegyenlíthetetlennek mondanak, mi a nemzet természetes igaz egységében feloldva látjuk. *Tőkés és munkás csak családján és nemzetén belül emelkedhetik embervoltának eszmei és erkölcsi magaslatára*. Minden elmélet, tan vagy világnézet, mely létünknek e természetes kereteiből kiszakítja őket, *kivétkezeti együttal emberi mivoltukból is*.

Ha a marxizmus azzal vádolja a kapitalizmust, hogy a munkást nem tekinti embernek, hanem pusztán gépnek, viszont megfeledeznek arról, hogy ő meg a tőkést nem tekinti embernek, hanem szívtelen és személytelen pénzeszsáknak, melynek semmi egyéb célja nincs, mint örökké telhetetlenül gyarapítani önmagát. Mi szükség személytelenné tenni a termelés e két nagyszerű tényezőjét? Miért emelni ki a tőkést és a munkást nemzetéből, melynek keretében éli egyéni emberi életét? Bizonyára így légüres térben könnyebb őket egymásra uszítani. De helyezzük vissza mindkettőt konkrét környezetükbe, a nemzetcsalád összetartást kívánó miliójébe, úgy mint ezt a természet törvényei rendelték s *emberek* lesznek, akik más nyelven is értenek, mint csupán a gazdasági érdekek önző és rideg szavain. Emberek lesznek, akik megértik, hogy a gazdasági érdek nem öncél, hanem *eszköz*, más magasabb, nemesebb célok, erkölcsi eszmék, emberi ideálok szolgálatára. És ráeszmélnek arra, a magasabb érdekközösségre, mely őket a nemzetben belül egymásra utalja, s mely boldogulásukat a nemzet boldogulásától, sorsukat a nemzet sorsától, javukat a nemzet javató teszi függővé.

A személytelen tőke és munka elméleti ellentéte így gyakorlati megoldást nyer, az élő nemzet mindnyájunk lelkét betöltő eszméjében. *Bennünk nem a tőke és a munka, hanem a magyar tőkés és a magyar munkás jó vagy rossz sorsa, gyarapodása vagy megsemmisülése érdekel ebben a világrengető kérdésben*.

Ez pedig a nemzet sorsától elválaszthatatlan. Hiába gazdagodtak a trianoni békében nagyraduzzasztott államok: a magyar tőkés és magyar munkás sorsa rosszabb odaát, mint itthon a mi kifosztott szegénységünkben. A tőke gyarapodhatott és hajthatott jobb kamatot, a munka lehet jobban díjazott, de a magyar akár tőkés volt, akár munkás, ennek dacára tönkre kellett mennie odaát. Nem menthette meg semmiféle szociális, gazdasági vagy nemzetközi teória, de talpraállhat még, ha nemzete megerősödik.

A szociális ellentétek vészes ereje csak addig félelmes reánk nézve, míg a nemzeti eszmében nem egyesülünk. Mi hiszünk abban, hogy a ma még farkaszemet néző társadalmi táborok ráeszmélnek arra az egyszerű, természetes és a közelmúlt tényeivel sokszorosán igazolt igazságra, *hogy boldogulásuk egyedüli alapja és forrása a nemzet ereje.* Ezt az erőt pedig a gazdasági indokok önző, gyűlöletfakasztó érvényesítése, a folytonos belső harc és torzszalkodás nemcsak meggyöngíti, de elorsvasztja. A modern államnak fokozottabb szociális hivatása van s egyetemes nemzeti érdeket látunk abban a korszerű követelményben, hogy ezt a magyar állam is betöltse. Társadalmi, gazdasági és állami életberendezésünket olyanná kell átformálnunk, hogy azok keretein belül a *munka* legyen alapja a megélhetésnek és az érvényesülésnek. Aki dolgozik, az tényleg meg is szerezhessen magának az élet javaiból annyit, amennyit teljesített munkája után megérdemel. *A jövedelemeloszlás igazsága és arányossága belsőleg egységre törekvő nemzet számára nem utópia, de ok- és észszerűen megközelíthető és fokozatosan megoldható feladat.* A szociális kiegyenlítésnek mindnyájunk érdekében meg kell történnie, még akkor is, ha az egyik vagy másik osztálytól áldozatokat követel. A szociális ellentétek s különösen a munkavíták nem csupán a tőkés és munkás pusztá magánügyei, de az egész nemzetet érdeklő tények. Ezeket a vitákat nem lehet az ököljog anarchisztikus elve alapján elintézni. *Az osztályok érdekvitáiban a mindegyiknél egyformán érdekelt, tehát szükségképp pártatlan nemzet az igazságos bíró.*

A szociális kérdés összes problémái csak a nemzetet kívül megoldhatatlanok, mert ott nincs miért és nincs kitől áldozatot várni. A nemzet életében azonban nincs megoldhatatlan kérdés. És azok, akik velünk a fentiekben egyetértenek, meg fognak hozni minden áldozatot, hogy megerősítsék a nemzetet és megtartsák vele önmagukat is!

A nemzetiségi kérdés nézetünk szerint ma már csak annyiban belpolitikai jellegű, amennyiben arra vonatkozik, lehetséges-e különféle fajú népeknek egy nemzeti eszmében való összhangzó egyesülése? Az élet azt mutatja, hogy lehetséges, sőt mindenütt, ahol lehetséges, *szükséges* is. *A nemzet elsősorban akarat-egység,* mely — mint lelki kapcsolat — magasabbrendű a faji, nyelvi, gazdasági, vallási, történelmi stb. kapcsolatokhoz viszonyítva. *Ez az akarat-egység a mi nemzeti eszménkben a Szent Korona területének megtartására összpontosul.* Nemcsak a tudomány tanítja, de a történelem és az élet bizonyítja, hogy az állam területe és a rajta élő nemzet között belső lelki kapcsolás létesül: a föld visszahat a rajta élő népre és döntőleg alakítja annak egyéniségét, nemzeti jellemét. *A magyar föld ezeréves vonzása alól velünk együtt nem vonhatta ki magát egyetlen nemzetiségünk sem.* Hasztalan hivatkoznak fajrokonságra, vérségi kapcsolatokra, *a föld differenciáló hatása erősebb.* A Kárpátok koszorúján belül élő népek — tótok, németek, románok, horvátok, rutének stb. *mások* — szerintünk különbek, mint az azon kívül élő fajrokonai. Jellemük, erkölcsük, kultúrájuk, egyéniségük a nyelvi és faji rokonság ellenére is nagyban és egészben nem azokhoz, hanem *hozzánk áll közelebb.* Ez a történelem és az élet vitathatatlan tény; nem

elméleti absztrakció, hanem a természet törvényeinek következetes érvényesülése, mely ellen harcolni céltalan.

Ez a föld, a szent magyar föld, kapcsolt bennünket össze örökre nemzetiiségeinkkel. Ez különítette el egyéniségüket a fajrokonaikétól, ez forrasztotta őket lelki egységbe velünk s ez alakította ki a lepergett évszázadok alatt Szent István politikai nemzetét. És ma, trianoni szétदारaboltságunkban ismét csak ez a föld tart össze és fog egyesíteni újra bennünket.

Meggyőződésünk, hogy a trianoni diktátummal megkérdésük nélkül más államba áttolt nemzetiségeink még ott is, ahol saját fajuk impériuma alá kerültek, csalódtak reményeikben. A magyarság anyagi tönkretétele az új államalakulatokban, ha ideig-óráig javított is sorsukon, életük mégis gondterhebb, jövőjük bizonytalanabb lett, a fajrokonok kendőzött zsarnoksága hamar feledtette velük az egyesülés csalóka örömét. Ami tíz év óta nekünk szenvedés, nekik kiábrándulás; mindkettőnknek pedig *tanulság*, melyet az isteni Gondviselés oly népekre mér rá, akiknek együtt, egy nemzetben szánt történelmi hivatást.

Ennek gondolatától áthatva el akarjuk törölni a multak tévedéseit. Nem opportunitásból, *meggyőződésből keressük a megértést*. Egyfelől rátartóbbak vagyunk magyarságunkra, másfelől sokkal inkább tiszteletben tartjuk a kisebbségi népek értékes fajtságát, semhogy valaha is rájuk erőszakolni kívánnók a magunk nemzetiségét. Megtanultuk, hogy nemzeti öntudatot sem adni, sem elvenni, következőleg erőszakolni sem lehet. Mi arra törekszünk, az a célunk, hogy a magyar hazában velünk együtt élő nemzetiségek *megszeressék a magyar ideálokat s ha megszerették, önként kövessék azokat*.

Becsületos megbékélést akarunk. Végső kézfogást egy újabb ezredvpre. Új-Magyarországot a régi helyén: az Árpádok, Anjouk és Hunyadiak Hungáriáját, benne elégedett, egymást megbecsülő, ősi lelkű, új szellemű, összetartó néppel. A magyarság a történelmi viszontagságok során hozzánk menekült, vagy betelepített népekkel e nagy dinasztiaiak alatt mindig meg tudta magát értetni. A Szent Korona testében egyforma vércsepp volt mindenfajta tagja a magyar államnak. De egyforma önfeláldozással védte is valamennyi minden ellenséggel szemben. Ez a föld valamennyinek magyar föld volt, *Magyarország földje* s életét, vagyonát áldozta érte, hogy az is maradjon. *Ezt kívánjuk csupán ma is*.

Vissza kell tehát térnünk e történelmi ideálhoz és a mondott feltétel mellett *a legteltesebb kisebbségi szabadságot és békét akarjuk biztosítani, minden nemzeti és faji kisebbségnek, mely abban velünk egyetért*. Mi jó hazafinak érezünk és tartunk mindenkit, tartozzék bármely fajhoz vagy néphez, mégha egy szót sem tud is magyarul, *ha velünk együtt vallja, hogy a Szent Korona ősi területe magyar föld és annak is kell maradnia a magyar állam évezredes történelmi egységében*. Ezzel szemben azt, aki ezt tagadja, vagy ebben bármily internacionális agyrém kedvéért megalkuvásra kész, még akkor sem tartjuk és tekintjük magyarnak, ha ősei a honfoglalókkal együtt jöttek át a Vereckei-hágón! Ha ebben az alapeszmében a kisebbségi népekkel megegyezünk, nincs és nem lesz semmi részletakadálya köztünk a teljes lelki egységnek.

A fentiekben kifejtett magyar világnézetből kialakult egységes nemzeti közvélemény folytonos irányzása az egyetlen hatályos biztosíték arra, hogy a nemzeti élet nyilvánulásának *minden* mozzanatában, de legfőként a közügyek vitelében valóban a nemzet akarata érvényesüljön. A nemzeti öncélúság követelményének tekintjük azt az alapelvet, hogy az összes intézményekben maga a

nemzet uralkodik. Egyjelentőségű, illetve együtt jár ezzel tehát az a *legszelebb-körü demokrácia*, mely az állam minden egyes polgárának, kiben a nemzeti eszme tudatosan él, közvetlen befolyást biztosít a közügyek intézésére. A mi demokráciánk tehát nem egyszerűen népuralom, hanem több: *nemzeturalom*. Amannak mindenki részese lehet a származás pusztá tényénél fogva, a legderekabb polgár épúgy, mint a dologkerülő csöcselék, *a nemzeturalomban csak azok részesednek, akik saját tényeikkel teszik erre méltóvá magukat.* Minden magyar-nak szabadsága van ezen a földön élni és megélni, de a nemzet sorsára irányító, vagy elhatározó szava szerintünk csak annak lehet, aki e nemzet öncélúságával tisztában van, s akit ennél fogva a közügyekről alkotott és vallott nézeteiben elsősorban az egyetemes nemzeti érdekek vezetnek. A nemzeti szuverenitásnak csak az lehet részese, aki az így nyert hatalmat valóban a nemzet céljainak és érdekeinek *önzetlen* szolgálatára használja, azt semmi más célnak, érdekeknek, eszmének vagy világnézetnek alá nem rendeli, ellenkezőleg: a nemzeti célok és érdekek minél teljesebb és tisztább érvényesüléséért *minden* egyéni áldozatra kész.

A magyar világnézet lobogóját azért emeljük magasra, hogy köréjük gyűjtsük *minden* társadalmi osztályból azokat, akikben ezek az eszmék vajudnak, akiknek lelkében folytonosan visszhangzik veszendő nemzetük segélykiáltása, akik érzik a maguk elszigetelt létében is ennek a generációnak történelmi felelősségét és ennek fenséges kényszere alatt szolgálni akarnak a hazának. Sok dologban ma még nem vagyunk mindnyájan egy véleményen. A jelen, a mult és talán a jövőendő sok kérdésében eltérnek ma még a nézeteink, mert különbözők a tanulmányaink, életünk, foglalkozásunk, tapasztalataink és — főként — fogalmi szótárunk, honnét nézeteink közléséhez a kifejezéseket és meghatározásokat merítjük. *Ezek a tisztázatlan elvi és fogalmi különbségek, melyeket a rövidlátás, vagy rosszindulat gyakran gyűlölködéssé szít, szibbasztják erőtlen vágyakká legszebb akarásainkat. Ezek osztanak meg és tartanak távol egymástól s ezeket kell végre megszüntetnünk, ha a régi szent határok között egy új, magyarabb Magyarországot akarunk.*

Ennek az új Magyarországnak a megépítéséhez kívántunk szilárd alapokat teremteni a mi magyar világnézetünkkel. Ebben reméltük megtalálni azokat a magasabbrendű elvi alapokat, melyeken egymást a megosztó ellentétek ellenére is mindenkor megérthetjük, ha kell, meggyőzhetjük, hogy így nemzetünk e sorsdöntő éveiben a visszavonást magunkközül kiküszöbölhessük. Érezzük, hogy e cél eléréséhez e világnézet követéséhez és méginkább megvalósításához *nagy lelki emelkedettség kell.* De érezzük azt is, hogy ebben a mi fiatal generációnkban, melynek nemzeti fanatizmusát mostoha évek szenvedése és magárahagyottsága fűti, az idő megérlelte mindazokat az erkölcsi és jellembeli tulajdonságokat, melyek együttléte nemzetünk reneszánszához szükséges. Van kölcsönhatás az eszmék és hívek közt. *Hűség, becsület, tisztesség, szaktudás, felelősségérzet* jellemzik azokat a magyar misszionáriusokat, akikre e világnézet hirdetésének apostoli munkája vár. *Bátrak, tiszták, megvesztegethetetlenek és szegények:* a jót önmagáért teszik a *köz hatalmat szolgálatnak, nem pedig uralomnak érzik,* s jutalmukat nem egyéni érvényesülésükben, de eszméik valóságában keresik. Ezek a mi ideáljaink, akikről példát akarunk venni, vezéreink, akiket égő tüzekkel várunk s akiket mi, ma még kicsiny sereg, elszántan és híven követni fogunk. Az a Magyarország, mely így született újjá — ha Isten is úgy akarja, — erős és nagy lesz egy újabb ezredévre.

MÁJUS KIRÁLYNŐJE.

AZ ÉJSZAKÁT átvirrasztotta. Csak hajnal felé hullott álom fáradt pilláira. Gondolatai most is éberén követték előbbi útjukat. De a képek kiszíneződtek a lehúnyt szemhéjak mögött. Szebbek és ragyogóbbak lettek az ébrenlevés legszebb pillanatánál is.

A reggellel megkezdődő új életén haladt előre Jutka. Magát alig látta, — mintha teljesen elfeledte volna egy nagy, világító alak: a vőlegénye. De jó volt meghúzódni az árnyékában. És jó volt egyre naposabb tájak felé irányítani, hogy még szebbnek, még daliásabbnak lássa.

A mult héten még egyszer végigolvasta a regényt . . . A bárónő szobájából kihúzott regényt . . . Jutka csak szobalánykodása alatt tanult meg folyékonyan olvasni, de ez a későn jött tudás mérhetetlen távlatokat nyitott meg előtte. Az első megértett könyv után valósággal szomjazta a betűt. Hosszú generációk során át érintetlenül maradt agya megtárult, mint a szűz talaj. Válogatás nélkül fogadott magába jót és rosszat egyaránt.

A szakácsné sokszor el is mondogatta :

— Majd meglátod : megháborodsz ettől a sok bolondságtól ! Mit akarsz avval a sok könyvvel? Nem parasztnak való a . . . Uraknak írták azt . . . Mert azok úgy élhetnek, ahogy a regényekből eltanulják . . .

Jutkának valósággal fájt, mikor a szakácsné kimondta : regény . . . Az «r» betűt megropogtatta. Az «e» megsokszorozódott szájában. Az egész olyanformán hangzott, mint mikor az iklódi báró azt mondta : «büdös paraszt . . .» Ebben is volt annyi megvetés és annyi fennhéjázás. Márpedig Jutka nem akarta, hogy valaki megvesse az életét megszépítő írásokat. Különösen, amióta elolvasta azt a szépet, azt a felejthetelent . . . Egy furcsa nevű asszony írta. De annál szebb volt a címe : A május királynője . . . S a május királynője éppen olyan egyszerű kis szobalány volt egy főúri házban, mint ő . . . Szép volt. Jó volt. A fiatal báró megszerette. Kitaníttatta. Elvette. S menyegzőjük napján ragyogott az ifjú május. Ragyogott a menyasszony szépsége is. Neki hódolt az egész világ. S a templomból megindult az örökös boldogság felé.

A regény itt véget is ért. De a Jutka számára csak ott kezdődött. Mert azután egyszerű kis szívének minden vágyával a fiatal pár útját színezte. Elképzelésében lassanként megbarnult a regény Lenkájának kalászszőke haja. Az idegen országban zúgó erdők helyett a magyar rónák hullámzó vetései őrködtek, mikor titokban a fiatal báró oldalán sétált. Nem vette észre, — de Lenka lassanként teljesen eltűnt. Helyette

a kis magyar Jutka álmodozott a gyönyörű életről . . . Mert itt is hazakészült a ház fia, mint a könyvben. És Jutka hittelt hitte, hogy sorsának megjósolása volt ez a regény.

Csalódás érte. A hazaérkező fiatal báró nagyon különbözött a regény aranyszőke Konrádjától. Vézna, feketére sült emberke volt. Örökké mozgó idegember. Nem tudta lekötni sem munka, sem ország, sem szép leány. Alig pihent meg, már indult is tovább.

De Jutka akkor már nem érezte, hogy elviszik az ő álmait. A báró kíséretében ugyanis volt valaki, aki megszólalásig hasonlított, — nem ugyan Konrád báróhoz, — hanem egy, csak néha világosan megálmódott, barna legényhez. Ezt állította Jutka a szíve oltárára a szőke német úr helyett . . .

Ferenc, a báró inasa, itt maradt. Nem bírta tovább gazdája nyugtalan életét. Számítása különben is beütött. Volt már egy kis félretett pénze. S egy csipős estén, mikor még hó ült az árkok mélyén, de a síkságról előfutó szél már a tavasz páráit hömpölygette maga előtt, komolyan beszélt Jutkával.

Vasárnapi pihenő adott frissebb színt a leány arcának. Gazdája elutazása megkönnyítette a legény szívét. A nagy park külső kapuja előtt álltak. Fogták egymás kezét. Ősi, érzéseket felretentő pillantással nézték egymást.

Jutkával lassan forogni kezdett a világ, mintha a boldogság szédülete ragadná magával. Alig hallotta a legény szavait, csak a hangja zenéjét élvezte. Szíve hol megállt, — hol nekiiramodott. Arcát pirosra csókolta a tavaszi szellő és a szerelem.

A legény látta, hogy ez a leány kívánatos, erős és fiatal. Mégis félt valamitől. S ezt nyíltan meg is mondta :

— Nem ilyen lányt akartam én magamnak . . . Olyat gondoltam volna, aki sose tette ki a lábát a szülei házából . . . Olyat, aki majd nem kungorgatja az orrát, ha marhához, disznóhoz kell látnia . . . Mert bizony én nem igen ülök otthon, ha eljön a május . . .

— A május . . .

Jutka szíve utána dalolta ezt a szót. Olyan hangosan énekelt, hogy a leány széjjelnézett : csak nem kis pacsirta zengi máris a megújult élet hozsánnáját?

— Azért is szeretném, ha hamarosan meg lehetne az esküvőnk. Én májუსnál tovább nem várhatok . . . Hát, ha gondold, hogy szívesen lennél kisasszonyból parasztmenyecske . . .

A «kisasszony» szót úgy mondta ki, mint a szomszéd báró a «büdös parasztot», meg a szakácsné a «regényt». De Jutka nem érezte a megvetést. Még mindig a május szónál álldogált. S egyszerre felujjongott a szíve :

— Május királynője ! Én leszek a május királynője !

Beszélhetett Ferenc a kemény mezei munkáról. Festhette akármilyen komor színekkel a parasztasszony életét. Jutka nem értette meg

ezt a beszédet. Lelkében csak egyetlen nap színeződött egyre fényesebbre: esküvője napja. Ezt szépítgette. De csak azért, hogy majd megnyithassa előtte az igazi boldogság kapuját. Mindenre igent mondott. Mindent vállalt. Pedig Ferenc becsületesen elébe adta: mit vár ő a feleségétől. Nem mondhatott olyat, amit Jutka örömmel el ne fogadott volna. Révületben élt. Csak egyszer ellenkezett. Mikor Ferenc megmondta: Szentgyörgynapra kell kitűzni az esküvőt...

Rémület markolta meg a leány szívét. Sírásra húzódott a szája...

— De hát Szentgyörgynapkor nem lehet...

— Már miért ne lehetne... Kicsit későn van ugyan, — kimaradtunk az időből... Háromszor kell hirdetni...

A leány meggörnyedve nézett reá, mintha fenyegetné. Könyörögve simított végig a kezén:

— Ferenc, csak azt ne... Én úgy szeretnék májusban esküdni... Május elsején...

A legény keményen akart felelni. De volt valami a leány szemében, s ez a valami megfojtotta a rideg szavakat. Hiába próbálta lerázni magáról az ellágyulást. Valósággal akarata ellenére hagyta rá:

— Hát én nem bánom... Csak azt nem tudom: mit szól majd hozzá édesanyám! Május elsején... Még hozzá hétfőn... Ki esküszik hétfői napon?

Szolgálata alatt úgy elszakadt a leány faluja szokásaitól, hogy nem érezte a törvényszegés büntudatát. Annál inkább leendő anyósa. Sápítózva csóválta a fejét, mikor fia beszámolt szándékáról:

— Ki hallott már ilyet?! Hétfői napon esküdni!... Minket csúfít majd az egész falu!... Jaj, jaj, szegény fiam, de beleválasztottál!

Ferenc hallgatott. Maga is érezte, hogy olyan útra sodródik, amerre nem akar menni. A báróval töltött kalandos esztendő alatt egyre régi élete után vágyódott. Mindent úgy akart csinálni, mint más, falujabeli legény. Azért tartott ki eddig is, hogy meglegyen az önálló életét biztosító pénze. A báró négy hold földet ígért neki olcsó áron, ha vele megy, — arra gyűjtögetett. Előre eltervezte ezt. Eltűrt érte minden szeszélyt. Paraszt ösztönei folytonos tiltakozása dacára sem hallgatott a föld szavára. Járt tovább a báróval a világot.

Elhatározta, hogy éppen ilyen okosan fogja megválasztani a feleségét is. Valami gazdaleányt vesz el, — ha lehet, egészen árvát, hogy ne kelljen vagyona várni... Aztán hajrá!... Szántani, vetni, aratni, kapálni, tengerit törni, csutkát vágni, — ahogy a föld parancsolja...

Eleinte nem is tetszett neki ez a leány. Vagy inkább küzdött az érzései ellen. De a fekete ruhából feléje virult az ifjú test. A fehér bóbíta alól ráragyogott a barna szempár. Ferencet is megtalálta a sorsa. Hiába szegült ellene — már nem bírt a tenyeres-talpas gazdalányokra gondolni. Jutka kellett neki. Megharcolt érte az anyjával is.

Inkább neki mondogatta, mint a maga vigasztalására:

— Jutka is csak parasztlány... Nem ártott meg neki, hogy öt

évig a kastélyban szolgált. Jól utána kérdezősködtem én . . . Senki sem tudott rosszat mondani reá . . . Azután meg árvaleány. Pénze is van. A bárókisasszony megígérte, hogy kiházasítja . . . Az öreg báróné meg magasztántából kettővel pótolta az én négy hold földemet. Ha jól meg-gondolom alig van nála elébbvaló gazdalan.

Az öregasszony csak az orrát húzogatta :

— Balog Zsuzsika különb . . . Nagyanyjáról is jussol . . .

— Igen, de halált kell várni . . .

Az igazi ok nem ez volt. Megnézte ő Balog Zsuzsikát. Házsártos, férfias hangú, rengő keblű leány volt. De erre nem hivatkozhatott anyja előtt. Az öreg el is fogadta nagy ímmel-ámmal a kifogást.

— Hát, — te tudod a magad dolgát . . . Én nem bánok semmit. Csak aztán te meg ne bánd . . .

A legény kifordult a házból. Vitte magán anyja neheztelését, mintha büntudat nyomná. Csak másnap könnyebbedett meg a teher, mikor a leány felragyogó szeme megköszönte a jóságát. De azért szótlanul hallgatta Jutka áradozását :

— Most már még csak azt szeretném . . . De úgy-e Ferenc, azt igazán nem lehet . . . Ezt már igazán nem is szabad kívánnom . . .

— Kívánni mindent lehet . . .

— De ilyen nagyot nem ! Ilyet nem . . .

— Hadd hallom hát, mi az a szörnyű nagy kívánság !

— Hogy . . . De ne nézzen rám . . . Jaj, Ferenc, úgy szégyellem magam !

Feje a legény mellére bújt. Felettük a nagy gesztenyefa már kidugdosta barna gyertyáit. Picit már meg is hasították őket gyermek-tenyérszerű zsenge levelei. Különös illatok szálltak a levegőben. Suhant mellettük egyik a másik után. A legény világosan meg tudta különböz-tetni valamennyit. De most mindegyiknél jobbnak érezte a leány hajá-ból kiáradó könnyű jószagot. Megszédült tőle. Rácsókolt a nyakára.

Hogy a leány testét a forróság előntötte, eltolta magától. Félre-fordult. Színte komoran mondta :

— Ne játszd hát olyan soká . . . Vagy megteszem, vagy nem.

— Úgy szeretnék . . . — Jaj, — meghalok, ha rám néz . . . Úgy sze-retnék . . . De igazán ne haragudjék meg . . . Úgy szeretnék egyszer életemben éjjeli zenét kapni !

A legény belesápadt a kimondott szóba. Itt van ni ! Kiviláglik a nagy úrhatnamság ! Csak igaza van anyjának is, maga tiltó érzései-nek is . . . Elkapta a kastélybeli élet ezt a lányt !

Rendre kell utasítani. Vagy, — vagy ! Tanulja meg már most a helyét . . .

Hangos szavak pattogtak felháborodásába burkolva. De kimon-datlanul maradtak. Mert a leány ránézett. S Ferenc meglátta szemé-ben a könnyeket.

— Tudom, hogy bolondság . . . Hogy ez nem is lehet . . .

Beszaladt a konyha felé. Már csak a bóbitája világított, hogy bujkált a bokrok értényülő ágai között.

A legény szívében felkiáltott a dac. Nem lehet?! Mit nem lehet? Minden lehet, amit az ember akar! Ki mondja azt, hogy nem lehet?!

S az öntudatos Ferenc nyomban második bolondsággal tetézte az elsőt. Egyelőre még Jutka sem tudta, hogy megteszi... De ő már határozott. Pedig előre látta a következményeket is.

Igy történt, hogy esküvője hajnalán Jutka álmába beleszövődött a halk muzsikaszó. Mintha nagyon messziről, a vágyai világából jött volna, — valószínűtlen és hihetetlen volt ez a zene. Prímhegedű sírta, mély hegedű zokogta, kisbőgő fájdalmas zengése hirdette és a nagybőgő bűgása is úgy tudta, hogy:

— Csak egy kislány van a világon...

Jutka felült. Tágranyította a szemét. Végigsimított megborzongó karján. De hiába... A zene tovább zengett...

Nem, — nem álom ez. Kastélybeli szobájában fekszik és kint a virágba borult gesztenyefa bölintgat... A szekrényre fel van akasztva a menyasszonyi ruhája... A zene most ujjongani kezd... A fehér függönyökre sötét árnyék festődik... Ferenc áll odakint!... Ferenc!

S a leány szívében felvirradt május elseje.

Minden a Jutka szolgálatába állott, hogy csakugyan május királynőjének érezhesse magát. A bárók teljesen átvették a szülők szerepét. Maga a kis bárónő öltöztette fel a leányt. Bevezette a nagyterembe. S velük együtt az ősi népszokások is bevonultak a selyemtapétás falak közé.

A falusiak öntudatos biztonsága csakhamar leküzdötte a félszégeket. Csak az első szavaknál remegett kissé a nagy vőfély hangja. De azután bátran és nyugodtan kérte el...

— ... ezt az árva virágszálat a méltóságos báró úrtól, meg a méltóságos bárónétól, mint akik szülők képibe állanak előttem...

A báróné kíváncsian nézegette a tarka virágbokrétás legényeket. Aztán piruló leányok léptek a menyasszony mögé. A báró pár szóval átadta Jutkát a násznagynak, az kiadta a vőfélyeknek. Kicsit hirtelenkedve, de mégis tudatosan hajolt meg a nagyobbik legény Jutka előtt. Megfogta a kezét. Indult vele a templom felé... S Jutka boldogan ment. Tudta, hogy ezalatt ugyanilyen ünnepélyesen készülődik oda egy kis parasztházból Ferenc is...

A május ragyogott. Tavasz-virágok tarka fejcskái integettek Jutka felé minden virágágyból. Csak ezeket látta. S nem érezte, hogy irigyen nézegetik fehér selyemruháját a mögötte haladó leányok. Három vénasszony meg egészen közel furakodott hozzá. Kezüikkel is megérintették, — csakugyan selyem-e? A vőfély óvatosan lépegetett, mintha nem is a huszoneddik menyasszonyt vezetné már az eskető pap elé. Egyre fényes csizmáját nézegette. Csak ez adta nagy önbizalmát feladata elvégzéséhez.

A templom a kastély közvetlen közelében volt. De a leány lelkében ott bűgött az orgona, mielőtt valójában elébe jöhetett volna a fehér kupola alól. A hajnali zene mélységes hatása megszentelte várakozását. Vőfélye az úrasztala előtt várakozó Ferenc mellé vezette. Jutka nem nézett reá. De, mikor a pap kézfogásra szólította fel őket, ujjai elmondták határtalan háláját.

Ferenc sem fordult menyasszonya felé. Egész úton gúnyolódó megjegyzések burjánzottak mögötte minden törvénnyel dacoló esküvőjéért. A községháza előtt úgy érezte: legjobb volna visszafordulnia. Valósággal meggyűlölte a leányt, ki tegnap itt hivatalosan már felesége lett. De kemény lelke hamarosan megtalálta egyensúlyát.

— Nem ő tette, hanem én, — gondolta. Hátravetette a fejét. S most, hogy a leány keze odasimult a tenyerébe, dacosan nézett végig az egymást könnyökkel figyelmeztető leányokon. Világosan látta a különbséget. S felragyogó szemmel vállalta választását az egész falu előtt.

Jutka nem tudott erről a válságról. Csak azt érezte, hogy az eskü szavainál erősebben szorítja kezét az ura. A templom színes ablakán át éppen akkor ért fejére a napfény. Koszorújára színes, drágaköves koronát helyezett. Alázatosan meghajtott fején felragyogott ez a kettős diadém. Most csakugyan olyan volt, mint a május ifjú királynője.

Folytatódott a szép nap tovább. Ebédet a kastélyban kaptak. Finomat és mégis a falu szokásainak megfelelőt. Felköszöntök harsogtak az asztalfőn ülő Jutka felé. A poharakban piros bor csillogott. Jókedv színeződött az arcokra. Zene is zendült. S Jutka először táncolt a párjával.

Ebből a boldog szédületből emelte ki a kikérő násznagyok érkezése.

Mintha hideg szél süvített volna a terrasra nyíló teremben... Ez a két hosszúbajuszú férfi már a Ferenc szüleitől jött érte... Csikóbőrös kulacsukban apósa bora kínálkozott... Jutka úgy érezte, hogy valósággal kitepték régi környezetéből. Magukkal ragadták. Lassú menetben vitték ura háza felé.

Felocsúdott kábulatából. Mintha életében most látta volna először a falut. Hazatérő csorda vert port az úton. Lomha kérőzök bögése vegyült a zene hangjai közé.

Aztán pocsolyát talált disznócsürhe visítő seregére kellett várakozniuk. Körülötte suttogás kelt:

— Nagy szerencse...

De Jutka torkában sírás bugyborékol.

A parasztlányok visítva vonták összebb szoknyáikat a csürhe után felszálló por elől. Jutka nem mozdult. Neki mindegy volt, hogy pár szemmel több száll-e rá. Hiszen a májusi illatokból úgylis lejött a falu munkaszagába, — a kemény parasztlelet küldte elébe hírnökeit. Nem a munkától iszonyodott, hanem a velejáró piszoktól és nehéz szagoktól. S Ferenc észrevette, hogy karján megremegett felesége keze.

Ránézett. Megérezte: milyen utakon botorkál a lelke. Első pillanat-

ban dac robbant volna belőle, de visszariasztotta a nagy, megértő szánalom. Nem szólt. De egy picit magához szorította Jutka karját.

Jutka megrettent. Ez a szorítás nagy kaput tárt szélesre előtte. Ferenc hát tudja, hogy ő most egy pillanatra . . . Nem, jaj, nem bánta meg, hogy leszállt az úri élet magasságából . . . Csak a lába tiltakozott . . . Nem akarta, hogy belelépjen a mindennapiság, a parasztlelet porába . . . És mégsem haragszik érte. Milyen áldott jó ez a Ferenc !

A visító malacok nyomában még egyre szállingóztak a beteges, vagy sántikáló kocák. De Jutka nem várta meg, míg az utolsó is elhalad előtte. Fejét hátravetve megindult. Valósággal húzta maga után Ferencet, mintha alig várná, hogy belépjen az ura küszöbén.

A férfi mondani is akart valamit. De addig gondolkozott rajta, míg megérkeztek. Násznagyai várták, átvették Jutkát, aztán jobbról-balról cuppanós csók csattant az arcán : apósa jószívvel adott, italos csókja.

Vonakodva, kezét az előbb kötött tiszta vászonköténybe törülgetve, anyósa is tett feléje két lépést. Eres keze megmozdult. Jutka egy pillanatra habozott. Aztán hirtelen lehajolt. Megcsókolta az öregasszony kezét.

Az öregebbek szíven áthullámozott a meghiúsultság.

— Hát nem kevély a lelkem, súgta egy jóindulatú öregember.

— Az biz a, csak teszi magát — serénykedett utána egy irigy hang. — Majd is mán ez betörik a kastély után a paraszti sorba !

— Új seprű jól seper, tódította a falu szája is.

Ferenc hallgatta a beszédet. Figyelte a fiatalasszonyt. Láttá, hogy az is hall minden szót. Hol elsápadt, hol nekipirult a suttogás alatt. Így nem vette észre, hogy ura násznagya feléje nyújtja a kulacsot.

— Na, úgy-e megmondtam? Nem kell ennek már, csak pohár ! Még az is meccetes !

Jutka hátrafordult. Ránézett az éles hangon kárpáló asszonyra. Mintha álomból ébredne, révetegen nyúlt a kulacs után. Ivott belőle. Nem is egy cseppet, mint új asszonyhoz illő. Három kortyot is lekényyszerített tiltakozó nyeldeklőjén.

Újra megindult mögötte a sűgás-bűgás :

— Hát jó cűgja van !

— Úgy látom : mindegy ennek már akár pohár, akár kulacs !

— Csak szesz legyen benne !

— Jól rákapatta a fiatal báró !

Ostornál csűpősebb volt a szű. Elevenbe is talált. Jutka felszűszent. Rigműsokat mondtak, az örűmszűlűk is válaszoltak már, de még mindig a rágűdű szavakat hallotta.

Szűvűt sűrás markolászta. Az elkeseredettség hajtotta volna vissza. Oda, ahol soha nem bántották. Ferencet is elsodorták mellűle a begyűlű báműszkűdűk. Érezte, hogy mindenki őt nézi és most mondanía kellene valamit.

Apósa jó szívvel, biztatóan kacsintott reá. Borízú hangja bele-dörmögött a hirtelen csendbe.

— Na, tán megnémultál, kis szolgám?

Anyósa arcán nemtetszés tükröződött. Jutka összeszedte minden bátorságát. A duruzsoló hangokból mintha a ma reggeli muzsika zen-dült volna ki... Ferencet is bánthatták ezek őmiatta, mégis megtette azt, amire vágyott... Hát ő sem lehet rosszabb az uránál!

Mégegyszer ráhajolt a szinte ellenségesen húzódó asszonykézre. Akaratánál hangosabban beszélt. Nem is az öregasszonynak, hanem inkább Ferencnek, meg a háta mögött lökdösődő irigyeknek mondta: — Iparkodom, hogy engedelmes lánya lehessen édesanyámnak, meg édesapámnak.

Mintha kettévágták volna a suttogást. Ferenc is átfurakodott az elébe torlódó gyermekhadon. Ott állt újra az asszonya mellett. Emelt fővel nézett, mintha azt akarta volna mondani: ki meri bántani az én feleségemet?

Az udvaron zöld lombokkal befedett sátor ponyvája alatt kecske-lábú asztalok, rögtönzött padok sorakoztak. Kölcsönkéregetett tányérok alatt hajladozott a deszkaszál. Jutka a főúri terítés ezer fortélyára gondolt s egy kicsit elmosolyodott: itt bizony nem válogatták; milyen tányér, milyen evőeszköz, milyen pohár kerül sorba. Felraktak egy csomót és elkapott belőle ki-ki magának. Az aranyhárga tyúklevéshez Jutka kést és villát keresett volna. Aztán ráeszmélt, hogy itt mindenki kezébe fogja a csontokat. Inkább a tányérján hagyta a falatot.

Ez rendjén is volt így. Máris nagyot vétett az ivásával, jó volt kiigazítani a kevés évessel. Örömmel látta, hogy Ferenc is kés után nézett volna, azután ő is meggondolta a dolgot. Összenéztek. Meg értették egymást. S így könnyebben lefolyt a vacsora, mint gondolta volna. Még a pajzán tréfák sem bántották túlságosan.

Felköszöntők harsogtak, egyik a másikból nőtt ki. Egy öregember harmadszor is belekezdett ugyanabba a mondókába. A bor most sem engedte egészen befejezni.

A mulatozók hangja egyre erősödött. Elnyelte a muzsikaszót. De Jutka nem érezte elhagyatottnak magát. Most a falu illemtana szerint is ő volt a nap központja. Körülötte forgott a világ. Ő vett először az ételekből. Ő ült az asztal díszhelyén. Legények égő szeme leányok irigy suttogása egyaránt hirdette: Ő itt a legszebb. A legelső...

Elfelejtette az ideérkezés kellemetlenségeit. Anyósa szúrós szeme sem zavarta, hiszen az öregasszony kint süttött-főzött a bébillérekkel. Apósa néha mögéje került. Incelkedve hajolt közel a nyakához, mintha meg akarná csókolni.

Eleinte ez visszaretentette. Azután túrte, mint egyetlen kelle-metlen velejáráját az ünnepi vacsorának. Ujjongani tudott volna örö-mében. Mindig arra kellett gondolnia: most mindjárt kezdődik a tánc!

Egy kis időre összehozza Ferenczel! Legalább szíve szerint megköszönheti neki a mai nap szép kezdetét.

De nem ismerte a falu törvényeit.

Gyermekfejjel került a kastélyba. Édesanyja mosni járt az urasághoz, természetes volt, hogy halála után odavették a szelíd kisleányt. Senki nem akarta elkülöníteni a falubeliectől, de a gyermek magától elkülönült. Soha nem kívánczolt le falusi mulatásokba. Soha nem volt pajtása a leányok között. A hozzáillő korú legényeket nem is ismerte. Ez a tudatlansága okozott most újra csalódást. Hamarosan megtudta, hogy őt kizárólag csak vőfélye hívhatja táncra, az azután «szolgáltatja» rang szerint... Úgy, amint azt az esküvői rendtartás parancsolja. Tehát: násznagyok, vőfélyek, előkelőségek...

Izzadó parasztkézek szorongatták a derekát. Borgőzös lehelet csapott az arcába minden párváltás után. De hiába nézett szabadulás után. Ferencet éppen így táncbahívta, szolgáltatatta a maga vőfélye. Idegeneknek... Mindig idegeneknek...

Szólni szeretett volna vőfélyének. De nem mert. Kérdezősködéssel nem akarta elárulni tudatlanságát. Nyaka meghajolt. Egész teste belegörnyedt lassanként a kiszolgáltatottságba. És még egyre húzta a cigány. Egyre jobban tombolt a tánc. Soha nem ér véget ez a szörnyű este?!

Most kerültek sorra az előkelőségek. Irigyen suttoztak körülötte a vörösre főtt lányok. Nedves zsebkendőjükkel arcukat legyezgették. Szájukból fullánkozott az agyarkodás:

— Pap, tanító, jegyző, postamester, a tisztartó úr...

— Ennyi úr csak akkor gyűlt össze, mikor az öreg bárónét temették!

Jutka nem érezte megtiszteltetésnek a végeláthatatlan táncot. Nagyon sokáig és nagyon közélről látott urakat. Igazán nem hatotta meg, hogy most a jegyző illegeti magát előtte, most meg a fiatal pap... Csak akkor eszmélt fel ernyedtségéből, mikor a hetyke tanító hajolt közelebb hozzá. Szája forróságot lehelt, de szemében nem szesz csillogtatott mámort...

— Na, csakhogy lekerült a faluba, szép menyecske... Elkél itt nálunk az ilyen nyíló rózsza...

Jutka kiegyenesedett. Eszébe jutott egy húsvét... Az ebédre hivatalos legátust kísérte fel a tanító. Nem marasztották, de el sem küldhették. Így ő is sort ült az urasággal az ünnepi asztalnán. S felszolgálás közben... Felszolgálás közben a tál alatt belecsípett a karjába...

Most újra érezte a megsemmisítő, tehetetlen haragot. Akkor egy pillanatig úgy érezte: azonnal a tanító fejéhez kell vágnia az előételes tálat a finom tokkal együtt. S ha a bárónó valahogy észre nem veszi... Ha rá nem néz... Bizony, nem szolgálhatott volna még három esztendeig a jóillatú kastélyban. Mert az öreg báró nem tűrt fegyelemsértést.

Most nem a bárókisasszony szelíd, figyelmeztető nézése tartotta vissza attól, hogy ki ne szabadítsa magát az ölelő karokból. Mégis óvta valami ösztönös, féltő érzés: Gondolatban végigszaladt a következők között: Ha ő most azt teszi, amit szeretne... Ha itt hagyja a tanítót... Vagy ha ököllel vág az arcába... Vagy... Nem, nem lehet... Ferencnek lenne belőle baja...

A szobalány fehérbóbitája helyett most a mátkakoszorú fegyelmelte. Csak távolabb húzódott hát a lobogó nézésű férfitől. Hátrafesztett derékkal tekintett körül.

Ferenc éppen a jegyzőnet táncoltatta. Háttal fordulva járta, de egyszerre úgy érezte, mintha a fejét megsütötte volna valami. Megérezte a Jutka segítségkérő pillantását.

Hirtelen megfordult. Látta a helyzetet. Sima mozdulattal meghajolt a jegyzőné előtt. Helyére vezette. S azután egyetlen intéssel csendet parancsolt a cigánynak.

A tanító karja a zene megszűnése után is ottmaradt a Jutka derekán.

Ferenc megindult. Keze már ököllé gomolyodott. A kabát alatt is látszott karjában az izmok játéka.

Ahogy közeledett, egyre lazult a tanító szorítása. Mire odaért, a Jutka szabadkozó húzódozása nélkül is levált volna már az ölelése.

Az asszony fellélekzett. Végigsimított a derekán, mintha le kelene törülnie magáról ezt az érintést.

Ferenc odaérkezett. Szorosan előtte állt. Szemébe nézett. Alig mozdult a szája. De Jutka így is értette a szavát:

— Ül le hát, Jutka... Ne félj te senkitől...

Határtalan hála zuhogott át az asszony szívéen. Biztonságos érzéssel ment a helyére. Az öreg postamester ült le melléje. Dadogva kezdett beszélni valamit, nem is hallotta. Csak Ferencet nézte.

A férfi zsebetett kézzel közeledett a tanítóhoz. Beszélgetést kezdett vele. Csak egyes szavak csaptak el idáig. De Jutka így is megértette az összefüggést.

— Jártunk arra is... Vadak közt is voltunk... Nem, a gazdám nem sokat teketóriázott... Sokszor megúsza. De a sántaságát egy kabilnak köszönheti... Hiába kínált pénzt a feleségéért... Egy nyílveszőt, azt kapott...

Tétován ellenkezett a tanító:

— Izé... Magának meg kellett volna védelmezni a gazdáját, barátom.

Ferenc magasra vágta a fejét. Végignézett a tanítón. Nemcsak szeméből, hangjából is megvetés frecskelt sóvár arcába:

— Én mindig tudtam a kötelességemet. Vadállatok ellen védelmeztem. Betegségében ápoltam. Bolondságát eltűrtem. Kiszolgáltam úgy, ahogy senki előttem, utánam... De a más asszonyát ellopni nem segítettem... Nem is mentem vele... Nem is sajnáltam... Azt kapta,

amit megérdemelt... Mert a becsület mindenütt egyforma, tanító úr... Aki a más asszonyára éhezik, megérdemli, hogy leüssék, mint a veszett kutyát!

A tanítónak még az ajka is belesápadt ebbe a szóba, pedig nem ő mondta ki. Tágra nyitott szemmel bámult a másik férfira, mintha most látná először. Keze remegett. Megmarkolt hát egy poharat. Magasra emelte. Ferenc pohará felé mutatott. Tettetett jókedvet száguldtatott elő:

— Na, erre a nagy szóra igyunk hát egyet, Ferenc gazda!

Megvetés rántotta le a Ferenc szája szélét. De, hogy többen is odafigyeltek már, mégis csak közelebb tolta ő is a poharát.

A tanító fenékiig kikortyolta a gránátvörös, kesernyés ürmöst.

— Na, ez jó volt... De maga nem is ivott, barátom...

— Én sohasem szoktam elinni az eszemet...

— Ümmmmmm...

Lógatta a fejét, mint a szélütött. A jólelkű öregtanító odament mellé. Vállára tette a kezét. Nógatta, terelte volna hazafelé.

— Menjünk hát, öcsém... Várnak reggel a nebulók...

Felengedett megvertsége érzése. Lerázta válláról a jóságos simogatást. Nekiduhajodott. Pénzt dobott a cigánynak. Nótát parancsolt.

A nagy vőfély elébe dobant. Ilyen joga rajta kívül itt csak a vőlegénynek van. De az ma még nem élt is vele...

Ferenc lesben állt. Hogy a tanító az egyik koszorúslány felé tartott, intett a vőfélynek, hogy hagyja.

A nagy, esetlen lány vihogott. Boldogan símult a tanító keblére.

Éjfél felé járt már. Zománczott bádogedényekben, bortól ki sem öblített vastag poharakban cikóriás feketekávét hoztak. Jutkának minden újabb ilyen felvonulás valóságos fájdalmat okozott. De a Ferenc arcán is újra meg újra meglátta a maga undorodása visszatükröződését. S ez csodálatosképpen mindig megnyugtatta.

Egy vénasszony hajolt a füléhez:

— Készülődj galambom a kontyolásra...

Jutka összerezzen.

Erre nem is gondolt. Pedig még idejövet elstutogta neki az öreg Juli néni, hogy az «újasszony» ruhája a kamarában várja...

Ferencet kereste. Sehol nem látta. Fáradtan felállt hát. A vőfély utat tört előtte. A vénség követte. Könyökök figyelmeztető koppanása kísérte a házig.

A pitvarban anyósa mérges arca vöröslött. Egy kis zsámolyon ült. Tiszta kötényéről fonatost sodort az előtte álló, forró zsírral telt üstbe.

Csak úgy gomolygott itt az ételgőz. Most a zsírban sült tészta szaga is odatársult a többihez. Jutkának felkavarodott a gyomra. Egyedül szeretett volna lenni. Megpihenni... Ha csak öt percre is...

Nem lehetett. Az öregasszony után nemcsak a Ferenc nyoszolyó-asszonya, hanem az összes nyoszolyólányok is betódultak. Kíváncsiak orra tapadt az ablakokhoz is.

Egy fenyőfaasztalra volt kiterítve a fekete ternóruha. Jutka tudta, hogy ez szokás szerint a Ferenc ajándéka. De most látta először. Nem rászabták. Fel sem próbálta. A falusi varrónő esküdözött, hogy úgy fog állni, mintha ráöntötték volna, mert neki olyan «mustrája» van, hogy az mindenkinek «pászentos».

Jutka szerette csinos ruháit. Most kicsit visszariadt a bőszoknyától, testhez szabott deréktől. De még jobban attól, hogy fehérselyem ruháját a báméskodó asszonyok, leányok előtt vesse le...

Leeresztett karokkal állt, mintha megbénult volna. S akkor az öreg Juli megfogta a ruhája ujját, hogy lehúzza róla.

Összerezcent. Mintha szép álmának utolsó foszlányait engedné szélnek, vetkőzni kezdett. Behúnyt szemmel engedte le menyasszonyi ruháját, hogy legalább a kíváncsi szemek kereszttüzet ne kelljen látnia. S mikor ott állt, karcsú testén a finom, hófehér fehérműben, mégis magán érezte az asszonynépség nézéséből kivillanó kárhoztatást. S hallania kellett a falu ítélkezését:

— Na, — ez jóféle lehet...

— Ilyen alsót csak városi jómadár vesz magára...

Kapott a feketeruha után, mintha szégyent kellene takargatnia vele. Bújt bele. Nem törődött azzal: jól vette-e fel. Csak azt kívánta, hogy mielőbb elrejtse. Valósággal megpihent benne. Végigsimogatta, mint egy védelmező palástot.

Juli néni most egy dobozt nyujtott feléje:

— Tegyük fel hát ezt is, lyányom...

Mikor a doboz tartalmát meglátta, megdöbbsent. Ellenkezésbe akart kitörni. Nem, ezt már mégsem lehet... Ha még ezt is fejére teszi, örökre megtagadja a szépet... Akkor igazán gondolnia sem szabad többé arra, hogy valahol, alig pár száz lépésnyire innen, izlést és finomságot tanult...

— Na, tán még nem is tetszik? Pedig enélkül nem is asszony az asszony. Váltig kárpált ellene Ferenc is, hozott is helyette egy selyemkeszkenőt... De én bizony ezt is csak megvettem... Nem vagy te se özvegyasszony, sem idejetőt lyány, hogy fekete keszkenőt köss a fejedre... Itt van la, a szép fikető!

Kinyujtott tenyerén gyönyörködve himbálta a rikitó virágokból összetákolt kis kalapot. De Jutka már nem látta olyan ijesztően rút-nak. Csak azon gondolkozott, hogy Ferenc is tiltakozott ellene... Ő is másban szerette volna látni... El is ítélték érte ezek a vénségek...

Egy gondolatvillanásig még habozott. A nehéz fekete selyemkendő bizonyosan nem torzítaná úgy el... Aztán mégis a fejkötő után nyúlt:

— Ezt veszem fel!

Az egyik lány keze megrándult, mintha ellenséges fegyvert ütött volna ki belőle. Két ujjával ajkát törülgetve, csúfondárosan sziszegett:

- Lám, még erre mondták, hogy ilyen-olyan kisasszony ...
 — Éppen olyan paraszt ez lelkem, mint a Dénesék Julcsája ...
 — Na, én már csak selyemkeszkenőt kötök ...
 A suttogás nőtt. Körülhullámozta Jutkát:
 — De felkontyolni csak nem kell ...
 — Nem ám, ez már konttyal jött az ura házához ...
 — Felkontyolták a kastélyba ...

Jutka a torkához kapott. Úgy érezte: azonnal megfullad. Az ablak felé fordult, mintha onnan lesne levegőt.

De az ablak alatt gyermekek leskelődtek. Apósa rézveres orral az ajtón kémlelt be a fagygyúgyertyával világított kamrába. Csak Ferencet nem látta sehol.

Hol mászkál mindig ez a boldogtalan Ferenc?

Szeretett volna leülni egy pillanatra. De nem is volt hely. A sok bámészkodó között mozdulni is alig bírt.

Zeneszó harsant. A sátorban hívogatva, negédesen játszani kezdte a cigány:

— Ha majd egyszer menyecske lesz,
 Ebből a lányból ...

Vőfélye is bekukkantott az ajtón. Hogy asszonynak öltözve látta, hátraszólt a többieknek.

S Jutka egyszerre újra a nap középpontja lett. Út nyílt előtte. Anyósa hitetlenkedő arcán tetszés derengett át. Apósa is elébe állt. Nagyon cuppantott halvány arcára:

— Ejnye, de takaros menyecske vagy, szentem!

Öntudata nőtt. Érezni kezdte, hogy valaki lett ebben a házban. Mintha a fejkötő több jogot adott volna neki, mint amennyit a község-házán, templomban szerzett. Csak Ferenc arcán suhant át kedvetlenség a ríktó fejdísz láttára.

Most ezzel sem törődött már. A zene tovább szólt, szakadatlanul azt az egy nótát játszották. Vőfélye szolgáltatta: illem szerint először megint csak a lakodalom hivatalos tisztségét viselőknél, azután a rokonoknak. A mázas cseréptányérba nagy papírbankók repültek ...

A násznagy felemelkedett. Halkan számolgatta:

— Már van egy bornyú ára ...

A bíró is odanézett. Megpederte a bajúszát:

— Dehiszen, hallja, jól tejelő tehény is kitelik már ebből ...

Apósára került a sor. Kétszer is megnedvesítette az ujját, hogy elválaszthassa egyik bankót a másiktól. Fel is fokozódott a csodálkozás:

— Száz bankót tett!

— Úgy látszik kedvére való a menyé!

Anyósa furakodott előre. Zsebkendője csücskét bogozta. Csak kettőt fordult ugyan a menyasszonnyal, de a tánc után lassan, módosan, ő is százast ejtett a tányérba. Gondolkozott egy pillanatig. Aztán ő is rácsókolt a Jutka nekipirult arcára.

Most a tanító lépett előre. Borral felgyujtogatott hetykesége újragátat szakított :

— Én is itt vónék, vagy mi !

Szokás ellenére, tánc előtt dobott húszpengőt a tányérba. Aztán az asszony derekára fonódott a karja . . .

Jutka riadtan nézett vőfélye után. Hát sohasem lesz ennek vége? Hát pénzzel még ezt is meg lehet venni? Ő már soha nem táncolhat az urával?

Ferenc mozdulatlan arccal, nyugodtan jött oda melléje. Látszólag éppen csak hozzáért a tanító kezéhez. S a tapogató ujjak mégis összerándultak. Szorosra zárultak, mintha összetapasztotta volna őket valami.

Nem is a tanítónak, — a vőfélynek szólt Ferenc :

— Most talán én volnék a soros?

A tanító felsőajka felhúzódott. Foga kivillant, mintha véreb vicso-rogná az elsiklott zsákmány után. Olyan gyorsan perdült el onnan, hogy kabátja lebbenése megmozgatta a legfelső bankót. Leszállt a sátor keményre bunkózott földjére, mint egy nagy pillangó.

Riadtan kapott utána a násznagy. De akkorára Ferenc lába már rátaposott, rátáncolt az idegen pénzre. El sem mozdult róla. Sodorta, szaggatta, rongyolta, szétcafátolta, míg lyukat vájó sarka nyomán bele-tipródott a lebunkózott talajba.

Senki nem merte hangosan sajnálni. Senki nem merte menteni próbálni. Hamarosan el is felejtkeztek róla. Minden szem a végre együtt táncoló fiatal pár felé fordult. És még az irigyekéből is titkolhatóan tetszés sziporkázott.

Összeillők voltak. Biztosan, nyugodtan, szeretettel, védelmezően tartotta karjában asszonyát a férfi. Szavak nélkül megértette most már a rút főköthő történetét is. S az asszony is tudta a férfi szándékát. Szerét ejtette, hogy ő is tapossa, lábbal tiporja azt a piszkos eredetű pénzt . . .

A vőfély sem okvetetlenkedett. Hiába vártak az előkelőségek. Hiába tartott ki az öreg pap a menyasszonytáncig. Hagyta, hogy ezek ketten kitáncolják magukat. Ebben a negyedórában betört a falu lelkébe a megértés: megérezték, hogy a fiatalok nem távolodtak el a falu népének sem szokásaitól, sem becsületétől.

A zene szakadatlanul azt az egy nótát játszotta. S a dallam mégis folyton változott. Büszkén, hetykén, birtokbavevően, mély szeretettel, odaadással, fenyegetően altató dalként zendült a húron, mintha egy élet minden változását ki akarta volna fejezni.

Hajnal derengett már a meghervadt lombok között. A cigány majd kiejtette kezéből a vonót. A sátor vendégserege alaposan meggyűrült. Legelőször az öreg pap ment el, de előbb mégis csak leróttá a tányérba a menyasszonytánc adóját. Rendre elkövetkeztek utána a jószágtartóemberek is. Hiszen a falu másik végén már hajtásra túlkölte a pásztorok. Megzöldült asszonyok fáradtan hordozták elő

a savanyúszagú feketekávét. De már senki sem nyúlt utána. Csak a kisüstön főtt pálinka hozott még egy kis élénkséget a mulatókba.

Egyik húr a másik után szakadt a cigányok kezében. Az öreg kontrás szándékosan is tépdeste. Magába motyogott :

— Ilyen vesett fiatal régen nem láttam . . . Hogy esz csak nem akar megpihenni !

Ferenc nem is akart. Mintha egyetlen szédület lenne most ez az éjszaka. Sokáig fékentartott érzései gátat szakítottak. Már nem törődött illemmel, szokással. Szabadjára engedetten örült az asszonyának. S Jutka úgy simult hozzá, mint aki egy minden mozdulásával, minden gondolatával.

Anyja vetett véget szertelen kedvének. Elpizkolódott kötényt le sem váltotta már. Odafurakodott a táncoló párok közé. Megrántotta a Jutka ruháját.

— Hozzá kéne fogni a mosogatóshoz, lyányom . . . Délre haza kell küldeni a kölcsönédenyt . . .

Jutka feleszmélt. Végigsimított fejetetején. Ott, ott van még a csúf fejkötő . . . De nem baj . . . Ferenc nem bánja. Ferencnek így is jó . . . Hát akkor neki is jó minden . . . Minden úgy, ahogy itt szokták . . .

Engedelmesen követte anyósát. Ment utána a kamarába. Levetette a feketeruháját. Felvette a legrosszabbat, a takarítóköntösét . . . De ide még ezt is túljónak találta. Odaszólt az anyósának :

— Adjon édesanyám elébem egy vastagruhát . . .

Az öregasszony fürkészve nézett reá. Aztán bólintott. Szó nélkül elébe kötött egy konyharuhát. S a két asszony, az öreg, meg a fiatal menyecske, lekuporodott a konyha földjére. Előttük mosogatóvíz gőzölgött. Körülöttük garmadával a rengeteg kormos, zsíros, ételmara-dékos edény . . .

Ferenc, hogy Jutkát elvitték tőle, elzavarta a cigányt. Felhajtott egy félkorsó hidegvizet. Felocsúdva nézett széjjel a rendetlen udvaron.

Bizony itt is hozzá kell fogni a nagytakarításhoz . . . Szérűseprű után kutatott, dehát nem sepréssel kellene kezdeni . . . Előbb széjjel kellene bontani ezt a sátort . . . Aztán hazavinni a kölcsönponyvákat kölcsönöndeszkat, kölcsönágasokat, miegymást . . . Hiszen az asszonyok is a kölcsönédenytől szoktak legegőbb megszabadulni . . .

Az asszonyok . . .

Jutka is asszony . . . Hiába, asszony már az ő felesége ! . . . Paraszt-asszony . . . Keservesen kínlódo asszony . . . Olyan, mint a többi. Fialat asszonysága első reggelén ezt is csak úgy a sok undorító mosogatatlan edény között találja a felkelő nap, mint az anyját, meg a többit találta . . .

Rántott egyet a sátorgerendán, hogy az egész meglódult bele. Tehetetlen érzés szorongatta a torkát. Fejszével feszegette volna ki a szegeket, de talán még beljebb verte valamennyit.

Apja jött elébe. Italos arcán mosolygás bujkált. Jólelkűen tette kezét fia vállára :

— Úgy látom, fiam, nem füllik hozzá a fogad . . . Hát, ha kiméssz tengerit vetni, szétszedem én a komával . . . Úgyis maradt még egy fél-liternyi pálinkánk.

Ferenc fellélezett. Messzire dobta magától a fejszét. Újra a korsó után nyúlt. De nem ivott. Lassan leeresztette maga elébe.

Gondolkozott valamin. De a rétről frissen, hívogatóan befutott érte a tavaszi szél. Magával hozta a föld szagát, a föld üzenetét. Sürgette kifelé.

Persze, ha ma szánt, a legjobb vetés esik bele . . . És most van az ideje. Szentgyörgynap előtt két hét, utána két . . . Még talán késett is egy kicsit. Hát persze, hogy kimegy!

Rendbehozta az eketalyigát. Felszerszámozta a lovakat. Az ostort is beledugta az ostortartóba.

A lovak hátranéztek : felül? Nem ül fel?

Hátrátolta a kalapját. S ahogy a keze megérintette, ráeszmélt! ez meg az új kalapja! . . . Persze, hogy az . . . Még most is ünneplő-ruhában van . . . Így nem mehet szántani . . .

A ház felé tartott. A konyha küszöbén megtorpant. Amit egy félóra óta érzett, ami egy félóra óta névtelenül kínoztta, most alakot öltött. Álmatlanul, megsápadva, szeme alatt kékes karikákkal, ott guggol Jutka a konyhában. Keze csuklóig merül a mocskos mosogató-vízbe. És körülötte még százszámra várakozik a kormos edény, zsiros edény . . .

El akarta kerülni a nézését. Félt, hogy szemrehányás lappanghat benne.

Az asszony észrevette belépő urát. Ráemelte megbágyadt szemét. S a férfi csak engedelmes szeretetet láthatott benne.

Ferenc nekividámodott. Belépett a kamrába. Asszonya ruhája szépen, összehajtogatva feküdt a fenyőfaasztalon. Legfelül kisimogatva a fekete selyemkendő.

Hirtelen ledobta ünneplő ruháját. Aztán lehajolt és felvette a földről. Elmosolyodott. Kinyitotta az egyajtós szekrényt. Vállfát vett elő. Ráakasztotta a ruhát, úgy, ahogy megszokta. Egy pillanatig gondolkozott. Aztán még ragyogóbb lett arcán a mosolygás. Kivett egy másik vállfát is. Gondosan rátette felesége ruháját is.

Most, hogy egymás mellett függött a két ünneplő, azt is tudta, hogy nem sokáig guggol a földön a felesége. Hiszen ők összetartoznak. S az asszonynak követnie kell az ő urát. Ki merne neki ellenszegülni?

Kilépett a kamrából. Anyjára rá sem nézett. Odaszólt a feleségének :

— Hagyd azt a mosatlant . . . Majd fog hozzá édesanyám bébilért . . . Előbb való nekünk a tengerivetés . . . Majd meglátom : tudsz-e úgy sarkalni, mint táncolni, meg mosogatni!

Anyja nem csodálkozott. Tovább súrolta egy vasfazék fenekét. Virrasztástól vastag hangon dörögte :

— Indulj hát, lyányom!... Ha az urad így kívánja, menned kell...

Boldogság kacagott az asszony szívében... Az ura így kívánja... Azt kívánja... Ó, nem azt, hogy az átvirrasztott nap után mezei munkára kövesse, hanem azt, hogy menekülhessen innen... Ki, a konyha gőzös, áporodott levegőjéből, a piszkos edények közül... Ki, oda, ahol már pacsirta száll és boldogságról énekel a vetésben megbújó nyulaknak...

A gémeskúthoz futott. Szép arcát megmártotta a színigtelt vederben. Barna haján csillogtak a vízcseppek, mintha új ékességet akarnának tenni reá. Hosszasan, jólesően áztatta könyökig a karját. Meg sem törülte, hagyta, hogy csak úgy, rászáradjon a víz.

Ferenc meleg pillantással simogatta minden mozdulatát. Hogy jön ez az asszony... Jön kérdés, ellenkezés nélkül... Már meg sem látszik rajta a fáradtság!

Felugrott a szekérre. Odafordult a kúthoz. Felülről hívta:

— Na, ülj fel, asszony... Vár bennünket a magunk földje!

Jutka felkapaszkodott. Oda akart ülni Ferenc mellé, a lovak mögé, de aztán mást gondolt. Úgy kuporodott a deszkaülésre, mint a többi asszonyok szoktak. Az ura mellé ugyan, de háttal a lovaknak...

Ferenc megsuhogtatta az ostort. Egyetlen rántással penderült ki a szekér az udvarból. Az asszony hátra is esett volna, de már ott is volt derekán az ura erős karja. Fogta, oltalmazta, mint egy erős vár.

Repültek mellettük a házak. Már a kastély előtt robogtak. Hús illatok omlottak ki a kőkerítésen. Az alvó ház még zsalupilláit sem nyitogatta fel...

Ferenc közelebb húzta magához az asszonyt:

— Odafent még most is alhatnál... S nálam már ki is mosogattad magad.

Hangjában aggódás, nézésében bocsánatkérés bujkált.

De az asszony hálás, ragyogó szemmel pillantott rá vissza.

Háttal ült a felkelő napnak, de így is érezte. Melegen simogatott a még alig jelentkező fény. Körülöttük már a földekből buzgott a munkakérés illata. Legyezőszerűen fordultak mellettük a buja őszi vetések. De ők még csak azt a kis darab szántatlant sem látták, mely először engedelmeskedik ma magágyazó, magvető kezüknek.

Nem látták a multat. Nem kémelelték a jövőt.

Csak egymást tudták. És körülöttük ragyogott a május...

Szentmihályiné Szabó Mária.

RUBENS ÉS REMBRANDT.

KÉTSÉGTELEN, hogy a történeti megismerés és megértés útjait egyengető módszertani konstrukciók terén a termékeny irányítást az utóbbi évtizedekben a művészettörténettudomány ragadta magához. Az irodalomtörténettudomány területén még ott gyűrűznek a wölfflini gondolatok, melyek merész célkitűzéssel a név és évszám nélküli művészettörténet eszménye mellett törve lándzsát, a nagy történeti stílusok kialakulását és változásait alapjában két ellentétes, fogalmi kategóriákba foglalható látástípusra vezették vissza (Kunstgeschichtliche Grundbegriffe, 1. kiadás, München 1915), s íme Pinder a nemzedékek sors- és problémaközösségére való utalással máris új gondolatáramkört kapcsolt belé a kutatás szerteágazó vezetékébe. (Das Problem der Generation, Berlin 1926). Pinder szerint az ember szellemi tevékenységének irányát és körét az a hely, melyet a nemzedékek téridő-koordinátarendszerében sorsszerűleg elfoglal, már eleve eldöntötte. Nyilvánvaló, hogy a pinderi konstrukció éppúgy, mint a wölfflini: egyéniségellenes. Wölfflin célkitűzésében a művészettörténet, mint a látás története, szinte személytelen folyamattá lett. A Pinder-féle történetfelfogásnak az aktív tényezője sem az egyén, hanem a sorsszerűleg megadott menetrenddel és menetiránnyal elinduló, problémahordozó és problémafejlesztő nemzedékek sora. Ebben a végletes determinizmusra hajló történetkonstrukcióban a sorsirányító nagy egyéniségek számára a maguk kinyilatkoztatásszerű egyedülvalóságában nincsen hely. A nemzedékek és nemzetek entecheiája mellett az egyéniség entecheiája — mint kellemetlen kivétel, — erősen háttérbe szorul. Az egyéniségnek a történeti alakító elvek sorából való ilyen erőszakos kikapcsolása által az emberi történet hovatovább a passzív természettörténet szintjére sülyed. A determinizmus vigasztalansága az emberi szellem sorsirányító, alakító erejébe vetett hit aláaknázásával az önismeret legnagyobbyszerű iskoláját, a történelmet legföl-emelőbb tanulságától fosztja meg.

Az egymást követő nemzedékek pillérrendszerére fölépített problémátörténet még nem történelem, melynek lendítő ereje és lelke nem a sorsszerű lekötöttségben veszteglő tömegjelenségekben, hanem az időtől és tértől független igazságok fénykörébe szárnyaló egyénekben rejlik. A nagy egyéniségeket, bizonyos természetes problémaközösség ellenére sem lehet kortársaikkal egynevezőre hozni. Közöttük is vannak azonban olyanok, akik a kor általános törekvéseivel összhangban állva szorosabban simulnak belé a történeti keretekbe, míg mások viszont szuverén önállósággal törik át a történeti kötöttség kereteit. Ilyen értelemben beszélhetünk *történetileg tektonikus és atektonikus lángelme típusról*, melynek egyik legnagyobbyszerű és legtanulságosabb, ellentétes példáját ez alkalommal Rubens és Rembrandt egymás mellé állításával szeretnők bemutatni.

☞ Rubens művészetének megvannak a maga természetes, megértető történeti előzményei. Jöttét a XVI. századi romanisták készítették elő, akik az

olasz művészeti kultúra vívmányait közkinccsé téve, mindenütt, hová termékeny magvetésük hullott, a nemzetek kultúröntudatának és magáraismerésének ébresztői lettek. Rubens művészete is alapjában a déli népek szemléletében gyökerezik. Az innen átvett plasztikai és képileg megformált töltőanyag sűrűvértű, nehezebb flamand testalkattal és a maga vérmérsékletének lobogó, érzéki vitalitásával és szenvedélyével. Művészete kora igényeinek és törekvéseinek legszerencsésebb beteljesedése.

Ezzel szemben Rembrandt elszigetelt, magányos jelenség. Művészete egyéni megnyilatkozás, mely idegen normákat mértékül nem tűr. Megértésének föltételei kizárólag önmagában vannak. A holland és északi jelleg csak másodlagos tényezők, nem fényesítő, hanem fényfogók. A tradíció szála nála alig fedezhető fel, jöttének nincsenek megértető előzményei.

Rubens századokra kiható irányító jelentőségével ellentétben Rembrandtról nem mondható, hogy egyénisége a holland művészet sorsává lett. Magányosan fölmeredő, felhőkbe nyúló hegyóriás, melyet környezetétől merész, nagy szakadékok választanak el. Rubens művészete viszont széles, hatalmas hegyhát, mely büszke készséggel simul belé a környező kisebb hegycsoportok körvonalába. Ez a magyarázata annak, hogy Rubens diadalmas népszerűségével szemben Rembrandtnak vállalnia kellett a meg nem értettség és közöny szomorú végzetét. Minél magasabbra emelkedett, minél inkább eltávolodott a kor általános ízlésének a szintjéről, annál inkább kellett éreznie, hogy kortársai már életében úgyszólván eltemették. Jellemző, hogy Vlondel, aki verseiben még kis tehetségek számára is egyre-másra gyujtott ünnepi rakétákat, Rembrandtról jóformán tudomást sem vett.

Rubens magasrangú állami hivatalnok gyermeke, Rembrandt ellenben kispolgári családból származott. Rubens bölcsejét napsugár táncolta körül. Egészséges testhez és lélekhez a sors még három fejedelmi ajándékot adott: gondtalan jólétet, nyílt, simulékony kedélyt és kivételes tehetséget. Rembrandt bölcsejét sötétség övezte: a küzködő létezés és a nehézkes, érdes természet komor felhőit csak a lángelme isteni fénye törte át. Rubens született diplomata és életművész. Nagy és egészséges élnitudásával szemben Rembrandtból a gyakorlati érzék és az alkalmazkodási készség teljességgel hiányzott. Rubens a termő anyaföld érzéki erejű, pompaszerető gyermeke, lelkében az életöröm és optimizmus lakomája zajlik. Rembrandt a testetlen világ, a megérzések és gondolatok, a fény és árnyék költője. Felfogása hajlik a transcendens felé. Rubens színben és formában az érzéki létezés megváltó szépségének dithyrambusait zengi. Rembrandt a mélységeket járja, hol az öröm csak ritka vendég. Nem a pathetikus életigenlésben, hanem a misztérium kódján át keresi a lét tartalmát és igazi értelmét. Rubens ideálja a testileg magasabbrendű, akaratenergiákkal átfűtött, cselekvő ember, Rembrandt ezzel szemben a lelkileg magasabbrendű, sorsára hagyott, szenvedő ember.

Rembrandt művészete ég és föld között lebeg, Rubensé a földhöz tapad. Rubens idealizmusa formai jellegű, Rembrandt idealizmusa az átszellemülés. Rubens művészete életörömben fogant testi heroizmus, Rembrandté szenvedésben fogant lelki heroizmus. Rubens művészete az olasz formai kultúra egész örökségét fölszívta magába, Rembrandtban az ősi germán, északi szellem tör fel, mely a déli fantázia képszerűsítési elveinek kötelező erejét nem ismeri el.

Az elrendezettségnek, a beállításnak késői képein még a látszatát is kerüli. Igazsága, mely sokszor a formátlansággal határos, mindig ellenálha-

atlan és meggyőző. A formalisztikus esztétika Rembrandtval szemben fegyverletételre kényszerül. Rubens művészetében minden érzéki: a szín, a fény, az árnyék, az öröm, a fájdalom. Művészete diadalmasan harsogó himnusz a mindenségre. Rubens szelleme a pompázó allegóriák, Rembrandté a mélységes szimbólumok felé hajlik. Nála a forma csak sejtelmes, tökéletlen tükre a léleknek. Világzemlélete Rubens pozitivista hajlamaival és robbanékony érzéki öserejével szemben transcendens jellegű. Művészete a ki nem tapintható, érzékfölötti igazságok prófétai, látnoki erejű hitvallása. Rubens az élet epikus, Rembrandt a lét problematikusa. Rubens művészete pathetikus dialógusokban gördül tova, Rembrandté mélységes filozófiai monológokban töredezik szerte, ahol nincs szabályosan lüktető ritmus, ahol a látszólagos formátlanlás mögött ismeretlen világok nyiladoznak a szemlélő számára.

Az örökösen kereső és fürkésző Rembrandtval ellentétben Rubens nem volt töprengő, kritikai elme. Egészséges, hatalmas tehetségének a sodra ragadta magával, mely az apályt és dagályt, a problémák kétségeit, az összeroppanás, tehetetlen kínját nem ismerte. Kora összes mértékadó tényezőinek, az egyházi a világi hatalmaknak s a tömegnek minden igényét ösztönszerű biztonsággal tudta kielégíteni. Lényének a kor ízlésével való teljes harmóniája, történet-tektonikus lélekalkata következtében az időtől független szabadság nem lett részévé.

Rubens alkotó képzetében a megfoghatatlan, az elérhetetlen, az égi karok glóriája s a poklok minden borzalma szuggesztív, érzéki igazsággá sűrűsödik. Rubens az egész mindenséget a maga világokat engető, sokszor a vadsággal natáros szenvedélyének és pathosának a hőfokára hevíti: a kavargó, száguldó tömegek, a hánykolódó földhullámok, a vonagló fatörzsek mind telve vannak robbanó akaratheszültséggel. A lét értelmét Rubens csak érzékelhető formában kereste. Rembrandtnál ellenben az érzéki létnek nincs önálló létjogosultsága. A valóság legteltesebb ismerete, a kíméletlen igazmondás iskolája vezette rá, hogy a lét értelmét ne az érzéki, a látható világban keresse. Nála az egész fizikai világ és büszke koronája az ember belézés, belédereng egy csodás sejtelenbe. Alakjain keresztül a testetlen örökkévalóság tekint le a földre. A valóság csak vízióiba forrasztva kapja meg a maga igazi értelmét és mélyebb jelentését. Az egyéni jelenség Rembrandtnál mindenkor a lét problémájává mélyül. Képzetét szüntelen a lét és nemlét határkérdései foglalkoztatják. Az élet, az ember, számára csak a végtelenség egy-egy darabja, mely fölmerül s aztán ismét eltűnik a végtelen rejtelmes sötétségében. A költői világítás, a mesék színpáprázata, a fény és árnyék misztikus tusája, a fantasztikus, félelmes homályba süppedő architektúrák mind az életet övező, rejtelmes sorshatalmakat éreztetik.

Rubensnél a környezet, a természet pompája mindvégig mint ünnepi zenekíséret öleli át az alakokat. Rembrandtnál a környezet hova-tovább tárgyaltalan homályba süpped s a lét egész tartalma és értelme egy arckifejezésbe, egy taglejtésbe sűrűsödik.

Rubens ideálja a győzedelmes osztályöntudattal átfűtött, fajilag meghatározott ember, Rembrandté ezzel szemben a sorsszerűen kötött, örök ember a maga végzetes nagy szenvedéseivel, szent komolyságával és függő létezésének végtelenbe vesző misztériumával.

A mindennapi lét szegényes szürkése és nyomora, ezernyi gyötrődése Rubens nem érdekelte. Képzetében még a halál, a szenvedés is előkelő színezetet kapott. Alakjaiban olyan diadalmas, boldog életerő lüktet, mintha

a halálnak nem is volna hatalma fölöttük. Rubens hatalmas paloták és templomok számára alkotott, Rembrandt a szűkebb és egyszerűbb polgári házak számára. Rubens vallásos képei ünnepi reprezentatív megnyilatkozások, Rembrandtéi bensőséggel tele, meghitt lelki vallomások, melyeknek a nyilvánosság nem létföltétele. Rubens lelke ott gyúl ki a pompázó barokkoltárok aranyos ragyogásában, Rembrandté a csöndes, zavartalan magányban. Ott a testi pompa, itt a lelki mélység. Rubens vallásos tárgyú képeinek fogalmazásában lírai pátosz lüktet, Rembrandtéban drámai erő. Az ő vallásos művészete képszerűn dramatizált hit. Rubens művészetében, akárcsak a jezsuita hitszónokok beszédében elragadó lendület és pompázó szuggesztív erő lobog. Rembrandt a biblia egyszerű, keresetlen nyelven beszél, melynek minden szaván átvilágít a kinyilatkoztatás örök igazsága és isteni ereje. Rubens hitvallása tömegekre számít, Rembrandté az egyes ember legbensőbb ügye.

Rubensnél a fény hozzátartozik az élethez, a küzdelemhez. Nincsen természetfölötti zamata és nincsen problémája. Rembrandtnál a fény és árnyék megszűnik a tárgyak szolgálatában álló realitás lenni. Elvesztve fizikai kötöttségét és anyagszerűségét, szinte sorshatalommá, kozmikus tényezővé lesz. A fény és árnyék nem az ábrázolt tárgy függvénye, hanem a legfőbb hatalom, melynek minden alá van rendelve. A végtelen, a megfoghatatlan, a kozmikus sors mindenható erejű fénykévekben és tátongó árnyékokban szakad belé a világba. Rembrandtnál a költői erejű világitás az, mely az alakokat a nemlét homályából életre varázsolja. Ez adja meg alkotásainak a látomásszerűség csodálatos varázsát.

Rubens általánosításra hajló képzelete az egyént is rendesen a típus magasabbrendű öntudatával vértézetten állította elének, ami a portré lelki kimélyítésének útjában állott. Rembrandt emberábrázolása az egyéni lét legrejtettebb kapuit tárja fel előttünk. Az alakokat mindjobban izolálja, még valóságos környezetüket is lehántja róluk. Nem a világban való szereplésüket, nem a világgal való kapcsolatukat adja, hanem bepillantást enged az ő világukba. Az ember egész sorsát beviszi az arcvonásokba. Az ábrázoltnak nemcsak a jelleme és lélekalkata, hanem egész élettörténete megelevenedik előttünk. Rembrandt misztériumra hajló képzelete rést nyit oda, ahol az emberi sors szálait sodorják. A klasszikus kor felfogása az ábrázoltat úgyszólván kiszakította a sors karjaiból s önjerejére bízta. Rembrandt az embert egész sorsával együtt, kozmikus kapcsolatban ábrázolja. A klasszikus portré az önmeghatározta, Rembrandt a sorsmeghatározta embert adja. Felfogása szerint minden ember sorsának függvénye, a sors azonban nem vak végzet, hanem magasabb isteni rendelés. Innen van, hogy Rembrandt emberei olyan békés, csöndes, halálrakész megnyugvással viselik sorsukat. Rubens arcképeinek reprezentatív beállításával szemben az érett Rembrandt arcképeiről minden külső mozgalmasság hiányzik, még motívumuk, lelki lekötöttségük sincs. A tekintet nem tapad valamely határozott tárgyra. A fénytelen szemek ismeretlen világok mélyéről törnek elő. A lélek minden korlátozás nélkül árad ki rajtuk. Ez adja meg Rembrandt arcképeinek Fromentin szerint «l'accent de l'autre monde qui rend la vie réelle presque froide et fait pâlir».

Rubensnél a tájban is elsősorban az egész tenyészetet átjáró, felfokozott természeti erők nagyszerű színjátéka érdekelt. Rembrandt a tájképet kozmikus érzésekkel tölti meg. A tájak egyéniségét nem a bennük működő akaratenergiákkal, hanem az atmoszferikus mindenségbe kapcsolódó élettörténetükkel jellemzi. Az előttünk feltáruló kozmikus drámának a fizikai valóság nem cselekvő

hőse, hanem csak szenvedő alanya. Rembrandt tájképeit szemlélve, mintha a mindenség sorskönyvében lapozgatnánk. Lelkében ugyanaz a végtelenszomjúság élt, mint nagy filozófus kortársában, Spinozában.

A sorsban, mint isteni végzésben való megnyugvás érzése adja meg Rembrandt utolsó képeinek azt a megrázó egyszerűséget és mélységet, mely egy-egy mozdulatban, egy-egy taglejtésben az élet egész tartalmát tudja megszólaltatni. A földi motívum nála most misztériummá, szent cselekedetté lett. A 40-es években főként a fényprobléma foglalkoztatta s ennek kedvéért a helyi színeket lefojtotta. Most színekben beszél. A festéket kíméletlenül, vastagon keni fel a vászonra, de a szín sohasem anyagszerű, hanem költői, misztikus hatalom, lelki és érzelmi kifejezés eszköze. A drágakövek tűzében égő, túlfűtött helyi színek, melyek rejtelmes kíséretből törnek elő, az egész képet szinte a lázalom hőfokára emelik és szimbólikus erővel felruházva egyetemes értelmet és jelentőséget kapnak.

Rubens élete végén, tájképein és búcsúképein egészen közelférközött fajához és a honi tájhoz. Képzetele ott kereng az alkonyi napfény aranypirjában fürdő steeni mezők fölött. Rembrandt képzetele sas módjára a felhők közé emelkedik s onnan öleli át az egész mindenséget. Minél magasabbra emelkedett, annál mélyebb lett. Az örök emberi problémakörének azok a magasságai ezek, ahol Rembrandt és Goethe, Michelangelo és Beethoven találkoznak.

A részérdek szolgálatában elaprózódó mult műfajkultuszával szemben Rubens is, Rembrandt is az univerzalitást jelentik. De amíg Rubensnél az egyetemesség főként az ábrázolás tárgykörére vonatkozik, addig Rembrandt egyetemessége a művészi kifejezés számára egészen új, eddig ismeretlen dimenziókat nyitott meg. Művészete nem az érzéki világkultúra diadalmas felmagasztalása, hanem vizionárius erejű hitvallás az élet egészéről, az emberről s a látható és láthatatlan misztikus összefüggéséről.

«Ha szellemét pihentetni akarta — mondja róla Houbraken, — akkor nem tiszteletet, hanem szabadságot keresett». Ez a szabadságszomj a sorszerű keretektől való függetlenség vágyát is magában foglalja. Hatalmas teremtő szelleme e vágytól tüzelve emelkedett a sorsszerű problémakörök szintjéről az örök emberi magasságaiba és lett egyik legnagyobb szerű képviselője annak az atektonikus lángelmetípusnak, melyet saját kora meg nem ért, melynek megnyilatkozásaihoz azonban az önismeret és világismeret útjait járó ember újra meg újra visszatér.

Hekler Antal.

APRÓ IRÁSOK.

ESTE.

DE JÓ ÍGY egyedül, homályban, csendben, este. Csak a sápadt arckép világít a falon, az óra ketyeg, s az eltűnő idő lila párája fekszik a légben. Oh, öreg arckép.

*

Nagyanyám, te csendes, törékeny, kis öregasszony, mondd, milyen titkot, milyen fájdalmat hordtál csodálatos, beteg lelkedben, hogy a régi délutánok szürke ködében annyi szeretetet pazaroltál rám, szomorú szemeid könnyes, nagy jószágát, bús, bolond szíved kiömlő aranyát, királynői tékozló kézzel?

*

18... februárius. Nagy maskara-bál az öreg, vidéki kastélyban. Kecses dámák és hajbókoló gavallérok járják a táncot. A zene száll; körüllegi az oszlopokat és boltíveket, betölti a kristályokat, visszhangra lel a csillogó italban és szemekben, rózsaszínű mámorával ráfekszik az agyra, aztán kimenekül az erkélyeken át a nagy téli éjtszakába.

S a kis Pierette is beleszédült az ünnep részeg frenézisébe. A márki még mindig vele van. A márki, akinek kilétét álorca fedi, s aki finoman ívelt, graciózus mondatokat suttog neki, csodálatos dolgokat pompáról s fényről, szép markizekről az azúr ég alól és örök ragyogásról. A márki, aki szellemesen és könnyedén beszél, s akinek lágy szavai mögött halk menüettek zenéje zsong, a déli nap trubadurjainak finom költészete.

A kis Pierette szívét édes boldogság szorongatta. Valami távoli, nagyszerű élet lehellete bársonyos melódiákban tüzelte a lelkét. Kimentek az erkélyre. Bent keringtek a tarka párok, s a zene kiszűrődő foszlányai, a márki lázas, forró csókja, a fekete, mély télvégi éjtszaka a kis Pierettet az álom öntudatlan révületébe ringatta. És a régi, csilgaltalan, feledett, estelen nagy meddő vágyak indultak útnak.

*

Pierette — nevezzük őt röviden így, — már egy esztendeje jegyben járt Ivánnal. Szerette. És Iván is szerette a kis, furcsa virágot, az ő vad, pogány szerelmével és széles, duhaj ölelésével. De ő magyar

volt, bolond, sötéttüzű szemekkel és kuruc kedvvel. Magyar volt, dacos, büszke úr, apái döllyfős homlokával. És Pierette ment vissza hozzá. Visszavitte sűrű, táncoló turáni vére és a szerelme. A halkszavú orchideák és ragyogó iriszek napnyugati dalát pedig örökre visszazárta fojtott álmai közé.

*

Nagyanyám, te különös, bús, okos öregasszony, úgy-e valami fáradt, fakult vágyat hordtál szívedben, néma, béna fájdalommal, hogy a ködös, régi délutánokon annyi mérhetetlen sok szeretetet pazaroltál kis unokádra, királynői tékozló kézzel?

*

Vége a csendnek. S az öreg, sápadt arckép is kialszik. Nem hallom az óra ketyegését. De rossz így egyedül, hangos, lármás nappalon, emberek közt.

PJETR.

Pjetrovics Pjetr Pál jól megfogalmazott elvekre építette életét, s még talán ma is egykedvűen róná utait — nem gondolva sárral és viharral, — ha Hafiz, a csirizbe áztatott pergamentek ferdeszemű ördöge bele nem kontárkodott volna a Sorsok könyvébe. De Hafiz valaha diák volt Sztambulban — s mint mondják, — egy részeg éjjelen a Sátán tintát lopott ereibe vér helyett — azóta itt él, Boriszovban, rozzant konyháján, nappal az ósdi könyveit faldozza, éjtszaka pedig egy kupából iszik Luciferrel s verset ír.

*

Muratsky Andrej beszélte el nekem ezt a történetet s ő komoly és derék férfiú — miért kételkednénk hát benne?

*

Mondom, Pjetrovics Pjetr nyugodt és megelégedett polgára volt Boriszovnak és sokan dicsérték szép énekéért is, mert az öreg templom fehér és vastag falai minden ünnepen hallhaták erős, zengő hangját.

Estelen néha együtt volt a cimborákkal. Más nem is kellett volna neki, s hogy Hafiz egyszer megirigyelte kis boldogságát, — ki tehet róla?

Előtte való nap — ezt biztosan tudom — az ördög keverte a kártyát és töltötte a bort, így történhetett meg, hogy a második sornál elfulladt az éneke s a könyvet reszkető kezéből a templom hideg kövére ejtette. — Semmi — mondta, — semmi — és megdöbbsent. A zsoldáros könyvet még az anyja adta neki egy régi délutánon s ő most riadtan nézte a szertehulló lapokat. — Hafizhoz viszem — gondolta magában — ügyes fickó, majd összefűzi, — és erős lélekkel kezdett imádkozni, hogy elűzze magától a képzelet eleven és gonosz manóit.

*

Pjetrovics Pál hosszasan nézegette a könyv határozott vonalú, új fedelét. Hafiz nem fogadta el a pénzt. Pjetor — mondotta, — a charkis-gyökér nedve kiszívta a papírból az idők rovását, de a zsoldárok és imák versei között, amit te nem látsz, vörös betűkkel írva, ott maradtak a bűneid : az életed.

— Ne mondd ezt, erényeink is vannak.

— Úgy is nevezheted. Ördög vagy Isten lakik benned : mindegy, ha nem ismered őket. És csak kiáltsd az éneked, fehér falak közt fakó szavakat, a templom is majd egyszer kiürül, meglásd másképp zeng majd a hangod s a régi könyved új lesz. Te csak az ósdi verset mormolod, nem hallod?, mást mond a zsoldár, valahol mélyen a nagy Ritmus zúg, kopott kótádban is ez áll, olvass belőle. Ilyen az életed. Nem hittél a csodákban és elsuhant melletted az Isten is, a Nagy, a Szép, az Igaz belevesztek hétköznapjaid fullasztó szürkeségébe.

— Megyek, Hafiz.

— Vigyázz a könyvre, Pjetrovics Pál és őrizd tovább a bűneid, mert ha egyszer eladod őket az ördögnek, téged is elvisz.

*

Hóbortos diák és könnyelműen bánik a szavakkal — ismételte Pjetr, de valami nehéz félelem feküdt a szívére. Harmadnap ötlött eszébe, hogy a folyóba dobja a könyvet. Nem tehet másként. És a sötét éjjelen a Berezina hídján egy fekete alak meredt a vízre. Valami imakönyv-félét szorított görcsös ujjai között és befelé néző szemei előtt riadt lángok táncoltak. A folyó is zenélt ; az örvénylő, piszkos habok közül a Diák sápadt, csontos arca bontakozott ki, lassan és ellenállhatatlanul. Furcsa, szürke szemeiből talán a pokol félelmetes tüze világított, vonásai vigyorgó álarccá torzultak és piros fáklyájával Pjetrovics Pjetr lelkének ijesztő mélységeit gyujtogatta. És jöttek sorra a letarolt órák, a percek kacagó fantómjai, elébe hordták életét. Máglyát raktak a napok meddő rőzséjéből és eljött, aki valaha élt, a Gyermekek is. Felszakadtak régi, fojtott kérdések és tikkadt sebek. Csak egy szikra gyulladt fel a kétségek izzó aknáin, életének Potemkin vára alatt. Zúgott, tombolt a folyó s lázas ölére hívta az embert. A tompa, kúsa mámor aztán elfeküdt. Valahol egy részeg paraszt röhögött, a párka is elvágta fonálát s az ördög rőt-bíbor köpenyével lassan bevonta a végtelen, ködös horizontot.

*

Pjetrovics Pjetr Pált reggel holtan találták az ágyán s az öreg imakönyve — amelyet még az anyjától kapott, — nem volt sehol.

*

Mondom, Muratsky Andrej beszélte el nekem ezt a történetet egy este, — a kései ősz borzongatta akkor a reszkető fákat, — így mondta, ahogyan leírtam s őt igazmondónak ismerik, — de, úgy-e az is megeshet, hogy csupán a tüzes bor tréfálta meg őt ily ostoba álommal.

KETTEN AZ ISKOLAPADBAN.

A tompa, nyomott délelőttön — emlékszem, — ott ültünk, kisdíákok a kopott fapadokban, hangtalanul és hipnotikusan a tanárunkra meredve s a levegőben valami fojtott feszültség lebegett.

András feladta Kendét — ez történt, — mert ellopta a füzetét, hogy a házi feladatot lemásolja. Kendére már régen haragudott, én bizony nem tudom, miért — és most, hogy az egész latin óra alatt hasztalan kereste az irkát, a dühtől kótyagos fejével odaállt a tanár elé vádaskodni.

Ádám már két esztendeje András mellett ült, — most túlzott buzgósággal jegyezte az előadást. Jóbarátok voltak mindig és Ádám is tisztában volt a spiclikedés következményeivel. Az óra azonban, végtelen hosszúra látszott nyúlni.

— Hiszen meg lehet érteni — gondolta Ádám, — az az undok Kende is oka, András tulajdonképpen nem hibás, — de mikor a tízpercben egy kis csoportnak is ezt magyarázta, Kogutka felháborodva torokolta le, jellemtelen spicli társaságot emlegetve. Kogutka egyébként a futball-csapat kapitánya és az osztály egyik vezető fő-potentáta volt.

— Nem úgy értem — próbálta magyarázni Ádám, de azok már ott hagyták őt. S a csúf téli reggelen valami nagy hidegség csapta meg a szívét, idegen lett egyszerre a folyosó is és fullasztó a levegő.

Andrással már senki sem állt szóba. Gyámoltalanul és zavartan majszolta a vajaskenyérét, mikor észrevette az ablaknál álló barátját. — Ádám! — indult feléje.

A folyosó népe kezdett lassan betódulni a tantermekbe. Kogutka megbélyegző szavai mögött pedig sötét és ijesztő fenyegetés rejtőzött.

Csak egy pillanatig habozott Ádám, aztán megfordult és anélkül, hogy Andrásra nézett volna, elindult az osztály felé.

*

A következő két óra gyilkos idegmunka volt mindenki számára. Ádám kétségbeesetten bámulta a tanár egykedvű arcát, hadonászó kezét és bámulta értelmetlen, összefüggéstelen szavait is. — A személytelen igék . . . a személytelen igék . . . azért nem kellett volna mindjárt spiclikedni — erőszakolta gondolatai kúszva káoszába — ezt nem lett volna szabad tennie, ő félreismerte Andrást.

Mereven nézte a tábla furcsa, szivacs-rajzolta foltjait. A tanár hangja egy pillanatra megakadt, valaki hátul leejtett egy tolltartót, ő is gépiesen nézett vissza s a ceruzáját vadul szorította a kezében.

Csönd volt. Aztán lassan minden elkezdett forogni, keringeni a szeme előtt, az egyhangú mondatok, a zöld, rideg katedra s a lelke felkavart, ijedt zakatolása ütötték tovább a másodpercek pergő-béna ritmusát.

*

Zajosan özönlött ki a gyerek-népség a nagy kapun. A szertelen, ideges tolongásban a készülődő események szenzációja hullámmozott. A vára-kozás szorongató narkotikuma bizsergett az erekben. S a kis téren ítéletet tartottak: meghógolyózták az árulkodót. Megverten, kitaszítottan állt András a nagy hóban, hidegben, eltépett ruhájában és szét-szórt könyvei között, de sírás még sokáig nem jött a szemére.

Ádám pedig riadt lélekkel menekült utcáról-utára, az ijesztő félelem elől: nincs kegyelem és megbocsátás, — s a szívében a nagy egyedüllét döbbenetes kopársága terpeszkedett.

*

Oh, nem eddig van a mese, emberek, — Ádám és András is megbékéltek egyszer, — mert nincs örök harag és gyűlölet; se jó, se rossz, se végtelen és megfellebbezhetetlen igazság nincsen, — csak vágat velünk sorsunk bolond szekere, zakatol a kerék és a vérünk életünk zajló ütemén s ki tudja, hol járunk, ha olykor néző két szemünk a napra mered.

Otlík Géza.

FELELŐSSÉG.

*Ó Istenem, minő szabad vagyok,
Mióta szolgád lettem!*

*Látom a felhőt a világ felett,
Komoly, szép felhőt, fekete-aranyban
Borongani felettem.*

*Ó drága felhő, gazdag és nehéz:
Szent Felelősség,*

*Nemességemnek boldog pergamenje!
Komoly szárnyaddal megárnnyékozod
Az Isten szabad-harcos hőstét.*

*Látom, hogy ül feletted angyal, ördög,
Kezükbé tábla,*

*Szívembe mélyed csillagos szemük,
Íróvesszőjük fölemelve függ:
Tettemre vára.*

*S ha ellőtte a tettet idegemről
Az Akaratnak íjja:*

*Egy szellemkéz rovásra mozdul,
És ha akarta az Akaratot,
Az angyal boldogan írja.*

*Ha meg a tettnek írott útja ellen
Visszát akartam:*

*Rója rovását a Gonosz vesszője,
És írás kél a fellej sátorában
A testvér angyali karban.*

Sík Sándor.

PÉTERFY JENŐ MINT DRAMATURG.

Irói pályája 1874-ben, huszonnégy éves korában indult meg a Pester Lloydba írt zenekritikáival, magyar íróvá pedig négy évvel utóbb lett Csávolszky Lajos Egyetértésében. Itt ötödfél esztendőn át dolgozott, hozzászólva a legváltozatosabb tárgyakhoz, drámához, zenéhez, képzőművészethez, irodalomhoz s különböző tudományos kérdésekhez. Dolgozatainak java-része — másfélszáz cikkének majd kétharmada — mégis a színi referens tollából ered. Munkásságának ez a területe a magyar színikritika történetére nézve mindmáig szinte afféle Senki Szigete-számba ment: Összegyűjtött Munkáinak három kötetébe kilencvenet meghaladó színírálatából mindössze kilenc került bele; s ennyi még hírmondónak is kevés. Pedig akik a Nemzeti Múzeum hírlapkönyvtárában a lepedőnagyságú régi ujság lapjain e dramaturgiai tevékenység nyomait valaha is találkoztak, nyilván megérezték, hogy gyűjteménybe szedve «quantité négligeable» aligha lennének.

Vajthó László Berzsenyi-iskolás maturandus diákjai most lelkes és finomérzékű tanárjuk buzdítására vállvetett munkával lemásolták e színházi érdekű cikkek teljes sorát s belőle annyit, amennyi anyagi teherbírásukból kitelt, sajtó alá rendeztek a maguk költségén a *Magyar Irodalmi Ritkaságok* sorozatában.¹ Bizonyára maguk fájlalják legjobban, hogy egész anyagukat közzé nem teheték, előszavukban meg is ígérik, hogy ami késik, nem múlik, s akkor majd előttünk áll mindaz, amivel Péterfy a főváros színházi ízlésének ügyét egy lusztrumon át szolgálta. Itt egyelőre harmincnégy, jól megválogatott cikk mutatja be a jeles dramaturgot, kit színikritikánk alig százesztendő múltjában rövid tartamú működése alapján is előkelő hely illet meg.

A figyelmet már maga az az időpont is erősen felkeltheti, melyben Péterfy a színház napi krónikáját jegyezte. Kevéssel munkabálpése előtt húnyt el Szigligeti Ede, ki a Nemzeti Színházban harminc esztendőnél tovább «maga volt a történet, a többiek az epizódok»; utána a Szigligeti-éra legjelentékenyebb epizodistája lett protagonistává: Paulay Ede. Péterfy ez új, nagy régime-nek épen küszöbén indítja útnak referensi tollát s abból, amit színházról ír, a tizenkétéves Paulay-korszak első harmadának mozgalmas képe bontakozik ki előttünk. E színi életünkben csakugyan nem mindennapi jelentőségű időszakról mások tollából is maradtak értékes feljegyzések; Beöthy Zsolt két dramaturgiai könyvének majd egész anyaga ugyanezekre az évekre vonatkozik s akad elég figyelemreméltó az Ábrányi Emil színikritikáiban is, noha ezek — akár maiglan a Péterfyéi — szintén romlandó ujságpéldányokban várják a feltámadást. A Szigligeti-évtizedek műsora és színészete számunkra a Gyulai meg Salamon Ferenc dramaturgiai dolgozatainak két-két kötetében eleven, a Paulay-korra most a Péterfy bírálatainak gyűjteménye lesz az egyik főforrás.

¹ Péterfy Jenő dramaturgiai dolgozatai. Magyar Irodalmi Ritkaságok. Szerkeszti Vajthó László. 2. szám. Budapest, 1931.

Paulay egész színházi világa nagyon is függ az egykorú külföldi jelenségektől. Repertoárja, rendezői elvei Bécshez, Laube virágzó Burgszínházához igazodnak. Mint ennél, nála is a francia társadalmi drámára kerül a főszerep, uralkodó planétái: Scribe, Dumas, Sardou és társaik. Péterfynek már széleskörű illetékessége volt ebben a színpadi termésben, korábban, semhogy az a mi színpadunkat is elárasztotta. Vele nem az a típusú napilap-kritikus jutott szóhoz, aki az elébe kerülő könyv vagy színdarab körül pontosan csak annyit tud, amennyit felőle magából a szóbanforgó műből megtudhatni. Nagy műveltségének német, idealisztikus alapjaitól addigra már jókora utat megtett a francia pozitív, szenzualista gondolkozásforma felé, Sainte Beuve-ön, Taine-en túl már javában — s aligha minden szkepszis nélkül — szemlélte a heroikus kritikai harcoknak erősen nyárspolgárius továbbregzését Sarcey-ék körében, ezt a be nem vallott fegyverletételt, mely «a földszinten ülő kispolgár» izlését kezdte tisztelni s a maga ítélkezőjogát feladva, a pusztá deskripcióval bocsátkozott alkuba.

Péterfy nem ily meghunyászkodások embere, azt vallja, hogy a kritikus «nemcsak a közönség izlését követi, hanem az izlést neveli is», ezt magyar elődeitől, Gyulaiéktól is így tanulta. A játékrend tengelyének, a francia tézisdramának megítélésében éles ellentétbe kerül az uralkodó izléssel. A technikai ügyességet a divatos «tétéles»-ektől meg nem tagadja, de ez nem oly erény, mit sokra becsülne. Sardouban szerinte minden megvan, kivéve a művészi igazságot, drámái mag s alakok helyzetét leleményt s helyzeteket ad, élce savát sem Attikából, hanem a boulevardokról nyerte. Dumas is hiába áll ép akkortájt hatásának delelőjén Európa-szerte, hiába tart felolvasásokat mellette s róla Sarcey, hiába beszél meg hat-hét tárcában egy-egy darabjának morálját, alakjait és technikáját: Péterfy azért még nem vonja diadalszekerét. Paillon szintén akkor élvezi a közönség legteljesebb kegyét, szívesen nézik azok, «kik könnyen érzékenyülnek és könnyen nevetnek; pedig ezeké a mennyek országa». Benne Péterfy is méltányolja a — csillogó élce feuilletonistát. Mindhármuknak szó esik itt olyan darbjáról is, mely most, ötven év múltán, még mindig él játékrendünkön: a *Kaméliás hölgy*, a *Váljunk el* s az *Ahol unatkoznak* azóta a felújítások egész sorát érte meg. De mit bizonyít ez? Legfeljebb azt, hogy «a földszinten ülő kispolgár» még mindig a helyén ül.

A franciás technikájú dráma magyar változata is Paulay alatt, részben az ő «degyen» szavára születik meg Csiky Gergely műhelyében. Vele állja a versenyt a nemrég megnyílt s most Blaháné népszínműi diadalaival félelmetesen hódító Népszínház ellenében. Csikyról szól Péterfy legelső színírálatára s azután négy év alatt még nyolcszor volt alkalma e ritka termékenységgű szerzővel szóbaállni. A Rákosi—Dóczy-féle neoromantika stíljében tartott *Ellenállhatatlan*-ban örömmel köszönti a mintáitól elütő «egészséges, élettől piros darab»-ot, hanem a döntő sikerű *Proletárok*-on kezdve épen ez «élet-színiség»-gel nem bír megbékülni, a Csiky-féle drasztikus hatások árán. Csiky diadalai a kritikát majdnem elnémítják, jeles tehetségnek, egyetlen számottevő drámaíróknak tartja őt Péterfy is, de ez a tisztelet kritikai hajlamát «nemhogy megölné, inkább fokozza». A finomabb vígjáték stílje Csiky torzító karikatúrájától távol áll. Vajthóék kis gyűjteményében most három Csiky-írálat olvasható; másik kettő megvan az Összegyűjtött Munkákban, — színkritikáinak magyar részében ez a név épúgy vezet, mint vezetett akkor a színház magyar játékrendjén. Kivüle az egykorú hazai szerzők közül Bartók Lajos, Szigeti József (*Rang és mód*) és Váradi Antal egy-egy darbjáról talál-

ható még itt elevenig ható bírálókat. «Nyujtsák mások a babért, — úgymond Péterfy — mi adjuk hozzá a tövist. Egy kis karcolás jóvérű embernek meg nem árt.»

Az azóta nagyranőtt «ciklus»-okat is Paulay kezdte meg: két egymást követő évben rendezett magyar drámatörténeti sorozatot. Ezekhez Péterfy hét cikkben szólott hozzá, jobbára röviden, de nagy elvi határozottsággal. «Kár a színpadból irodalomtörténeti panorámát csinálni. A színpadnak megvannak törvényei, melyek néha az irodalmi kegyelettel erős ellentétbe kerülnek.» Drámánk fejlődéséről sem lehet így képet adni, még annyit sem, mint a solferinói csatáról van annak, ki egy panoráma üvegén át nézdeli.

A világirodalom klasszikusait — ha nem is ciklusokban — Paulay sűrűn és nagy becsvággyal játszatta; Laube mögött ebben sem akart elmaradni. Péterfy referenci ötfélféle évébe Plautus-, Molière-, Calderon-, Schiller-, Goethe-s különösen Shakespeare-előadások szép számban estek. A *Vízkereszt* bemutatójáról szóló cikkét, mely egyúttal Shakespeare komédiáinak legjobb magyar méltatása, már az Összegyűjtött Munkákba felvették. Itt a *Cymbeline* Imogen-jéről találunk néhány megragadó sort, «kinél gyöngédebb és hősiabb, költőiségben gazdagabb nőalakot még Shakespeare képzelme sem teremtett többet. Csodásan kelt ki a költő képzelmeiből, mint a görög világban Venus Anadyomene a tengerből. A *honey-tongued* Shakespeare legédesebb álmai szótték». Szépen írt *Az állhatatos fejedelem*-ről is, Calderon halála kétszázadik fordulóján, minek megünneplésével Paulay szintén Laube nyomába kelt. «Olyan, — mondja a vallásos romantika ez egyik főművéről — mint valami csúcsaival az égig emelkedő gót templom, melynek félhomályát azonban a déli költészet ragyogó világa eloszlatá.» Molière-nek pedig kivált «tisztaságát» szereti, «melyben az alakok oly elevenen érzik magukat».

Klasszikus műveknek — s különösen a történeti tárgyúaknak — rendezésében Paulayra Laube mellett a meiningeniek stílusa is döntően hatott. Amattól tanulta a szó, a szöveg tiszteletét meg az összjáték nagy, azóta általános tekintélyre emelkedett elvét. Szigligeti aktorainak munkája valóban «egyéni akciók»-ból állt ki, Paulay az együttesből még a legnagyobb színészegyeniségeket is csak kimagaslani engedte, de — «kiugrani» soha. A meiningeniektől pedig leginkább a nagyszemélyzetű történeti drámák színrevitelében s a tömegek hatásos mozgatásában tanult sok jót, noha nem egyszer olyat is, mi későbbi fejleményében a rendezői *hübrisz*, a napjainkig bámult «Cirkus Reinhardt»-ok felé tárt végzetes kaput. Péterfy a rendezés e «mesterfogásai»-t maguktól az elv propagálóitól rendre látta s a róluk írt *A meiningeniek* című hosszabb dolgozata e kis dramaturgiai gyűjteményének egyik legbecsesebb darabja. Éles szemmel észreveszi azt a rendezői «fölség»-et, mely az értéktelen művön lendíthet, de költői alkotásra káros, hatását valósággal agyonüti. «Ahol — mondja — a költő szelleme hatalmas, ott a rendező hagyja a költő kezében az első hegedűt, ő maga szerényen csak a kíséretre szorítkozzék.» A rendezés, ha művészet: diszkrét, ha pedig előretolalkodó, akkor *mesterség*, s az ily rendező néha a neveltség nagyraavagyó ember. A *Julius Caesar* Antonius-jelenetében száz ember hadonázását, «a tempo» morgását és ordítását bámultuk — mondja Péterfy (s bennünket Reinhardt Beketov-cirkuszbéli *Oidipus*-ának rémes emléke gyötör, száz derék budapesti levélhordó felbőszült harcmorajával!). Antonius, a főszemély, «a meiningenieknél háttérbe szorul; a tömegben egy lesz a sok közül; az, ki legtöbbet beszél». A rendező túl akar tenni a költőn s ez mindenképp elhibázott dolog.

Paulay mindezt a túlkapást nyakló nélkül szabadjára nem engedte. Abból, mit az új elvben használhatónak ítelt, többek közt a *Csongor és Tünde* színpadi megoldását hozta létre (munkáját Péterfy finom megjegyzésekkel kíséri). Kár, hogy *Az ember tragédiájá*-nak színrehozatala, Paulay rendezői főműve, Péterfyt már színikritikusi helyén nem találta.

A «mise en scène» kérdései mellett Péterfy tolla az egyes színészi teljesítmények iránt is éber és fogékony. Ha akárhányszor beéri is a színészi résznek szinte a névfelsorolásig szűkszavú regisztrálásával: alkalomadtán módját ejti, hogy egyes kiemelkedő alakításokat apróra megbeszéljen, erős szemléletességgel megörökítsen. Világjáró vendégeinkről (Salvini, Rossi, Sarah Bernhardt) ez új kötetben is egész kis tárcákká szélesedő alakítás-elemzést találni s Paulay «nagy» gárdájának főbbjeiről (Szigetiről, Prielle Kornéliáról, Felekiékről, Jászairól, Helvey Lauráról, Ujháziról, Vizváriról, Nádayról, Halmiról stb.) szintén bőven esik jól megfontolt, okos szó. Tanácsai — kivált, ha velük kezdőkhöz fordul — majd mindig a stílustiztelet kérdésébe vágnak. A színpadi noviciák közt akkor indulnak a színiiskolából szárnyrakelő Csillag Teréz és Márkus Emilia kisasszonyok. A *Férjek iskolájá*-ban Csillag k. a. «Isabelle-je nem Molière-nél járt iskolába, hanem valami *Mädchen-Pensionat*-ban tölté ártatlan napjait. Elejétől végig a Benedix stíljében játszott a Molière-é helyett.» *Egmont*-ban meg Márkus k. a. bár sok gonddal adta szerepét, «hiába: Klárrika nem Klärchen; az ő naivitása első szerelmi jelenetében a vígjátéki kislányoké volt, nem pedig a Goethe alakjáé.»

Péterfy magával szemben nemcsak a követelményeket szabta magasabbra, mint mai nap átlag a színikritikusok, hanem az «éjjeli kényszermunka» is élesebb váddal gyötörte az iránt, hogy gyors tollal nem szánthat oly mélyen, minőre magában tehetséget érzett. Akkoriban a sajtófőpróbát nem ismerték, a recenzens a látott újdonságról a bemutató éjszakáján írta meg véleményét a másnap reggeli ujságszám tárcarovata részére. Csoda-e, ha ezt rabszolgasorsnak érezte? Ily pontossággal nem kívánhatni vargától sem a cipőt. «Még erjed bennünk — írja — s már tiszta bort követelnek tőlünk.» S hozzá ez a «sarcunka» Péterfynél délelőtti tanítással s napközi intenzív szellemi munkával volt kapcsolatban. Ennyit a harmincéves ember is nehezen bír el, baj nélkül még a Péterfy erős szervezetével sem. Megesett rajta, hogy az éjjeli munkában elejtette a tollat s nem tudott tovább dolgozni. Nem is győz tiltakozni «honi zsurnalisztikánk e rút megszokása» ellen. Így «néha nem szűrődik meg az ítélet; de mindig szenved az alak, melyben az ítéletet kimondjuk. Az esti írást csak az szereti, ki másnap sem akar vagy tud többet mondani, mint közvetlenül az előadás után. S a közönség igazán kívánná a gyors és rossz munkát? Csudálatos éhességben szenvedne esztétikai ítéletek után! Nem, az egész rossz szokás, melytől azonnal elállanánk, hacsak volna a napilapok közt egynéhány, mely többet tartana a *kritika méltóságára*, mint a közönség egy képzelt kívánságára».

Bizonyos, hogy az újságírásból Péterfy — mihelyt Gyulai folyóiratában elhelyezkedhetett — főleg a kritika méltóságának szent nevében ragadta ki magát nyomban és örökre. De amíg napilap szerkesztőségi asztalához volt láncolva, tollát addig is megbecsülte s a hivatását megillető becsülést — ha sor került rá — másoktól is számonkérte. Sor pedig erre akkortájt is csakúgy került, mint akár mai nap. Előfordult, hogy az igazgatóság tapintatlan volt a kritikusokkal szemben. Ilyesmit önérzete meg nem tűrt: «Hát a kritika reklám? Arra való, hogy a közönséget a színházba hozza? Milyen aberitiz-

mus! A kritikának művészi feladata van, az ízlés őre; s a kritika feladata époly lényeges, mint maga a színművészet.

Ma a színházi kritikus akárhányszor béketűrőbb és lemondóbb. Lemond még arról is, hogy «az ízlés őre» legyen. Pedig ezzel a lemondással nem csekélyebb bűnben vállal önkéntes részességet, mint — hogy kelendő fordulattal mondjam — a színházi írástudók árulásában.

Rédey Tivadar.

MEANDER.

Gyászbarázdát húzott. A márványrögbe
Beszántotta bús álmaít örökre.

Az álmokból nőtt júresa rőt virág,
Szár az avar, kígyós akanthusz-ág.

Véselt nekik mély masztabát s a holt
Ábrák felett vén görög dalt dúdolt.

Különös ábrák, élnek. Az iv alól
Az ember arca mindig kihajol.

Megfojtott bimbók, még azonmeleg
Dermedt szárnyak, nagy szürke levelek.

Fáradt folyondár, mint vonagló ember
Vonszolja magát. Maga Meander.

Véres virág rád néz és súlyt cipel,
Téged vádol borzalomterhével.

A semmi, por, halotti szürkeség,
A rohanás, céltalan messzeség.

Homlokából miért nőtt e világ,
Kígyós avar, sötét akanthusz-ág?

Hol élt, ki volt? Hallgat. S a kő alól
Zúzott homloka némán kihajol.

Mészáros Sándor.

A VÖRÖS EMIGRÁCIÓ.

AKONFÖDERÁCIÓNAK földrajzi helyzeténél fogva legfontosabb tagja, Magyarország azonban elszántan visszautasította mindenkor, hogy feladja állami önállóságát és cseh pórázon vezettesse magát. Nélküle pedig a kisentente nem alakulhat szorosabb egységbe, mert földrajzilag széttagolt marad. Benesnek ezen fontos, de a megvalósulás stádiumába sehogyan sem jutó tervének kiviteléhez ígért Jászi feltétlen hozzájárulást, ha még egyszer az emigráció kezébe kerül odahaza a kormányrúd.

Ime, így lesz Magyarország Középeurópának archimedesi pontja s így nyer az emigráció súlyt és jelentőséget a kisentente külpolitikai terveiben. Minthogy a dunai konföderáció csak Magyarországgal valósítható meg, a csatlakozást pedig csak az emigráció ígéri, világosan áll az utódállamok előtt a követendő út: saját érdekükben mindenáron hatalomra juttatni otthon a «demokratikus» emigrációt.

A kisentente és az emigráció egymásra találásának módjára szerföltött jellemző a kölcsönös csábítgatásnak és útszéli felkínálkozásnak az a tipikus példája, amelyet a legilletékesebb tényező, a Bécsi Magyar Ujság 1920 szept. 3-iki vezércikkében olvashatunk: Benes a jelenlegi magyar kormányt «mindnyájunk veszedelmének» nevezte. «Ő csak a kisentente három államára gondolt, de mi negyedik, még pedig legszerencsétlenebb társként odaállítjuk magát Magyarországot is. Lehetetlen, hogy amikor rámutat a veszedelemre, ne látná mindazokat az erőket, amelyeket sorompóba lehet ez ellen állítani. Beszédéből egy kis következtetéssel ezt is megállapíthatjuk és hogy ő maga világosan rá nem mutat a kisentente magyarerekben rejtőző szövetségesére, azt csak a hagyományos diplomáciai tapintatban kell keresnünk. Azt mondja Benes, hogy a mai magyar uralom veszedelem mindnyájunkra, de azt is mondja, hogy keresni kell az utat, amelyen a jövőben Magyarországgal barátságos viszonyba juthatnának. Hogyan lehetséges ez? Ugyebár, ezzel az uralommal nem? Tehát elsősorban ezt az uralmat kell megdönteni. Ez érdeke a kisentente-nak és érdeke mindazoknak a magyar tényezőknek, mindazoknak a magyar politikai, társadalmi és gazdasági elemeknek, amelyeket ez a mai magyar uralom vagy elnyom, pusztít, gyötör vagy kiüldözött az országból. Akik otthon szenvednek, azok képtelenek a küzdelemre, a negyedik szövetségest tehát csak a magyar emigrációban láthatjuk».

Így találkoznak a közös érdekek, így lesz az emigráció negyedik a kisentente-ban s így mélyül el közöttük a viszony, noha mélyreható különbségek is vannak.

Egyik utódállam sem demokratikus a Jászi-posztulátum értelmében, sőt kettő királyság is, de ez nem zavarja Jászit. Ő fellebbezhetetlenül kimondja, hogy Románia és Jugoszlávia demokratikus országok, ugyanakkor, amikor az érdekelt munkások lapja szerint «Romániában a munkásság pártjait, szakszervezeteit feloszlatták, vezetőit börtönbe csukták, sajtóját eltiltották, amikor Jugoszláviában megalkották a kivételes törvényt a kommunisták ellen, a paragrafusokba szedett vérbosszú, a legféltelenebb katonai diktatúra törvényét, amikor kimondták, hogy egész falvakat szabad lerombolni, lakosságukat elűzni, ha a kommunizmus gyanujával terheltek, ugyanakkor, amikor tízezerrel tartóztattak le munkásokat, amikor bezárták a szakszervezeteket, megvonták a sztrájkjogot, kiírtották a munkássajtót». A kisentente államférfiaknak is vannak kifogásaik Jásziék radikalizmusa ellen, miként Pribicevics Szvetozár szerb kultuszminiszter is kénytelen volt bevallani egy nyilatkozatában, hogy «az emigráció olyan politikusai, akikkel különben a jugoszláv demokrácia leginkább rokonszenvez, mint pl. Károlyi és Jászi, érzése szerint túlságosan balra tolódtak el». (Bécsi Magyar Ujság, 1921 ápr. 7.)

Ez a világnézeti különbség azonban korántsem akadály az emigráció és a kisentente szoros együttműködésének útjában, hiszen mindkettő előtt van egy még közvetlenebb feladat: a magyar kormány eltávolítása és az emigráció visszahelyezése a hatalomba.

Az érzelmi együttműködést kölcsönös nyilatkozatokkal éppen úgy bizonyították, mint tettekkel is valóra akarták váltani ígéreteiket. Benes ismételten ajánlotta a magyar nép figyelmébe — «anélkül, hogy ezzel be akarna avatkozni Magyarország belügyeibe», mint szemforogatóan hozzá tette 1 —, hogy a köztársasági államformát válassza, azaz szakítson vezetőivel. Így pl. 1921 jan. 28-án, amikor «a magyar köztársaságnak békét és barátságot ajánl, ígérve, hogy ha Magyarország a köztársasági megoldás mellett dönt, mindjárt aktuálissá válik a közeledés». Vagy egyik szenátusi beszédében (1921 ápril. 1.), amelyben a magyarországi demokrácia kérdésének elintézését sürgette. Hogy pedig demokráciát és köztársaságot emlegetve kikre gondol, az következő nyilatkozataiból félreérthetetlenül kiderül: «Mi a magyar demokrácia és magyar emigráció ügyét nagy rokonszenvvel kísérjük. Az emigráció vezetői erkölcsi támogatásunkról bizonyára már meggyőződtek. Az emigráció feladata: menjen haza, mert nem elég kívülről előkészíteni az új korszakot... Az emigrációnak nagyobb aktivitást kell kifejtenie és ebből a célból haza is kell mennie. Jól tudom, hogy a vezető emigránsok ma még nem térhetnek haza, de ez már nem tarthat soká. Jól ismerem és nagyra becsülöm Károlyi, Jászi, Garami és Linder egyéniségét és ezek a vezetők erkölcsi biztosítékát nyújtják annak, hogy hazatérésük

után is a pacifikus és a demokratikus megértés politikáját fogják folytatni.» (1922 jún. 11.)

Nem maradt el főnöke mögött Osusky párisi cseh követ sem, aki a Bécsi Magyar Ujság tudósítója előtt jelentette ki (1922 jún. 24.): «Meg kell hogy tudják Magyarországon is, mi az egész világ véleménye a mai magyar rendszerről és hogy nem azok a hazaárulók, akik egy középkori rend ellen küzdenek, hanem azok, akik az ország érdekeit lábbal taposva, kis csoportok uralmáért és hatalmi tébolyáért hazájuk sírját ássák. Az egész művelt világ demokráciája a magyar emigráció mögött áll. Ismerem és a legnagyobb mértékben becsülöm Jászi Oszkár működését. Más lehetőség hiányában ma csak azt kívánhatom, hogy teljes sikert arassanak, ez a siker nyeresége lenne egész Európa demokráciájának és békéjének».

A másik félnek, az emigrációnak viszonyválaszaiból, végeláthatatlan sort lehetne összeszednünk. De nem fárasztjuk velük az olvasó figyelmét, csak egyetlen mondatot iktatunk ide Jászi egyik, «Emigrációs politikánk győzelme» című cikkéből: «A magyar demokráciának külpolitikájában elsősorban a kisentente-barát orientációt kell követni, minthogy egyesegyedül a kisentente tekinthető olyan külpolitikai erőtevézőnek, melynek érdeke a mai Horthy-féle detachment-abszolutizmus eltávolítása és egy demokrata magyar kormányzás visszaállítása». (Bécsi Magyar Ujság, 1921 nov. 10.)

3. Összefogni minden erővel!

Visszaszerezni az uralmat kisentente segítséggel, ez lesz az a program, amelyet alkotói és hívei egyaránt, október programjának neveznek. Október a jelszó, amely eltölti az emigráció szerkesztőségi szobáit és politikai boszorkánykonyháit. A megtévesztésre szánt sallangok lefejtése után ez a lényege annak az októberizmusnak, amely cikkeik szerint, félelmetes erővel dübörög, közeledik, hogy végleg átvegye uralmát a lelkek felett. Erről hirdetik, hogy nem lehet előle kitérni, mert kikerülhetetlen fejlődés követelménye, mert «a dolgok logikájából következik, nem pedig rajongó vagy megkótyagosodott elmék logikájából». Ezt a programot szánják «igazi és pontos iránytűnek», amely a magyar népet majd vezetni fogja, ha üt a cselekvés órája. Ennek a programnak a megvalósításán buzgólkodnak vállvetett erővel független szocialisták és polgári radikálisok s rövidesen hozzájuk csatlakoznak — miután érzékenyebb fülükkel ők is tisztán hallani vélték «az alapvető átalakulás erőinek közeledő dübörgését» — a jobboldali szocialisták is.

Jásziék eleinte reménykedtek, hogy a program kiviteléhez megtudják nyerni a kommunistákat is. Ők, a «polgári demokraták», nem láttak a maguk részéről akadályt demokráciájuk megvalósításán, kommunista segítséggel dolgozni. Szinte hihetetlennek látszik ez, de így van.

A legszorosabb együttműködésre gondoltak, amint az kitűnik a 1920 őszi folyt tárgyalásokból.

Ezeknek a tárgyalásoknak az volt a céljuk, hogy az emigrációt egységesítsék és egy ellenkormányt alakítsanak, amely azután felvehetné a diplomáciai érintkezést hivatalosan is a kisantanttal.

Az egység hiányát addig, amíg az orosz offenzíva reménye éltette az emigránsokat, nem érezték, mert a külső, látható megegyezés és központ helye meg volt a sokkal erősebb érzelmi együttműködés és közös célra törés; ez a remény minden írásbeli vagy szóbeli megállapodás nélkül együtt tartotta őket. Az orosz offenzíva kudarcával a kisentente-orientációra való berendezkedés első napjaiban, hirtelen előtűntek a szakadékok. Mindenki érzi azonban, hogy ez gyengeséget jelent és ezért a baj megelőzésére szorosabb kapcsolatot keres, egy látható központot akar szervezni.

A legnagyobb akadályt a Moszkvától függő kommunisták jelentették. Ezeket az emigráció napilapja, a Bécsi Magyar Ujság, azzal az érveléssel akarta megnyerni, hogy a közös cél érdekében ne törődjenek taktikai kérdésekkel, mert most igazán nem szabad azt nézni, hogy demokrácia vagy diktatúra boldogítja-e a proletariátust, nem szabad azt kutatni, lehetséges-e a polgári pártokkal együtt dolgozni a munkásság pártjának. (1920 aug. 27.) Néhány nap múlva, szeptember 3-án, pedig ugyanez a lap következő részletes fejtegetésével igyekezett meggyőzni őket az együttműködés szükségessége felől.

«Az emigráció csak úgy segíthet a magyarországi belső bajokon, ha külpolitikai tényezőként léphet föl és léphet diplomáciai érintkezésbe azokkal a külső államokkal, amelyekkel közös érdeke a mai magyar uralom megdöntése. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha az emigráció megszerveződik, ha egységes meghatalmazottja tud lenni a politikai menekülteknek s ezzel hivatott képviselője az otthon elnyomott társadalmi osztályoknak is. Ha a levert magyar forradalom, az elfojtott magyar demokrácia ilyen képviselőt teremt magának, ezzel megnyitja az utat azokhoz a politikai s ha kell, diplomáciai műveletekhez is, amelyek a mai magyar uralom megdöntésére s az októberi forradalom jogfolytonosságának helyreállítására szükségesek. Mihelyt van ilyen tényező, akkor nem fészélyezi az államokat a belső ügyekbe való be nem avatkozás szempontja, mert a nemzetközi viszonyokban — úgy a múlt, mint a jelen példái mutatják — ellenkormányok is szerepelnek».

«Meg kell alkotni a Magyar Nemzeti Tanácsot — vagy nevezzék bárhogyan —, meg kell alkotni azt a szervezetet, amely azoknak az államoknak segítségével, amelyeknek érdekük, hogy Magyarország demokratikus ország legyen, vívja ki ezt a demokratikus átalakulást. Nagyon jól tudjuk, hogy óriási nehézségekkel találkozunk. De ezek nem legyőzhetetlenek. Meg kell végre mondanunk őszintén, hogy a legnagyobb akadályt a magyarországi kommunisták pártjában, a párt emigrációs csapatában látjuk. A magyar emigráció szabad mozgását,

politikai működését Szlovenszkóban és Jugoszláviában az teszi lehetlenné, hogy ez országok kormányai és polgári rétegei joggal tartanak attól, hogy a magyar emigráció politikai megtűrése vagy elősegítése területükön, bolsevik agitációra nyújt teret. Bármennyire hívei vagyunk is a politikai propaganda- és vélemény-szabadságnak, meg tudjuk érteni, hogy Szlovenszkó, amelynek szocialista-polgári, és Jugoszlávia, amelynek radikális-demokrata koalíciós kormánya van, a magyar emigráció kedvéért nem teszi ki mai állami és társadalmi rendjét a fölforgatás veszedelmének. Nyugodtan írjuk ezt le, mert amint elbírjuk a hazaárulást, úgy elviseljük a reakciós fölfogás vádját is».

«A tény az, hogy másként nem lehet az emigrációnak reális, a Horthy-uralmat megdöntő emigrációs politikát csinálni, csak úgy, ha csak emigrációs politikát csinál, és az emigráció egyik pártja sem gondol saját pártcéljainak szolgálatára. Aki ezt nem látja be, az lehet kitéző világforradalmár, de nem józan katonája a magyar proletárság fölszabadító harcának. Igenis, mi türelmetlenek vagyunk, mi nem akarunk a világforradalomra várni, még ha jobb feketét adnának is a bécsi kávéházakban — hiszen Lenin is azt mondja, hogy tíz-húsz év nem nagy idő a világforradalomban . . ., de nagy idő a börtönben, az akasztófák tövében, a fogolytáborban, a nyomorúságban, az üldözésekben, sőt még az emigrációban is. Nekünk a legsürgősebb, hogy mindnyájunk közös veszedelmét, a Horthy-uralmat eltakarítsuk Magyarország véráztatta földjéről. Nekünk sokkal sürgősebb, mint a kisentente-nak, amely szövetekezett ellene. Hogy a harcot erősítsük, a győzelmet siettessük, nekünk kell hozzájuk alkalmazkodnunk s nem szabad őket magunk iránt bizalmatlanokká tennünk, nem szabad új veszedelemmel riasztani őket, amikor velük együtt akarunk a régi, közös veszedelem ellen hadba szállani. És mindenekelőtt föl kell vonulnunk erre a harcra. Egységesen oda kell állnunk, hogy itt vagyunk».

«Akiknek az a jelszavuk, hogy : «Világ proletárjai egyesüljete! » — azok ne tudnák a magyar emigráció proletárjait egyesíteni? Aki a világforradalmat akarja, annak nem szabad túrnie a reakciót. És nemcsak túri, hanem egyenesen szolgálja és élteti a reakciót az, aki a reakció ellen való küzdelmet bármily ürüggyel bénítja vagy meghiusítja».

Lovásznak és Garbainak az egységes frontról szóló cikkeinek megjelenése után, ez utóbbi indított erőteljes akciót a Világosságkörben, ezt az elnöklete alatt álló csoportot óhajtván az egész mozgalom középpontjává tenni. Jelszava : «Félre mindennel, ami bennünket szétválaszt!» Fejtegetése szerint az emigráció eddig is nagyobb sikereket érhetett volna el, ha egységes lett volna, most azonban már egyenesen a világesemények teszik aktuálissá az összefogást. A főcél ugyanis a «fээр-terror» intézményeinek megsemmisítése s éppen e cél érdekében kell mindenkinek, a kommunistáknak is összetartaniok, egymást kölcsönösen támogatniok. Mivel csak olyan, nemzetközileg is lehetséges politika hozhat eredményt, amely Magyarországnak a körülvevő álla-

mokkal való békés, barátságos kapcsolatát megerősít, Magyarország új világpolitikai helyzetének megfelelően, csak mint köztársaság élhet s benne csak a szélső demokrácia elvein alapuló politika érvényesülhet. (Világosság, 1920 okt. 13.)

Ez a rábeszélés éppen olyan kevésbé győzte meg a kommunistákat, mint az az ígéret, hogy a köztársasági Magyarország demokratikus politikájának keretében szabadon fejlődhet az új erőre kapott szocialista öntudat, amely a forradalmak megszerzett tanulságait hasznosítva, hozzá jut a fejlődésnek öt megillető lehetőségeihez. A megbeszélésen tehát csak a független szocialisták és a polgári radikálisok, a Jászi-Károlyi frakció közötti teljes megegyezés dokumentálódott. Garami néhány párthívével egyelőre távol maradt, abban a reményben, hogy a szociáldemokraták segítségével a magyar kormányban még helyet nyerhet, a kommunisták pedig megtagadták aktív részvételüket, csupán arra tőnek ígéretet, hogy passzív támogatják az akciót, a «Horthy-rezsim» megbuktatása érdekében. A kommunisták a felhívást azzal utasították vissza, hogy ők is felszabadításra törekuszenek, de azt komolyan és véglegesnek akarják, proletárdiktatúrával és forradalommal, nem pedig becsapással, polgári demokráciával, porhintéssel.

Erre a visszautasításra egy hónap múlva, október végén, a Világosság folyóiratban Kunfi maga is ellene fordult a szocialista-kommunista együttműködés tervének. Cikkének az az alapgondolata, hogy nem is lehetséges egységes emigráció, mivel a szocializmus jelenlegi állása szerint, nincs egységes munkásmozgalom sem. Az emigrációnak pártokra és frakciókra tagolódása kicsiben tükrözi annak, ami a munkásmozgalomban világszerte végbemegy. «Vihar egy pohár vízben». Mint-hogy pedig a kommunisták és szocialisták közt világszerte nincs egyetértés, a magyar emigráció sem lehet kivétel. Ezért a kommunisták ellen fordul és az emigráció számára «egyetlen lehetséges, a magyar fehér-terror megszüntetését reálisan és közvetlenül szolgáló politika» gyanánt az utód burzsoá államok érdekkörébe való bekapcsolódást ajánlja. Ezeknek az államoknak az érdeke ugyanis, «a lényegénél fogva harcias magyar ellenforradalom helyére olyan politikai rendszer megteremtésében igen nagy hatalmukkal közreműködni, amely a mai magyar viszonyokkal adta lehetőségekkel is számolva, inkább innen marad, mint túlmegy az októberi forradalom céljain». Ezt a politikát kell az emigrációnak követnie, nem pedig az utódállamok magyar munkásságát kommunizmusra izgatni s ezzel azt tönkre tenni. Közép-európa bolsevizálása úgyszólván lehetetlen. Az utódállamok munkásságát éppen Magyarország példájával kell visszatartani attól, hogy a bolsevik ügynökök szavára hallgasson; rá kell egyszerűen mutatni Magyarországra, hogy íme, minő állapotokba juttatta ott a munkásmozgalmat a kommunisták túlzása. (Világosság, 1920 okt. 27.)

Kunfinak ez a cikke már jelezte az irányt: a kommunisták kikapcsolásával az utódállamok polgári kormányaival való megegyezést, a

legteljesebb egyetértésben a polgári emigránsokkal». Garbai azonban, talán presztizs okból is, továbbra is azon fáradozott, hogy a szocialisták és kommunisták között teljes együttműködést teremtsen. Rábeszélő érvül felsorakoztatta a különböző, III. Internacionáléhoz tartozó lapoknak, mint a newyorki «Előre», a nagyváradi «Erdélyi Népszava», a kassai «Munkás» és a szociáldemokrata «Robotnicke Noviny»-nak proletáregységet és megértést követelő cikkeit és ezek alapján egy titkos intézőbizottság delegálását javasoltatta, amelyben a proletáremigráció minden pártja és csoportja képviselőt nyerne. Ennek az intézőbizottságnak a megalakulása jelentette volna az első lépést a keresett egység felé, amelynek teljes megvalósításához a bizottság korlátlan jogot nyert volna.

Jásziék terve, az együttműködés megteremtése a kommunistákkal éppen olyan kevésbé sikerült tehát, mint ahogyan kudarcot vallott Garbai és társainak azon törekvése is, hogy ők legyenek a kisentente-orientáció vezérei. A titkos bizottság létrejöttéről nincs tudomásunk. Az események sodra erősebb volt, semhogy ideig-óráig is lehetett volna baloldali szocialista központból kormányozni ezt az áradatot. Garbai, Kunfi és társai hitelüket eddigi viselkedésükkel, szovjet-szimpatiajukkal túlságosan is lejáratták. Idő és alkalom elmúlt már arra, hogy a vezetőszerep az övék legyen.

Így az új orientáció útját a külföld előtt kevésbé kompromittált noha éppen oly baloldali polgári emigránsok mutatják meg. Ők adják meg az új programot, amely belső, szuggesztív erejével érzelmileg ismét összefogja, egy akció szolgálatába állítja az emigrációt, amely «októberi program» tehát azt a szerepet játssza, mint eddig a vörös offenzívába vetett reménykedés. Külső látszat-egység, szervezet helyett ily módon sokkal erősebb belső egység fejlődik ki.

A kommunisták távolmaradásáért hamarosan kárpótolta a kisentente-orientáció híveit a mérsékeltbb szociáldemokrata és polgári emigránsoknak a küzdőtéren való megjelenése.

A szociáldemokrata Garami Ernő — mint elmondottuk —, eddig is tevékeny részt vett a «külföld informálásának» nevezett agitációs munkában, de csak óvatosan, a háttérben maradva. Amint higgadtsága és tanultsága visszatartotta őt 1919 márciusában, hogy részt vegyen a proletárdiktatúrában, ugyanúgy őrizkedett attól is, hogy az orosz-orientáció idején cselekvő szerepet vállaljon az emigrációban. Most azonban elérkezettnek látta az időt, hogy kilépjen a félhomályból; a kisentente-tal való együttműködést már az ő érzéketlenül fontolgató értelme is elég biztos eszköznek találta az otthoni kormányzati rendszer megdöntésére. 1921 febr. 23-án Bécsben napilapot indít meg, szerkesztőtársul maga mellé véve Károlyi kultuszminiszterét, a polgári Lovászy Mártont. Erre a magyar dzsentrí-névre — Lovászy egyebet sohasem jelentett e megmagyarosított nevű idegen származásúak előtt — szüksége van mérsékeltnek hirdetett programja némi igazolására. Garami

ugyanis, szemben a magát szocialistának valló Jászi Oszkárnak bolsevik színű Bécsi Magyar Ujság-jával, a magyar polgárság és munkásság összefogását hangoztatja és akcióját a Magyarországon, otthon élők támogatásának megszerzésével akarja sikerre juttatni. Ázonban az ő programja is nélkülözi az etikai alapot, az ő törekvéseit is csak egyéni érdekek sugallják. Ez már az első percben kiderült.

Először úgy tervezték, hogy a lap «Magyar Jövő» címmel fog megindulni és mérsékelt irányú lesz, hogy Magyarországra is bejuthasson. Az előzetes tapogatódzások során azonban az utódállamok kormányai tudtára adták a szerkesztőknek, hogy ilyen mérsékelt lapot ők nem engednek bevinni saját államaikba. Garami a dilemmát hamar elintézte: lemondott a hazai magyarsággal való együttműködhetőségéről is, lapjának címéből is kihagyta a «magyar» jelzőt, csak hogy az utódállamok kormányaival ne kelljen megszakítania az összeköttetést. Nem az otthoni állapotok javítása tehát az ő célja sem, hanem az együttműködés a kisentente-tal, nem is az otthoni «dolgozó elemekért» lép a porondra, hanem az utódállamok érdekeinek kiszolgálásával és a magyar kormány megbuktatásával a hatalom visszaszerzésére tör. E végső cél tekintetében éppen úgy nincs különbség közte és Jászi közt, mint a célravezető eszközök kiválasztásában sem. A Jövő és a Bécsi Magyar Ujság azonos szellemű orgánusok voltak.

Garamival egyidejűleg szegődik a kisentente-orientáció hívévé Hatvany Lajos báró, «az emigráció mecénása». Nagy vagyonából eddig is bőkezűen támogatta az emigránsokat, a «Jövő» megindulása pedig egyenesen az ő anyagi segítségével vált lehetővé.

Az októberi forradalmárok és emigránsok kétségtelenül egyik érdekes alakja. Idegen eredetű, Magyarországon hamar meggazdagodott saládból származik, amely vagyonosodásával egyenlő gyorsasággal emelkedett a társadalmi felemelkedés útján is. Hatvany nagyapja, Deutsch József nemességet, apja pedig 1908-ban báróságot kapott. Ő maga kénytelen volt elismerni, hogy mindent elnyert Magyarországon, amire csak gondolhatott; nem lehetett és nem is volt oka panaszkodni, meg nem értés vagy igaztalan mellőzés miatt.

Önvallomásában mondja: «A régi Magyarország megadott nekem mindent; jólétet, biztonságot, címet, rangot. Nyitva állt előttem egyetem és akadémia.» A magyar társadalom csak azt a legtermészetesebbet kívánta tőle mindezek fejében, hogy próbáljon ő, az idegen, hozzásimulni bőkezű vendéglátói gondolkozásához. Hatvany azonban nem igyekezett hálás lenni a vagyonért és kitüntetésekért, nem bírt érzésében magyarrá lenni, de nem is akart a magyarsághoz hozzá hasonlítani. Gyűlölte a magyar társadalomnak századokon keresztül kialakult életfelfogását és világnézetét. Ezt akarta átalakítani, mivel úgylátta, hogy a magyar irodalom, a magyar kultúra, sőt a törvényhozás is az ú. n. történelmi osztályok szolgálatában áll. (Az Ember, 1924 jan. 6.) Azt kívánta hát, hogy a magyarság változtassa meg irodalmi ízlését, gon-

dolgozasmódját, hagyja el, vetkőzze le sajátos jellegét és legyen olyan, amilyennek ő akarja látni. S mert ezekben az érzelmi dolgokban a konzervatív magyarság nem követte őt — a plutokrata mágnás elégedetlen lett.

A forradalmat jó alkalomnak tekinti, hogy míg mások a pénz és hatalom után nyujtják ki kezüket, ő vigyorogva a nemzet lelkét kaparintsa körmei közé. Tevékeny részt vesz a forradalom kiobbantásában, a degeneráltnak azonban hirtelen elfogy ereje s nem tud mihez fogni, mikor az eszközök ölébe hullanak. Napok alatt kiéli magát az új, ismeretlen szenvedélyek utáni beteges vágyódása s azután felülkerekedik benne régi cinizmusa. Az októberi forradalom után egy-két hét múlva már kritizálja a «nagy felszabadítást» egy füzetében, amelynek legtalálébban az «Én és a forradalom címet» adhatta volna. Egyik, azonos hitű emigráns író társa, érdekesen jellemezte forradalmi szereplését, amidőn azt mondotta, hogy az nem más, mint «a dilettáns zsidó érvényesülési nyugtalansága, azé, aki jelen akar lenni mindenütt, a gyáva és óvatos zsidó teljes elanjával, de aki megtorpan, fejét vesztí és haját tépi a legkisebb kavardásnál». (Az Ember, 1921/31. szám.)

Ugyanílyen maradt az emigrációban is. Gyáván meghúzódik, ha veszély fenyeget, de mindenütt ott van, ahol valami biztos eredménnyel kecsegtető történik. A politikai helyzetet most Magyarországra annyira kedvezőtlennek látja, a kisentente és az emigráció vállalkozását pedig oly erősnek, hogy ki mer lépni ő is a háttérből.

4. Károlyi, a vezér.

Az új orientációnak egy hangzatos névre van szüksége. Egy emberre, kinek hátamögött ismét lehet bármit csinálni, kinek korlátoltsága nem ismer határokat és aki, amíg kifelé a tömegek félrevezetésére a vezér szerepét játssza, bábu a háttérben meghúzódók kezében. Ki volna erre alkalmasabb Károlyi Mihálynál, ki egyszer már oly pontosan elvégezte feladatát? Akiről a nyugati közvélemény csak annyit tud, hogy gróf, előkelő családból származik, gazdag ember és a magyar népköztársaság elnöke volt.

Eddig, a diktatúra kimondásakor félredobotván, észrevétlenül félrevonulva élt. Az egyedüli Göndör csalogatta magányából, biztatgatván, hogy őt, «az októberi forradalom hőst, a földosztó Károlyi Mihályt hívják, szólítgatják, várják haza sóvárgó szívvel» s hangosan kiáltva, hogy csak «Károlyi nevével lehet megmenteni Magyarországot és Károlyi Mihály lobogója alatt lehet nekünk, bujdosóknak, hontalanknak haza menni». Göndörnek ez az egyedül álló vállalkozása azonban gúnykacajba fullad.

A vörös-orientáció idején nem volt szüksége az emigrációnak Károlyira. Nem törődnek vele, nem foglalkoznak még annyit sem személyével, amennyi tőlük hálaképen kijárhatott volna neki. Mindenkitől

elhagyatva, szegényesen élt Csehországban, amelynek menedékjogát Benes külügyminiszter jóvoltából vehette igénybe. A cseh kormányzat vezetőivel élénk összeköttetésben állott. Saját kijelentése szerint, Massaryk köztársasági elnöknel háromszor jelent meg kihallgatáson és egynéhányszor látogatást tett Benesnél és Tusar miniszterelnöknel is. Bár óvakodott beleavatkozni Csehország belügyeibe, tartózkodása dacára is megkönnyebbülést jelentett a cseh kormánynak, amikor a radikális emigránsok figyelme ismét feléje fordult és elszólították az új orientáció vezérévé.

Károlyi személye ellen nem volt ugyan semmi kifogás, jó ütőkartyát is jelenthetett a magyar kormánnyal szemben, de környezetében állandóan túlzó forradalmi felfogást hangoztató emberek tartózkodtak. Még Károlyi egyik legodaadóbb hívének, Göndörnek is el kellett ismernie, hogy az «emigráció általános nagy demokráciájában gyakran a környezetébe tolakodtak bizonyos nem kívánatos kommunista elemek is.» E veszedelmes környezet miatt örömmel látta a cseh kormány Károlyi távozását és látta el cseh útlevéllel. Károlyi azonban az emigráció központjába, Bécsbe még sem mehetett, mert az ott 1920 őszén hivatalba lépő mérsékeltebb kormány megtagadta tőle a beutazási engedélyt. Ezért Jásziék tanácsára 1920 novemberében Olaszországba utazott, amelynek parlamentjében ekkor mintegy 150 szocialista képviselő ült.

Itt kellett volna kivánnia akcióba lépésének időpontját, közben valami személyes presztízst szereznie s ezáltal közvetve az emigráció külpolitikai súlyát is növelnie, mialatt az emigrációs sajtó megkísérli megtépázott nimbuszát helyreállítani a tömegek előtt. A szokott módon terjesztik róla a híreket, hogy magyar és német nacionalisták merényleteket terveztek ellene s hogy ezért kellett Csehországot is elhagynia, ily módon igyekezvén mély részvétet kelteni fel iránta, «a népnek ártatlanul üldözött barátja» iránt, ki elveiért a gazdagságot szegénységgel cserélte fel. Ennek a rehabilitálási mesterkedésnek azonban maga Károlyi vágta egyszerre útját olaszországi szereplésével. Ez a szereplése az emigráció számára csúfos felsülést jelentett. Meggondolatlanságával, lehet mondani, egyszerre megsemmisítette azokat a reménykedéseket, amelyeket az emigráció az ő új politikai ténykedéséhez fűzött.

Károlyi azon ürüggyel jött Olaszországba, hogy San Remo-ban beteg gyermekeit gyógyíttatja s természetszerűleg ígéretet tett, hogy minden politikai akciótól tartózkodik. Firenzében telepedett meg s itt élt családjával hónapokon keresztül. Ismerősei alig voltak Olaszországban, csak egypár szélső szocialista politikus. Gyermekei mellé is nevelőnőül az egyik baloldali szocialistaképviselő nővérét szerződtette. Fel-tűnően jelentékeny pénzüsszegekkel rendelkezett, ami ellenkezett azzal a nyilatkozatával, hogy rossz anyagi helyzete miatt munkát és kenyeret igyekszik keresni. Az emigrációs sajtó híresztelése szerint a Károlyi házaspár a firenzei arisztokrata társaság középpontjában állott, a leg-előkelőbb szalonok megnyitottak előttük; szűkebb környezetükbe néhány

orosz főúri család, egy-két olasz vezérkari tiszt s egy amerikai professzor tartozott; Károlyi éjjelután 2—3-ig olvasgatott, nappal is könyvtárakban búvárkodott, emlékiratain dolgozva.

A magyar olvasóközönség félrevezetésére célzó, hangulatkeltő elbeszélésnek éppen az ellenkezője derült ki, amidőn 1921 márciusának elején Firenzében a kommunisták és fasiszták között utcai harcok törtek ki, amelyek lezajlása után a rendőrség a kommunistákkal való összeköttetés gyanuja miatt letartóztatta a Károlyi házaspárt. A rendőrségnek ugyanis tudomására jutott, hogy egy spartakuszt, aki a kommunizmust propagálni jött Rómába, pénzének elfogyása után Károlyi barátai támogatásért a magyar grófhoz utasították.

Ez az eset bizonyossá tette a rendőrség előtt, hogy Károlyinak szoros kapcsolatban kell lennie a bolsevikiekkel. És pedig nemcsak érzelmileg, hanem anyagilag is. A kommunista agitátor részére a pénzt ugyanis bizonyára nem sajátjából adta — ez ellentétben is állott sokat hangoztatott vagyontalanságával, — hanem csak az összekötő szerepét játszotta az olaszországi forradalmárok és a külföld között. Erre mutatott az is, hogy lakását egy kommunista ügyvéd villájában bérelte ki. De Károlyi szokott könnyelműségével és meggondolatlanságával, a társas összejöveteleken, teázás közben is elszólta magát. Így egy alkalommal Türr Stefánia szalonjában konzervatív újságírók előtt kezdte forradalmi nézeteit fejtegetni. Kiderült az is, hogy Bolgár Elekkel, a tanácsköztársaság volt bécsi követével is érintkezett.

Gyanú volt tehát elég, amidőn hatvan karabinieri szállotta meg a villát és a Károlyi házaspárt a rendőrségre vitte. A lefoglalt naplókából és iratokból a rendőrség annyira beigazoltnak találta gyanúját, hogy azonnal megvonta tőlük a tartózkodási engedélyt és haladék nélkül az északi határra szállíttatta őket. Ausztria azonban hallani sem akart arról, hogy beengedje területére Károlyit és feleségét. Végül mégis kénytelen volt átvenni az olasz hatóságoktól és nehéz szívvel túrni őket egy hónapig Villachban, míg Jászi Oszkár Belgrádban kieszközölte a jugoszláv kormánytól a beutazási engedélyt Dalmáciába.

Az emigráció — más alkalmasabb zászló hiányában — nem ejtette el Károlyit. Lelankadt reményekkel nézte félrevonulását a dalmáciai Spalatóba, ahol Károlyi következetes maradt eddigi szerepléséhez. Miként még a világháború alatt is Svájcban olyan emberek voltak munkatársai, kik később az orosz bolsevikiek szolgálatába állottak, úgy most is, hajlamainak megfelelően, a kommunista pártba tartozó Tomičić ügyvéddel és Lazaroni-val jutott rövidesen szoros kapcsolatba, kik közül az utóbbi a kommunista mozgalom feje volt Dél-Dalmáciában. «Notórius a környezete és erősen gyanús elemekkel érintkezik» — ezt állapította meg róla firenzei tartózkodása alkalmával az «Agenzia Stefani» s ügylátszik, Jugoszláviában sem változott meg.

A jugoszláv kormány jól tudta, miért jelölt ki számára oly távol-eső helyen lakást. Bár Magyarországgal szemben az elbeszélendő kon-

fliktusoknál fel akarta őt használni, bolsevik kapcsolatait sokkal veszélyesebbeknek látta, semhogy megengedhette volna közvetlen érintkezését országának elégedetlenkedő elemeivel. Ez a megoldás az emigráció tetszésével is találkozott. Neki Károlyira nem mint vezérre, hanem mint jelszóra volt szüksége. Jól ismerte vezérszerepre való alkalmatlanságát, a száműzetés viszont Károlyi népszerűségét csak növelhette. Így ugyanis nem lettek közismertek újabb meggondolatlan baklövésai, a mesterséges kultusszal pedig könnyen lehetett olyan lelki vonásokat tulajdonítani neki, amelyek egyéniségétől idegenek voltak. Például még 1922-ben is így tükrözik vissza ennek a léha embernek haszontalan életét: «Károlyi szakadatlanul dolgozik, tanul, mélyül és minden kvalitása meg van hozzá, hogy a magyar nép ihletett vezére legyen». (Az Ember, 1922 júl. 16.)

Félretolva, de nem elfeledten élhet tehát. Szemrehányásokat sem kap — a jövő érdekében — az emigráció sajtójától. Ezek a szemrehányások Olaszországot érik utol, amelynek van alkalma hallania, — ha ugyan odafigyel — «mennyre hallatlan, mennyre megszégyenítő az olasz kultúrára és demokráciára, a politikai macchiavellizmusnak milyen elretentő ténye Károlyi kiutasítása»...

Károlyinak ez a kisiklása csak kellemetlen epizód az emigráció szemében. Az elhatározáson, a program kivételének megkísérlésén ez mitsem változtat. Az emigrációs sereg zászló nélkül is halad előre, hiszen vezérei a zászlót az otthoni tömegek megtévesztésére akarták csak meglobogtatni. A seregben pedig nincs nézeteltérés: függetlenek, szociáldemokraták és polgári radikálisok tökéletes egyetértéssel harcolnak.

Ez az egyetértés és fegyverbarátság, amely az avatatlan előtt különösnek tetszhetik, dokumentálódott az egész harc folyamán, valahányszor az októberi program megvalósítása reménnyel kecsegtetett. Ilyen remény pedig mindig akkor tűnt elő, amidőn Magyarország bármely okból politikai konfliktusba keveredett szomszédaival. Ezeket az alkalmakat egymással vetélkedő mohósággal igyekeztek kihasználni a kisientent és az emigráció.

Ennek a harcnak több szakasza volt. Soha egyetlen alkalmat el nem mulasztott az emigráció. A késlekedés valóban nem róható fel vétkéül. Törekvései realizálásának, a különböző kísérleteknek elmondása harcmodorukkal éppen úgy megismertet, mint a fonalat is kezünkbe adja, amelyet követve áttekinthetjük a kisientent-orientáció történetét.

5. A Pécs-Baranyai köztársaság..

Az emigráció legelső teendőjéül egy olyan terület megszerzését tekintette, ahol lábát megvetheti s ahonnan Magyarország ellen támadó műveleteit megindíthatja. Bécs erre nem volt alkalmas, mivel a polgári osztrák kormány biztosította ugyan a menedékhelyet, de a fegyveres

felkészülést már nem engedélyezte. Olyan területre volt tehát szükség, hol a megszálló kisentente-állam védelme alatt, annak támogatásával szabadon lehet előkészíteni a fegyveres betörést Magyarországra.

Az emigráció ilyen operációs bázisul Észak-Magyarországot találta a legalkalmasabbnak, ahol már a bojkott idején is készen állott, hogy rávesse magát az anyaországra, ha ott felbomlik a belső rend. Azonban a szocialisták és kommunisták közötti marakodás, amely eredetileg csak személyi okokból indult meg, lassankint annyira elmérgesedett, különösen amikor a bolsevikiek nyíltan visszautasították a kisentente-orientációba való bekapcsolódást, hogy a terület munkássága is elveszítette az ily akció megindításához elmellőzhetetlen egységét. A munkásság itt sokkal inkább állott a bolsevik agitátorok hatása alatt, semhogy hajlandó lett volna a polgári radikálisok vezetése alá rendelni magát; nem hajlott kompromisszum kötésére. Ez a makacssága Kunfit és társait még jobban felbőszíti s most már a kommunista agitátorok ellensúlyozására készségesen nyújtanak segítséget a cseh szocialistáknak.

Amire eddig csak Göndör vetemedett denúnciálásával, azt most már az egész Világosság-csoport megteszi. Göndörnek jól bevált fegyvereit használva, a bolsevikieket a magyar kormány ügynökeinek nevezik. Ezzel egyszerre két célt érnek el: kellemetlenséget okoznak a magyar kormánynak, békebontónak tüntetve azt fel, ugyanakkor pedig a cseh államhatalommal leveretik ellenségeiket is. A cseh polgári kormány és a független szocialisták között így szoros fegyverbarátság fejlődik ki. Amikor Kunfi a bécsi szocialisták lapjában, az «Arbeiter Zeitung»-ban, 1920 október 7-én kijelenti, hogy a csehországi magyar kommunisták sztrájkjaikkal Horthy malmára hajtják a vizet, mert gyengítik a cseh állam erejét, ezt a kijelentést a cseh sajtóiroda már úgy visszahangozza, hogy a csehországi magyar emigránsok Horthy szolgálatában állanak.

A «Pravo Lidu», a cseh szocialisták lapja, az osztrák munkáspárt lapja, az «Arbeiter Zeitung» és a Kunfiék irányát képviselő «Világosság», valamint «Az Ember» 1920 szeptemberében egyszerre hozzák az iratokat, amelyekkel a magyar agitátoroknak elkeresztelt bolsevikieket le akarják leplezni, szemléltetően bizonyítva, hogy magyarelles híreik mennyire ugyanazon forrásból származnak. De nem marad el a rosszakaratú rágalmazásban a Bécsi Magyar Ujság sem, emigráns társai mögött. 1921 május 8-án «Irredenta mozgalom Szlovénzkóban és Ruszinszkóban Horthy pénzén» című cikkében megvádolja a néppártot, valamint a cseh kormánnyal szemben ellenzéki álláspontot elfoglaló pártokat, hogy azok a magyar kormánytól pénzsegélyt kapnak, sőt névszerint is felsorol kilenc lapot, amelyek a magyar kormány pénzéből élnek és fejtenek ki állambomlasztó működést. Hogy ezekkel a vádakkal sok embert üldözésnek tesznek ki, az hidegen hagyja az emigránsokat.

A földolog az, hogy kiszolgálják a cseh kormányt, hogy megszerezzék annak jóindulatát s ily módon magyarelles küzdelmükhöz

szövetségeket találjanak. Hovatovább öncél lesz ez már s működésüket még csak frázisokkal sem tudják megindokolni. A «feudális» magyarokat és «munkástartestvéreiket» egyaránt odavetik a cseh kormány bosszúszomjának. Amikor Pozsonyban sztrájk tör ki, Böhm Vilmos azonnal útlevelet kap a cseh kormánytól, leutazik a városba egy másik népbiztossal, Rónai Zoltánnal együtt s működésük eredményeképpen a cseh hatóságok negyven emigránst áttesznek magyar területre. Ily módon állami beavatkozással, a kellemetlen elemek eltávolításával a Világosság-csoport tagjai alakítják meg 1921 dec. 4-én a pozsonyi magyar munkások pártját, ők, a «függetlenek», akik azonban előzőleg megjelentek a prágai szociálpatrioták kongresszusán.

Bár így a «függetlenek» nem csekély szolgálatot tettek a kommunista mozgalom diszkreditálásával és leszerelésével a cseh kormánynak, az ellentéteknek a munkásság körében bekövetkező kiélesedésével lehetlenné vált, hogy erre a megoszlott munkásságra építsen az emigráció. A függetlenek és kommunisták kölcsönös gyalázkodásai nem erősítették meg a munkások ezreiben a bizalmat egyik fél iránt sem.

Az emigráció így kénytelen volt észak helyett délen keresni ki felvonulási területét. Figyelme itt Pécs városára irányult. Fájó szívvel vált el északtól, mint a «Világosság» szept. 1-iki számában nyíltan meg is mondotta: Pécsnél jobb és megfelelőbb, politikailag alkalmasabb hely lett volna hadművelleti bázisra Szlovenszkó, de az ottani munkásmozgalom fejlődése elrontotta ezeket a lehetőségeket. Majd kiderül, használt-e ez a fejlődés a világforradalomnak; Horthynak használt . . .»

Pécs városát és környékét Baja várossal együtt még 1918 telén szerb csapatok szállották meg, hogy így biztosítsák Szerbia részére a pécsi kőszénbányák termelését. A trianoni béke a várost Magyarországnak ítélte oda s a megszállás ideiglenes voltával a jugoszláv hatóságok is tisztában voltak. Ezért a közigazgatás vezetését változatlanul magyar kézen hagyták. Mindamellett, amidőn a diktatúra bukása után a vörös hadsereg egyes munkásalakulatai a szerb csapatok előtt letették a fegyvert és ezek az emigránsok Pécsen gyűléseket tartva, kérték a belgrádi kormányt, hogy a békekonferenciától követelje a népszavazás elrendelését, a megszálló csapatok élénkebb rokonszenvvel kezdtek viselkedni a szövetségesül felkínálkozó emigránsok iránt.

Ennek a rokonszenvnek a megnyilvánulása volt, hogy beavatkozva a városi politikába, következetesen inkább a szocialista és radikális elemeknek, mint a konzervatívoknak kedveztek. A szerb parancsnokság az előbbiekre részére agitációs gyűléseket engedélyezett s e szerb éra alatt alapíthatott a szocialista párt napilapot, viszont ugyanez az éra betiltotta a keresztényszocialisták lapját. A megszálló csapatok parancsnoksága elnézte azt is, hogy a szakszervezetek 1920 februárjában politikai gyűléseket tartottak, amelyeken oly kijelentések hangzottak el, hogy «ők egyek az orosz proletárokkal.» Elnézte, mert ugyanezek az emigránsok jóindulatának megnyerése végett nem késtek han-

goztatni, hogy esetleges népszavazásnál inkább a «demokratikus» Jugoszláviára, mint a «reakciós» Magyarországra adnák le szavazatukat. Mindez azonban csak apró kedvezéseknek tekinthető; a város belügyeit a régi polgármester és a régi tisztikar intézhette. A döntő fordulat a megszálló hatalom magatartásában akkor következik be, amidőn az emigráció Pécsre teszi át kisentente-orientációs működésének súlypontját.

El kell ismernünk, hogy az emigráció villámgyorsan, habozás, idővesztegetés nélkül cselekedett. Szinte csak napokkal az orosz offenzíva kudarca után, 1920 augusztusában Pécsen a radikális és bolsevik emigránsok megalakítják a Nemzeti Tanácsot, hogy ez — a Bécsi Magyar Ujság aug. 27-iki száma szerint — «folytassa a város és a megye területén azt a munkát, melyre az októberi forradalom elindította a magyar népet s amelyről oly végzetesen lezuhant előbb a diktatúra ingoványába s onnan a reakció mocsarába».

Önhatalmúlag, bárki megkérdése nélkül, egyszerűen kinevezik magukat a polgárság és a munkásság igazi képviselőinek. Tulajdonképpen csak az emigránsok vannak mellettük, azonban a gyűléseken és a féktelen sajtópropagandával megmozgatott utca segítségével, megszerzik a lármás tömeget s most már erre, mint közvéleményre hivatkozva, a köz érdekével palástolhatják el egyéni törekvéseiket.

Kicsiben megismétlődött mindaz, ami végbement az októberi forradalom idején. A lakosság komolyabb, megállapodottabb része nem ismeri el képviselőinek a Nemzeti Tanácsnak nevezett zártkörű érdektársaságot, hallani sem akar róla s ezt be is bizonyítja, amidőn tiltakozásával Rajič jugoszláv kormánybiztoshoz fordul. A megszálló hatalom szemében döntő súllyal az esik a mérlegbe, hogy a vitatkozó felek milyen álláspontot foglalnak el az őt egyedül érdeklő probléma, az okkupálás ügyében. Az emigránsok még többször kinyilatkoztatták, hogy ők «kivételesen szerencsés helyzetnek tartják, hogy Pécs és Baranya megye egy járás kivételével még mindig idegen megszállás alatt van», a polgárság és a keresztényszocialista párt viszont az entente katonai missziója útján, Párisban a terület kiürítését kérte. A szerbek választása ezek után csak az emigránsokra eshet. A polgárok közül túszoikat szednek, így a volt főispánt, gyárosokat, az emigránsoknak pedig szabad kezet engednek.

A Nemzeti Tanács ekkor, a szerb segítséggel háta mögött, választást tart, amelytől a polgárság távol marad. Az emigráció így minden akadály nélkül a saját esmerét, a Károlyi-kormány hadügyminiszterét, a szocialista Linder Béla ezredest választatja meg polgármesternek, aki a bécsi emigránsoknak a megbízottja. A régi polgármester, Nendtvich, megtagadja hivatalának átadását, törvénytelennek jelentvén ki a Nemzeti Tanácsot, mire Linderék a szerb határrendőrség helyettes főnökét hívják segítségül.

A hatalom átvétele után az új polgármester a legnagyobb önkény-

nyel jár el. Közli a tanácsosokkal, hogy fel vannak mentve, kettőt azonnal rendelkezési állományba is helyez, a tisztviselőket pedig délután 3 óráig nyilatkozattételre hívja fel, hogy akarnak-e tovább szolgálni, de már előre is jelzi, hogy helyettesek állítása nélkül nem távozhatnak el azonnal. A város igazgatása ezzel teljesen az emigránsok kezére jut. Bár Linder magát demokratának és szocialistának nevezi, az új tisztviselők politikai pártállása egészen mást mutat. A megüresedő tisztviselői állások valamennyiére exponált kommunisták kerülnek, így a kaposvári repülő-osztag volt parancsnoka, vagy Steinmetz mérnök, aki az egyik vörös terrorcsapat politikai megbízottja volt.

Mint kiéhezett véredek vetik magukat a hatalomra, állásra, pénzrevágyó emigránsok a városra és környékére, hol az idegen hatalom árnyékában szenvedélyeiket szabadjára engedhetik. A közigazgatás egyszerűsítése, demokratizálása címén elbocsátanak 68 régi tisztviselőt a város szolgálatából, de helyettük rövidesen 117 újat alkalmaznak, természetesen elvtársaik köréből. Ugyanigy emigránsok lepik el az üzemeket is, kiszorítva onnan a régi munkásokat. A munkát azonban már nem tartják kötelességüknek, alkalmaztatásukat «forradalmi» érdekeik jutalmául tekintik. Amikor elfogulatlan városi bizottság vizsgálja meg pl. a városi bognárműhelyt, ez kénytelen megállapítani, hogy ott az emigráns munkások alig dolgoznak valamit.

A városi jövedelmek azonban nem elegendők a dologtalan kezek és a megnövekedett bürokrácia eltartására. Linderék erre sem jönnek zavarba. A hiány pótlására magas rendes és rendkívüli jövedelmi adókat vetnek ki a polgárságra s a jugoszláv kormány sorra megerősíti ezeket a vagyonekhozással határos adókat, sőt megengedi, hogy árverezéssel is behajtsák azokat. Emigránsok és jugoszlávok egyaránt közös ellenfelük erejét akarják ezzel megtörni. A polgárság egyesületeit, a Pécsi Nemzeti Kaszinót, a Katolikus Kört, a Kereskedők Testületének Kaszinóját a demokrácia nevében bezárják, a lakásokat elrekvírálják, egy szóval szabad utat engednek gyűlöletüknek. Egy-egy újabb állítólagos merényletterv vagy irredenta-tüntetésnek nyilvánított temetési felvonulás is jó alkalmat szolgáltat, hogy más híjján ezzel az ürüggyel tartóztassanak le néha tucatszámra előkelőbb polgárokat.

Ezek a terrorisztikus eszközök ideig-óráig alkalmasak is az elégedetlen, zavargó elemek szenvedélyeinek kielégítésére. Az emigránsok a nagy engedményekkel és a tömeg féktelen szenvedélyeinek felcsigázásával biztosítani tudják a látszatot, hogy a város vezetése tőlük függ s hogy ők a lakosság érzelmeinek szószólói.

Pár hét alatt sikerült az emigránsoknak a városka belső békéjét fenekestől felforgatniok. A szenvedés iránt azonban érzéketlenek, mivel a hatalmat a városban minden áron meg akarták tartani, hogy külpolitikai akciójukhoz kiinduló pontot és támaszt nyerhessenek. Ezt az akciót, vagyis a szoros, nyílt külpolitikai kapcsolat megteremtését a kisentente és az emigráció között, 1920 novemberében kísérelték meg.

Linder és Jászi Belgrádban egy memorandumot adtak át, amelyben — a jugoszláv kormány megnyerésére — hangoztatták, hogy a magyar hadsereg lefegyverzése életérdeke Jugoszláviának, mert ez a hadsereg a békét mindenkor veszélyeztetheti. Kiemelték, hogy ez a lefegyverzés két úton lehetséges: vagy Magyarországnak megszállásával, vagy azzal, hogy az emigráció alkalmat nyer Pécsen a hadsereg szervezésére. Fogadkoztak, hogy az emigráció vállalja a kimentetteknek kellemetlen feladat elvégzését, ha a sereg szervezésére engedélyt nyer, továbbá az egész déli, Magyarországhoz tartozó, de jugoszláv megszállás alatt álló terület közigazgatását kezébe kapja. A két emigráns vezér 1920 nov. 18-tól 23-ig e tárgyban hosszas tanácskozásokat folytatott Belgrádban Pasic miniszterelnökkel, a kabinet több tagjával, így Nincsic külügyminiszterrel, Draskovics belügyminiszterrel, Pribicevics kultuszminiszterrel, a belügyminisztérium Bácska-Bánát-Baranya-osztályának főnökével, a miniszterelnök kabinetfőnökével, nemkülönben a cseh katonai misszióval s a cseh és román követséggel is.

Ezekről a tárgyalásokról nemcsak a két emigrációs vezér nyilatkozott részletesen, hanem a jugoszláv sajtóiroda is hozott azokról kommunikét. Ez az utóbbi a következőket tartalmazta: a tanácskozásokon Linder és Jászi kérték, hogy a jugoszláv kormány ne adja át Magyarországnak a pécsi területet, hanem tegye azt külön közigazgatási kerületté, hogy ily módon a magyar kormány elleni akció alapjául használhatóság fel.

Teljes sikert nem értek el az emigráns vezérek. A jugoszláv kormány mérsékeltabb volt náluk. Nem adott engedélyt arra, hogy az általa megszállott területen egy Magyarország elleni hadsereg szerveztessék, önmagára is veszélyesnek találván egy tisztán «vörös» sereg felállítását. Szíves örömmel kapta azonban fel — saját érdekében — az emigránsok által hangoztatott szöveget, hogy a megszállt területet kizárólag tekintse, amelyet csak akkor ad vissza Magyarországnak, ha a trianoni béke valamennyi rendelkezése, így a zsoldos seregre és a leszerelésre vonatkozó pontok is, végrehajthatnak. Kárpótlásul kilátásba helyezte az emigránsoknak, hogy az egész megszállt terület közigazgatását kezükbe adja, de feltételül kikötötte, hogy ne egyedül a munkásság nevében intézkedjenek, hanem — a proletár-osztályuralom látszatának elkerülése végett — vonják be akciójukba a polgárságot és a földművelő népet is.

Ma még pontosan nem tudjuk, hogy e terület autonómiája milyen méretű lett volna. Az emigrációs sajtó e tárgyalásoktól kezdve következetesen hirdette, hogy megállapodás történt, hogy a területet «Szerbia erkölcsi és anyagi támogatása mellett független köztársasággá fogják kikiáltani,» hogy Magyarország támadása esetén Jugoszlávia katonailag fogja védeni s hogy ezen köztársaság kikiáltási mozgalommal szolidáris Csehország és Románia is. Jászi a belgrádi román követ meghívására Bukarestbe ment, hogy ott magával a román kormánnyal is tárgyaljon.

Itt nagy segítségére volt régi fegyvertársa, Seton Watson, aki Scotus Viator néven angol tanulmányaiiban a világháborút megelőzően évekig hirdette az osztrák-magyar monarchia és Magyarország feldarabolásának szükségességét. Ezek a tárgyalások azonban a belgrádi megállapodásokon már mit sem változtattak. Az emigrációs légiók megszervezéséről, a kisentente támogatásával Magyarországra való betörésről, e túlságosan fantasztikus tervekről le kellett mondania az emigrációnak, noha Pécsen a munkásságot már katonai kiképzés alá fogták vezetői.

A belgrádi megegyezés értelmében az emigráció legsürgősebb teendője uralma kizárólagos munkás-jellegének megszüntetése és a polgári, meg földműves elemeknek bevonása lett. Ennek a célnak az elérésére használták fel Lovászy Mártont, a Károlyi-kormány kultusz-miniszterét, ki eddig éppen megszállt területen, Kiskőszegen élt elvontult családjával. Hiúságára hatnak azzal a hízelgéssel, hogy csak ő szüntetheti meg a pécsi lakosság belső surlódásait és így ráveszik, hogy hagyjon fel passzivitásával. Jó szándékkal és vakon fog képzelt missziójához, de már az első lépések után süllyedni kezd lába alatt a talaj. A város lakosságának belső ellentéteit semmivel sem tudja csökkenteni, mert a munkásság nem hallgat rá. Naivul kijelenti (1921 febr. 4.), hogy «a legsürgősebb feladat, a társadalmi béke megteremtése érdekében a munkásság remélhetőleg hajlandó kezét nyújtani a polgárságnak s ez azt el is fogadja». Az elutasító feleletre nem kell soká várnia. Február 19-én a pécsi szocialista pártvezetőség harmincnyolc szavazattal tizenöt ellenében kimondja, «hogy a pécsi proletariátus politikai és gazdasági érdekei szempontjából ezekben a pillanatokban akkor látja a helyes proletárpolitikát szolgálni, ha a párt kezében levő városi vezetést, úgy is mint hatalmi, úgy is mint demonstratív eszközt kezéből ki nem adja».

Mennyire nem a társadalmi béke érdekli ezt az uralkodó csoportot, azt határozatának következő megindokolása is jelzi: «Pécs és a megszállt terület proletariátusa érdekének szempontjából ma akár a város, akár a megye kormányzatának kézbentartása nemcsak helyileg biztosít a proletárság részére bizonyos hatalmi pozíciót és több irányú szabadságot, jogi és gazdasági védelmet, de a magyarországi terror alatt nyögő proletárság felé mint megmozdulásra inspiráló valóság is erősen esik a forradalmi esélyek mérlegébe». Lovászy fellépésének csak annyiban van hatása, hogy állásfoglalása megtéveszt néhány gyanutlan embert s ezek is belesodródhatnak az áradatba. De éppen ez kell az emigrációnak: ezzel már igazolhatja a polgárság csatlakozását.

A parasztsággal még könnyebben megy. A földnélküliek között a földosztás jelszavával a hatalom árnyékában könnyen lehet híveket szerezni. A kisgazdák szervezetének vezetője, Hoffmann Ottó úgyszintén ő emberük. Ez dec. 11-én kijelenti, hogy a kisgazdapárt hajlandó a vármegye kormányzásában az ipari munkássággal együtt részt venni, az októberi forradalom alapján. Másnap a kisgazdapárt nagygyűlést tart,

amelyen Hoffmann és Lovászy beszélnek. A jugoszlávok részére ügyesen odavetik csalétkül, hogy Horthy kormányzó Habsburg-restaurációt akar s hogy ők a megszállás meghosszabbítását éppen a magyar kormány ezen álnok mesterkedései miatt óhajtják. «Forduljunk bizalommal a megszálló hatósághoz — ajánlja Lovászy —, engedje meg, hogy magunk kezébe vegyük sorsunkat; engedje, hogy a vármegyében is a polgárság akarata nyilatkozzék, mint a városban». A gyűlés határozata természetesen az lesz, amit Hoffmann titkár már az előző napon megállapított.

Az emigráció így eleget tett a belgrádi óhajnak. Sikerült a látszatot megszereznie, hogy mozgalma mögött a lakosságnak egy része is ott van.

Ez a látszat a jugoszláv kormánynak éppen elég. Most már részletekbe menő tárgyalások kezdődnek a bajai szerb kormánybiztos és Hoffmann-Lovászy-Linder között. Draskovics miniszter hivatalosan is közli az emigránsokkal, hogy a szerb kormány az autonómia megadása, továbbá nagyobb dinárkölcson kiutalása mellett döntött s hogy az egész pécsi kérdés tanulmányozására a nagyentente bizottságot küld ki a helyszínre.

Linder azonnal elő is terjeszti az önkormányzati tervezetet. E szerint a terület a «Pécs-bajai autonóm terület» nevet kapja s beléje tartozik az egész vidék, amely a trianoni béke szerint Magyarországot illeti, de jugoszláv katonai megszállás alatt van. A tervezet 1. §-a félre nem érthetően bizonyítja az anyaországtól való elszakadási törekvést. Eszerint «a magyar állam törvényhozásának és kormányának rendelkezései az autonómia területére nem terjednek ki», de a néptanács a jugoszláv jogszabályok átvételét kimondhatja. Ez a Jugoszláviához való szoros csatlakozást jelentette, éppen úgy Jászi hízelkedő javaslata is, hogy a megszállt terület szüntesse meg az eddigi magyar, ú. n. pécsi valutát s a jugoszláv valutára áttéréssel kapcsolja gazdasági életét is szorosan Jugoszlávia közgazdaságához.

Linder és társai később is mindent elkövettek, csak hogy Jugoszlávia kedvében járjanak és annak elhatározását megkönnyítsék. 1921 márc. 2-án Linder elnöklete alatt a pécsi városi közgyűlésen már bemutatják a szerb, román és cseh külügyminiszterekhez intézendő átiratokat, amelyekben arra kérik ezeket, hogy ne engedjék a magyar sereget bevonulni Pécsre. Április 18-án ugyanez a közgyűlés ugyanazon külügyminisztereket deklarációkban kérte a megszállásnak legalább ötévi meghosszabbítására. «Kérjük a kiséntente államok kormányait — olvassuk e memorandumokban —, hogy ez a terület kézi zálogú legyen mindaddig, amíg Magyarországon a trianoni szerződés rendelkezései végrehajtást nyernek és a középeurópai békének oly fontos demokratikus rendszerváltozás bekövetkezik».

Linder ezt a memorandumot személyesen vitte Belgrádba s ott felkereste a hatalmak képviselőit is. Az angol és francia követ azonban

nem fogadta, az olasz le is szidta, csupán a román és a cseh követ ígerte meg támogatását; ugyanezt természetesen megtette a jugoszláv kormány, amely azonfelül a memorandumnak Párizsba, a legfelsőbb tanácshoz küldését is megfogadta.

A belgrádi kormány ugyanis változatlanul jóindulattal figyelte az ő annektáló hajlamának kedvező emigráns tevékenységet. Amennyire a nemzetközi politikai helyzet megengedte, a legvégső határokig közvetlenül is támogatta az emigrációt; sőt közvetve olyan lépésekre ragadtatta magát, amelyek már beavatkozást jelentettek Magyarország belügyeibe.

Az emigráns lapok egymásután hozták a belgrádi kormány tagjainak magyarelles nyilatkozatait, amelyeknek hitelességét kétségtelennek kell tekintenünk, mivel azok soha meg nem cáfolttak. Ezek a nyilatkozatok az emigránsoknak szóló biztatásokon kívül mindannyiszor kifejezésre juttatták a belgrádi kormány azon eltökélt szándékát, hogy Pécsét és környékét egyelőre nem hajlandó kezéből kiengedni. A hosszú sorból elegendő kettőt közölni. 1921 márc. 24-én a szerb belügyminisztérium politikai osztályának vezetője a Bécsi Magyar Ujságban a következőket jelentette ki: Pécs és vidéke mindaddig zálog, míg a trianoni béke nincs végrehajtva, amíg a magyar kormány hadseregét le nem szereli; ekkor pedig a tömeg elégedetlensége elsöpri a kormányt s így új kormánnyal lesznek majd tárgyalások. Ugyanezen lapban Pribicevics Szvetozár kultuszminiszter, ápr. 7-iki nyilatkozatában, három garanciát követelt a magyar kormánytól: a leszerelést, Nyugatmagyarország átadását Ausztriának és Pécs-Baranya jugoszláv megszállás alatt való hagyását. Ezt az utóbbi területet ő is kézizálognak nevezte. De a fődolog a demokrácia, a magyar nemzetgyűlés feloszlata és új választások megejtése pártatlan nemzetközi bizottság felügyelete alatt.

Mondanunk sem kell, hogy ezek az utóbbi követelések szintén az emigránsok munkája révén kerültek be a kisentente-politikusok szótárába.

Miként ezek a nyilatkozatok is mutatják, Pécsen keresztül az emigrációnak valóban sikerült elmérgesítenie a viszonyt Magyarország és déli szomszédja között. Pécs felvonulási terület lett; rés, amelyen keresztül az egyre fokozódó követelések kiáramlottak Magyarország ellen, másrészt ugyanakkor kapocs is a kisantant és az emigráció között.

Az emigránsok reménykedéseit és az óhajtván várt fejleményeket Károlyi a következőképpen válaszolta Linderhez intézett levelében: A Pécs közvetítésével kialakuló magyar-jugoszláv politikai kapcsolatból automatikusan lehet cseh-magyar barátság, ami kombinálva a kisentente-tal, alapját képezhetné a keleteurópai probléma megoldásának; ennek előfeltétele az, hogy Magyarország lemond a Szent Korona-elméletéről, áttér a köztársaságra, «hogy elnyerje a kisentente teljes bizalmát».

(Bécsi Magyar Ujság, 1921. júl. 15.)

Magyarország szerencséjére a nagyhatalmak tisztán láttak és nem

engedték meg, hogy a trianoni békének egyetlen kedvező rendelkezése is Magyarország ellen fordítottassék. Változatlanul megmaradtak tehát a kisentente minden mesterkedése, interveniálása dacára, a kiürítés mellett. 1921 augusztusának elején nyilvánvaló lett, hogy az átadásnak még ebben a hónapban meg kell történnie. Addig Pécs belső élete még súlyos kríziseken ment át. A város kicsiben ismét végigélte azt a fejlődést, amelyet az ország 1919 tavaszán elszenvedett.

A terület tulajdonképpeni urai, az emigráns vezérek, nem tudtak úrrá lenni saját seregükön. A munkásság ugyanis, amelyet uralomra kerülésük előtt túlzó ígéretekkel nyertek meg, vezettek félre, a hatalom elnyerése után követelni kezdte az ígéretek beváltását, sőt felcsigázott étvággal egyre újabb igényekkel állott elő. A város új vezetősége így csapdába került, különösen amikor egymás után sztrájkok törtek ki. Most már szerette volna lecsillapítani a mozgalmat, most már vádolta a tömegeket, amelyek hátán felkapaszkodott, hogy «minden igényüket egyszerre akarják kielégíttetni».

(Folyt. köv.)

Mályusz Elemér.

HÁROMSZÖG-SORS.

*Kenyér, csók, gondolat
háromszögébe zárt az Isten.*

*Az ördögöt adta mesterül,
hogy törvényem beteljesítsem.*

*Gyermekfejjel, tudást szomjazva
az iskolapadban
élet-tragédiára először
a háromszög-sorsban akadtam.*

*Láttam mereven, törvények
bilincses börtönében . . .*

*És rajta át önnönsorsom
rémlett föl nékem.*

*Dolgok rendjéről, tudás hatalmáról
beszélhetek fölényel, büszkén,
én lelkemben szomorkodtam
hitem házának kormos üszkén.*

*Amerre ritkul
s nem egymásra fut a nyom:
e szimbolum kísér
göröngyös, görbe életútamon.*

Réz Gyula.

Földindulás után Magunk revíziója. Két új erdélyi könyvről.

A «Zátony», erdélyi sorsunk irgalmatlanságának ez a hosszú, elnyújtott, éjfélüvöltése: a mi igazságunknak csupán egyik arca. Egyszempontú, egyoldalú, vakonlátó, egyetlen igazság. Fájdalmaink, sérelmeink, romlásunk, kiszolgáltatottságunk igazlátása. Nem lehet vele vitatkozni arra vonatkozólag, ami velünk történt, de nagyon is lehet vele perbeszállni abban, amit mi cselekedtünk, próbáltunk megtenni, s ami kiaknázatlan lehetőség gyanánt még mindig előttünk áll. Nem mondom mást: tizenkét esztendő erdélyi magyar irodalmát s abban önmagát is a «Zátony» írója egy keserű, fanyar oldalon, egy kézlegyintéssel intézi el. A korhadás szivárványos gőze, a pusztulás foszforeszkálása, temető-bogarak aranys villózása szerinte ez a tizenkét esztendő irodalom. Magamnak is jutott eszembe hasonló gondolat nem egyszer, felvettem magamnak a gyötrő kérdést: egy nép feltarthatatlannak látszó politikai, gazdasági, kulturális pusztulása mellett, egész életünk hanyatló irányzatának perspektívájában jelentenek-e a mi írásaink egyebet, mint lebegő s aztán elpattanó színes buborékokat — talán utolsó lélekzetvételeit a mélyben fuldokló magyar közösségnek? Erre a kérdésre most így felelek magamnak, a «Zátony» írójának s az erdélyi kétségbeesés minden fajtájának: pesszimizista percek, órák feketefényű fellobbanásai lehetnek az ilyen gondolatok, lehet belőlük kietlen, sarkvidéki lírát írni eszkimó-jelenetekkel,

de nem lehet és nem szabad őket úgy rögzíteni, mint a mi erdélyi életünk egyetlen igazságát. Hiszen az erdélyi magyar élet Janus-arcának másik oldala nem a haldoklás, hanem éppen az *élet*, amit az erdélyi magyarság maga erejéből teremtett magának minden nyomorúság ellenére. Ez az élet: a katakombák élete, a minimumra redukált külső erők és érvényesülési lehetőségek élete, de éppen azért lelki értelemben végtelen perspektívájú. Élet a mélyben. «De virágzás, de élet és örök.» Ennek az életnek bizonyosságai vannak egyházaink, kulturális intézményeink, kiváló egyéneink megfeszített, áldozatos munkájában. Ennek az életnek eredményei is vannak. Szemmelláthatók, de még inkább szemmel nem láthatók. Kevés maradt meg mindentől, de ami megmaradt, az feszül, lendül, indul, ítél, akar, tisztábban lát és buzgóbban imádkozik. Ennek az életnek bizonyossága az irodalom is. Ki mérte meg s követte vajjon egy könyv hatását, lélekmentő, sorsdöntő, életformáló befolyását? Ki látta azokat a titkos rezzenéseket, új indításokat, melyek valakit igazán emberré tesznek, vagy megtartanak örökre magyarnak?

Két új erdélyi könyvről szeretnék itt megemlékezni, mind a kettő akaratlanul is cáfolata, vagy inkább kiegészítése a «Zátony»-nak, mely egyoldalú realizmusában már szinte halálromantika. Mind a két könyv egyetemesebb szempontú, mind a kettő az erdélyi lélek tizenkétéves fejlődésének teljesebb képét adja, mindkettő olyan ideált állít elénk, mely szerénységünkben és szegénységünk-

ben is megközelíthető. Lelki alapjuknak rokonsága folytán közös nevezőre hozhatók, bár az egyik regény, a másik a szó legmagasabb értelmében nemzetpolitikai program. Amit egyik a történet és emberábrázolás művészi síkjában megformál, ugyanazt a lényegét faragja remekbe a másik, elvont és mégis gyakorlati gondolatok kristályos dimenziójában. A regény inkább az erdélyi magyar lélek legújabb fejlődéstörténete, a tanulmány inkább számvetés a fejlődéstörténet kétségtelen, rossz és jó eredményeivel. De egyikből is, másikkól is ugyanaz az életerő és ugyanaz az életparancs sugárzik: az erdélyi Janus-arc megkínzottan is diadalmas vonása.

A regényt *Berde Mária* írta, címe «Földindulás.» A tanulmányt *Makkai Sándor*, címe: «Magunk revíziója.» Két szimbolikusan mély cím, s ha egy szócskával összekapcsoljuk e címeket, új szimbolumot kapunk, mely egyszerre mind a két könyv gyökerébe világít bele: Földindulás után magunk revíziója. Mintha nem is véletlenül jelent volna meg e két könyv szinte egymásután az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában, itthon, egészen velünk és nekünk, és mégis az egész magyar globus számára. Megfogalmazás és stílus politikai éleségében természetesen nem vetekedhetnek a «Zátony» hangjával, nem is akarnak — bátorság, férfiasság tekintetében azonban semmiképen sem maradnak mögötte, annál kevésbé, mert ez a bátorság két irányban is kockázatos lehet. Kiteszi magát minden olyan magyar kritika ítéletének, mely tradicionális erdélyi józanságunkat, lelkünk szükségszerű változásait, örök magyarságunk új formáit megalkuvásnak és gyáva lemondásnak, nemzetünkötől való elfordulásnak hajlandó bélyegezni. Ez a kétfelé fedetlen mellű bátorság (Martinuzzi óta keservesen-szép öröksé-

günk!) annál tiszteletreméltóbb, mert nem a halálraszántás, hanem az életre-eltökéltség bátorsága.

Berde Mária regénye témájában nagyon közel áll a «Zátony» témájához. Aránylag szűk körben, egyetlen magyar birtokos család történetében, az agrár-reform gyilkos gyűrűjében tömöríti az egész erdélyi magyarság sorsfordulását. Ennek a háznak küszöbén lépnek át az események zordon és baljóslatú heroldjai, e ház körül járnak tábor a történelem roppant árnyai, — néha jelentéktelenség álarcába öltözve jönnek, csepp-csepp után szivárognak az élet- és lélek-alakító tények, máskor rohamosan, sodrón, árvíz-erővel, omló világok teljes súlyával. Minden riasztó hang, kezdve a magyar pénz beváltásától egészen a föld megindulásáig és azon is túl, az idő minden kísérteties kopogtatása e ház kapuján visszhangzik, ezekből a végzetverte lelkekből visszhangzik. A visszhang azonban más-más. A négy Kathona-testvér alakjában, s a hozzájuk legerősebben kapcsolódó alakokban Berde Mária elég széles emberskálát markolt, hogy végigjátszhasa rajtuk lényegileg teljesen az erdélyi zenedrámát. Ezek az alakok kétségtelenül típusok is, kétségtelenül jelentések is, azon felül, hogy hús- és vér-emberek. Nem baj. Ha aggodalmunk támadna néha, hogy kissé merev és szándékos ez a szereposztás, aggodalmunkat hamarosan eloszlatja az élet áramlása, meleg keríngése, mely a legkiáltóbb ellentéteket is a művészi megértés és megértetés átmeneteivel hidalja át. A típusoknak éppen azért van elhíthető erejük, mert ugyanazt a típust láttuk s el bírjuk képzelni más egyéni változatban is. Ott van Kathona Etelka: a tényeket tudomásul venni nem akaró, hajszálnyit sem alkalmazkodó, egyéni és nemzeti gyászába belekövesedett, ábrándjaiba belepusztuló szoborlélek. A kezdet büszke, hősies magyar passzi-

vításának élőszobra. Nem tanul, nem felejt, nem hajlik, csak összetörik. Ott van Gyula, a félszeg, szomorú, dacos, határokon átszökdöső irredentizmus. Lobogó temperamentum, bujdosó nyugtalanság. Etelka lelkének aktív mása. A vég: «Halál a kukoricásban.» Ila : elkényeztetett, komolytalan, csak maga-boldogságára gondoló gyermek. Önző, de nem oly siváran és kietlenül, mint a férfi, a vőlegény, a «birtokmentő», akinek lelketlenségére döbbenve eszmél, aki beleugratja kacérkodásba a román agronommal, aztán a jó ürügyet felhasználva, otthagyja előnyösebb menyasszonyért. Végül a negyedik testvér, Klára, aki hallgat a nagy viharok alatt, dolgozik, kislányát neveli, családi ellentéteket simít, önmagán érzi a feszülő végletek minden dőfését, céltalan, ábrándos hősiesség és önző, vagy könnyelmű megalkuvás végletei között lassan kristályosodik benne az új erdélyi ideál, míg özvegy élete megtalálja új társát egy szegény tanítóban. Ez a tanító az új Erdély hősroza, egyetlen igazi mentő-kéz a pusztulásban, józan, hűséges. aláztos és önérzetes, minden kis alkalom-rögöt gyökérverésre felhasználó, minden talpalatnyi magyar földért, minden kicsi magyar lélekért higgadtan tusakodó, — mint ő maga nevezi magát: *igavonó a lehető igazságokért.*

Van-e ennek a regénynek tendenciája? Nem tudom. Egy bizonyos: nagy leszámolás folyik benne: erdélyi emberek leszámolása egymással és önmagukkal. Ez a regény a revízió regénye, egy egészen belső és egészen más értelmű revízióé, mint amilyen értelmet ennek a köztudat ma tulajdonít. Berde Mária nem ítél, sokkal inkább művész és sokkal inkább reli-giozus lélek, hogysen az ítéletet fenn-tartsa magának. De a regényből önként kibomlik s kicsendül a revízió végső akkordja, a szomorúan és büszkén vállalt erdélyi feladat: igavonás

a *lehető* igazságokért. A legerdélyibb uralkodó: Bethlen Gábor sem tett egyebet, mint Berde Mária tanítója: vonta az igát a lehető igazságokért.

Makkai Sándor revíziós programja ezen a ponton kapcsolódik teljesen és szervesen a más dimenzióban keletkezett Berde-regényhez.

Makkai Sándor azt mondja: «parancsoló tényekkel» állunk szemben, amelyek sorsunk kereteit meghatározták. Parancsoló tények tettek és tesznek bennünket kisebbségi magyar nemzetté. Ezeket a parancsoló tényeket el kell fogadnunk és le kell számolnunk velük! Nem tudjuk, hogy ideiglenesek vagy véglegesek-e számunkra ezek a tények, Isten egyedül ennek a tudója. Úgy kell velük számolnunk, mintha véglegesek volnának. *Lelkileg* is számolnunk kell velük, nemcsak gépies nyomás alatt; öntudatosan is, nemcsak ösztönszerűen. Ezek a parancsoló tények *nemcsak* mint pusztá igazságtalanság szakadtak reánk, hanem ítélet gyanánt is, amint reánk szakadt Augsburg, Muhi, Mohács, minden nagy magyar katasztrófa: nemcsak egy osztály, nemcsak egy felekezet, nemcsak valamely népi réteg, hanem az egész magyarság bűnének büntetéseként. Mielőtt végzetünknek *külső* okait elfogadnánk — hiszen nyilvánvaló, hogy ilyenek is vannak — egyetlenegy *belső*, magunkban rejlő okot sem szabad figyelmen kívül hagynunk. A leszámolásnak, a magunk revíziójának tehát ebben az irányban kell megindulnia és lefolynia. Magyar erények és magyar bűnök mérlegét fel kell állítanunk — a multa nézve is, a jelenre nézve is. Minden nagy nemzeti katasztrófa után a megújulás ezzel a mérlegkészítéssel kezdődött: önismerettel, bűntudattal, bűnbánattal, vezekléssel, de az a kevés is elég volt, hogy megmentse a végpusztulástól. Ennél a kevésnél sokkal több erő és erény kell hogy legyen bennünk ma. A paran-

csoló tényekből tehát nemcsak pusztá igazságtalanságot, nem is csupán leverő végítéletet, hanem új magyar missziót, új magyar életparancsokat és életlehetőségeket kell kiolvasnunk. A tényekkel való leszámolás azonban ezt is jelenti: *alkalmazkodást minden körülmények közt a nemzetért s a nemzet érdekében, de soha egyéni megalkuvást, önzőn, a nemzet rovására.* Csak így lehet az elvesztett világi imperum helyett kialakítani az «Imperiumot lélekben és igazságban», csak így lehet megteremteni «az egység érc-alapját», a szív és érzület, szellem és jellem őszinte erdélyi demokráciáját, csak így lehet «forrásokat» találni «a kösziklában», megszervezni *gyakorlati* magyarságra Erdély társadalmát, csak így lehet megérteni a «kérdőző jövendőt» s vezetni «ama keskeny ösvényen» a mi problémás, ezer krízis örvényében vergődő, szegény és mégis gazdag ifjúságunkat. — «Igvonás a lehető igazságokért!» Ime, amit Berde Mária tanítója cselekszik a maga látszólagos elszigeteltségében, azt hirdeti erdély református püspöke egyetemes programnak. Ez az igvonás azonban nem az idegen járom szolgáló hurcolása, hanem keresztthordozás a *lehető* magyar igazságért...

Bűntudat, bűnbánat, lelki leszámolás, magunk revíziója, vezeklés, új belső élet keresése, imperium lélekben és igazságban... Szokatlan kifejezések, fogalmak, képek ezek egy nagyvonalú nemzetpolitikai tanulmány keretében. Vallásos színek és hangok. Ehhez magyarázatnak nem elég Makkai egyénisége és állása, nem elég az sem, hogy ő természetesen az Evangéliumból meríti végső fokon minden programját s minden igazságát. Mert ez a religiosus emelkedettség árad és sugárzik Berde Mária regényéből is, ez az éltető levegője szinte minden igazi erdélyi írásnak. Ez módosította és határozta meg a

mi nemzeti eszményünket is. A mi nemzeti eszményünk a politikum világából a religiosum világába került, nem részleteiben, nem egy-egy ponton, nem egy-egy ünnepélyes alkalommal, de gyökerestül, mindenestül. Nem vagyok bizonyos benne, hogy ennek a jelenségnek mi az oka. Részben a kisebbségi sors feneketlen örvénye talán, részben a világszerte erős vallásos renaissance. Nem tudom, de így van. Amíg a mult század racionalizmusa a vallásos képeket s fogalmakat kisajátította a nemzeti eszmény számára, addig ma szinte beleolvashatjuk nemzeti álmainkat s reményseinket vallásos ihletünkbe és áhítatunkba. Itt inkább, mint ott túl az anyaországban. És úgy gondolom, hogy a néha-néha érzett idegenség kisebbségi és anyaországi magyarok között, ide vezethető vissza, a különbségre politikus és religiosus nemzeti ideál között. Bizonyos, hogy nekünk már idegenek az olyan kifejezések, mint a «magyarok istene». És egészen bizonyos, hogy iskoláinkban még véletlenül sem szavaltatjuk a magyar Hiszekegyet, amely Pesten mindenütt olvasható. Nemcsak azért, mert nem szabad, hanem azért, mert érzésünk mélyebbet követel. Ellenben: Székelyföldön jártamban egyszer buzgó magyar úri hölgyek rendezésében láttam egy jelenetet. Sohasem fogom elfelejteni. Egyszerű földművelő emberek élőképet állottak. Egy nagy család, valóságos család, dédszülőktől dédunokáig.

Csupa vér-rokon. Csupa erő, csupa méltóságos komolyság, csupa öntudat, csupa élet. Álltak némán, mozdulatlanul, ősi viseletükben. Sokáig. De mielőtt a függöny összement volna, megmozdult az ajkuk. Csak az ajkuk. Zsoltár csapott fel és szárnyalt a magasságba. Nem volt S. O. S., nem volt apellálás semmi földi hatalomhoz. Maguk erejében, vagy erőtlenségében énekeltek egy magasabb erőnek. Soha-

sem éreztem magam annyira kimondhatatlanul és leírhatatlanul, szívem minden gyökérszálával magyarnak, mint mialatt énekeltek.

Azt énekeltek :

«Tebenned bízunk eleitől fogva . . .»

Reményik Sándor.

Emlékkönyv Négyesy László hetvenedik születésnapja alkalmából. (Szerkesztette : *Pintér Jenő*. Közrebocsájtotta a Magyar Irodalomtörténeti Társaság. Budapest, 1931.)

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság tisztelgett e könyvvel egyik alapítója, majd a megalakulással alelnöke és mostani elnöke, Négyesy László hetven életéve és öt évtizedes tudományos munkássága előtt. Maradandó jelét adta mindannak a tiszteletnek és szeretetnek, mely nemcsak az emlékkönyvet közrebocsájtó társaság, hanem több más tudományos intézmény és társadalmi közösség ünnepségén Négyesy László iránt megnyilvánult. Az ünneplések kezdetben egy értéket teremtő multnak szóltak, hogy aztán annál nagyobb megbecsüléssel és lelkesedéssel forduljanak a ma is töretlen lelkű tudós felé, aki éppen ünnepeltetése napjaiban vert vissza frissen és szellemesen egy igaztalan és szerencsétlenül irányított támadást.

Az emlékkönyv berendezésében el-
tér az ilyen alkalmakkor kiadni szokásos «mélanges»-októl. Harminc tanulmányt tartalmaz és minden tanulmány Négyesy Lászlóval foglalkozik. Ha csak azt a terjedelmes bibliográfiát átfutjuk, mely Négyesy László tudományos munkáit felsorakozatja, már érezzük, hogy egy széleskörű és sokoldalú szakmunkásság krónikáját olvassuk. E bibliográfia egyszerű dátumainak és címadatainak beszédes illusztrációi az egyes tanulmányok. Négyesy László tudományos életének egységes fénye az emlékkönyv prizmáján át mintegy felbomlik az összetevő színekre s meglepődve állapítjuk

meg, hogy minden kielemezett sáv önmagában is világító erejű. A bibliográfia egy-egy pontján könnyen végigszalad a szemünk s nem egyet hajlandók volnánk úgy minősíteni, mint segédvonalakat az egységes elgondolású geometriai rajzon, mint az egyirányú munkában elfáradt elme pihentető és felfrissítő kirándulásait, melyeket pillanatnyi alkalmak kényszerítették ki, de az emlékkönyv harminc tanulmányrója, bár szemét egyik sem veszi le a nagyobb távlatból is kivehető fővonalakról, megméri minden hajszálvonal jelentőségét és megmutatja egyenként szerepüket annak a szellemi életszerkezetnek a szolgálatában, melynek neve magyar művelődés. Megtudjuk az emlékkönyvből, hogy a mult század erősen nyelvi és formai irodalmi gondolata Négyesy Lászlóval jutott a legteljesebb öntudatra és elvi rögzítésre ; irodalmi életünk minden korszakának írói és irodalmi tényei világosodtak meg tanulmányai által, de tanult tőle nyelvészet és őstörténelem is. Négyesy László ott állt egy az irodalmi műveltség kiterjesztését és elmélyítését célzó társaság megszületésénél s munkája maradandóként jegyeztetett fel a már régebben meglévők évlapjain. Mint középiskolai tanár átadta a szellem dolgai iránt való lelkeséget tanítványainak és mintaszerű tankönyveket tett eléjük, mint egyetemi tanár nemzedékeket nevelt az irodalom szeretetének továbbplántálására s az elvi tanulmány egységével és logicitásával felruházott utasításokban mutatott irányt középiskoláink magyar nyelvi és irodalmi oktatásának.

Az Irodalomtörténeti Társaság emlékkönyve hódolat és tisztességgadás egy munkás és eredményes tudós életnek. Egyben pedig erről az értékes életről az első javaslatától az Idő törvényszéke előtt. Téglá felszázad magyar műveltség történetének épületéhez.

Kerecsényi Dezső.

Szent Imre Album. Szerkesztette: *Huszár Károly*. Budapest, 1930. — Annak a hódoló emlékezésnek, amelylyel a magyarság az elmúlt esztendőben Szent Imre herceg eszményisége előtt meghajolt, méltó megőrkítője és a történelmi idők számára fenntartója ez a díszes kötet; a gondos szerkesztői kéz mindent felölelt benne, ami csak nagy és magasztos volt a jubiláris ünnepek folyamán. Az Emlékkönyvben, annak szándékai szerint, az uralkodó elem a képanyag. A szövegrész a bevezető legszükségesebb adatokat tartalmazza. Minden egyebet a képek mondanak el: színesen, vonzóan és ötletesen. Az ünnepeken résztvevő reprezentáló és előadó személyek után élénk tárul az a számos, fényes jelenet, amelynek pompájában és meghatottságában folyt le a jubileumi hódolat nagyszerű ténye. Magasabb szempontból nézve a kötetet, többet jelent, mint az emlékezés világát szolgáló adat-gyűjteményt. Végső elemzésben az emlékkönyv a hittől ihletett magyarság történelmi öntudatának és önérzésének hatalmas megnyilatkoztatója és hordozója. Ez az album igazi szépsége és ereje.

Friss Endre: Fogadjatok be. Versek. Két évvel ezelőtt ismertettem e hasábkon Friss Endre «Megtalált szavak» című első verseskötetét. Meglepően érett készsége, meggyőző biztonsága és költői intelligenciája nemcsak dicséretet váltott ki belőlem akkor, hanem némi aggodalmat is, mert nélkülöztem verseiben azt a lendítő erőt, amely a jövő felé mutatott volna. Higgadság, kontemplatív leszűrődöttség, óvatos mérséklet, jellemezte a finom kis kötetet, és mindezek mögött valahogy ott éreztem a költői vitalitás bizonyos fogyatékoságát.

Most, hogy új verseskötetét olvasgatom, igazoltnak látom két év előtti aggályaimat. Ennek íze, színe, ereje is más. Kevesebb-e, több-e? Számra csak harmincnégyszáz vers s ezeknek is

jórésze jelentéktelen. Mintha lábadozó beteg írta volna, aki új ízeket kóstol, de ezeket még nem tudja kellően élvezni, s ezért csak elvétve beszélhet róluk hiánytalanul.

Lehet, hogy ez a jelző túlságosan bántó, mert hiszen még ezekben a jelentékteleneknek mondott versekben is (Mámor, Tél, Félelem, Színek, Márciusi ajándék, A művész apja, stb.) ugyanaz a finom érzékenységgű lélek bontja, hámozza burkát az analitikus líra hajszálélú műszereivel, mint a jó, a szép verseiben, de ami a lélek munkájából a papírra jutott, nem érdekes, nem jelentős az olvasó számára.

Jó versei még határozottabban mutatnak arra, hogy ebben a lábadozó lélekben valamely válság megy végbe. Előző kötetének versei elvontabbak voltak, de képeik metafizikai értelmet kaptak a velük társított gondolat mélységében. Mostani versei egyszerűebbek, világosabbak. A természet képei színesebben, plasztikusabban jelennek meg bennök (Őszi erdő, Haldokló hegyoldal, Otthon, November), de vonatkozásaik csak ritkán mélyülnek el (Egyszerű vallomás), s ezért kevesebb nyomot hagynak az olvasóban.

Ugy tetszik, a költő átmeneti állomásra érkezett. Még meditál, keres, kutat, de az «Otthon» pár pompás verse már világos ígéret arra, hogy meg fogja találni a helyes utat.

Majtényi György.

Ráth Végh István: Az éremadár. (Franklin Társulat, é. n.) Érdemes volna a figyelemre, hogyan élnek tovább a divatjamult műfajok, mivé lett az éposz, a kalandregény, a tan-költemény, a verses elbeszélés számtalan neme. Ne higgyük, hogy ezek mind meghaltak. Többé-kevésbé alcázva ott bujdosnak az irodalomban ma is, ha pedig nincs más menedékük, leszállnak az ifjúsághoz, amelyet az iskola szintén a mult remekeivel táplál.

Az Ércmadárnak, ennek a komoly becsvágygal írt ifjúsági regénynek is számtalan vonása mutatja a nagy műfaji eredetet s már a problémája miatt sem fölösleges, hogy itt foglalkozzunk vele.

Kiindulópontja a ma legizgatóbb kérdése: mi vár ránk a legközelebbi világháborúban. S ez a kép férfiasan sötét. Legtakargatottabb rémlátásunkat mint valóságot vetíti elénk. Rajza szerint egész mai műveltségünket új népvándorlás barbársága fogja eltemetni. Nem valami ránktörő exotikus törzsek, hanem az emberiségnek az a fele, amely itt él társadalmunk napos szintje alatt, pincékbe, hidak alá, kanálisokba szorítva. Onnan rajzanak elő, olyan állati pusztításvágygal, amilyenek neveltük őket. Komoly intelem, méltó, hogy az ifjúság mennél korábban megismerkedjék ezzel a lehetőséggel s fölébredjen embertársai iránt a felelősségérzete.

Az Ércmadárnak különben ez csak a kiindulópontja. A regény hőse néhány röpülőtiszt, akik felmenekülnek az Alpesekbe. Körültük minden élet megszűnt: az emberiséget a csőcselék gyujtogatása és járványok irtották ki. Az egyik tiszt, jártas a hindu misztikumban, rábeszéli társait, hogy állíttassák el vele az életműködésüket. Biztosítja őket s kísérlettel is igazolja nekik, hogyha újból elszaporodik az emberiség a földön, az örök hóban épen megtalálhatják s új életre keltethetik őket.

Ennek a francia-néger tisztnek terve van velük. Meg van győződve, hogy a történelem teljesen a külső tényezők függvénye s néhány évezred múlva megint csak meg kell verekednie egymással egy új Rómának és Karthágónak a Földközi tenger uralmáért. Hisz a lélekvándorlásban s Hannibál reinkarnációjának érzi magát. Nincs kétsége felőle, hogy ott lesz az új harcban is, mint vezér s erre a korra tartogatja

társai ébresztését. Hiszi, hogy a repülőgépek Karthágó javára döntenek el a küzdelmet.

Amit a francia elgondolt, a regény következő részeiben teljesedik. Az írónak azonban nemcsak az az érdeme, hogy ügyesen építi föl az átmenetet a fantasztikumba, hanem az is, hogy a folytatásban sem rendez felelőtlen műkedvelői előadást abból a gondolatból, mi történt volna, ha már a pún háborúban megjelenik a repülőgép. Nagyon komolyan néz szembe ezzel a kérdéssel és válasza valósággal lesújtó. Hamarosan kiderül, milyen gyatra fegyver az őökké hanyatlott ivadékok közt a repülőgép, ha nem áll mögötte az egész mai civilizáció. Mit ér a gép, ha fogytán a benzin? Hannibál csakugyan megtalálja, föltámasztja a tiszteket s foglyul hurcolja őket Afrikába. Halálos veszélybe jutnak, csak egy szerelmes görög lány szabadíthatja meg őket. Átmenekülnek Rómába, de ott sincs több szerencsájük. A parvenü Scipio áskálódásait csak azért tudják elhárítani, mert ragyogó sporteredményeik elragadják a cirkusz tömegét. Ezekben a magyar és az angol remekel, míg a költői versenyen a német nyer koszorút egy feledésbe merült Horatius-verssel. Van velük egy magyar tisztiszolga is, Hannibált végül ez öli meg. Karthágó földülését azonban nem bírják megakadályozni, sőt mikor ennek a görög lány is áldozatul esett, ép a szerelmes magyar tiszt ad a rombolók nyaka közé gyakorlati oktatást a huszadik század fejlett bombakultúrájából.

A fiatalág figyelmét bizonyára leköti az érdekes meseszöveg, annyira, hogy nem veszi észre a belső ellentmondást e közt a bombavetés és a közt a nagy erkölcsi fölháborodás közt, amellyel a repülő botránkoznak Hannibál kegyetlenségén, vagy a római embertelen sportszabályokon, kisebb arányú kivégzéseken s egyébként ilyen üde pajzánságain az antik világ-

nak. Hiszen mindez semmisség a jövő repülőinek föladatahoz mérten, amely védtelen nők és gyermekek agyonmérgezését és szétrobbantását hárítja rájuk.

De ha szerettük volna is ettől az ellenmondástól mentesnek látni a sokoldalú érdeklődéssel, friss hangon, ügyesen szótt regényt, ezt is magyarázhatja a tiszta nevelő szándék. Eleven kultúrképei, mozgalmas harci jelenetei, jól vázolt típusai s köztük Jim, a foxterrier «jellemzése» s mind-ezeket fölül az egész munkán átáradó vidám hősi szellem olyan sajátosságok, amelyek miatt korunk fiatalsága érdeklődéssel fogja olvasni ezt az önálló úton járó, szépen kiállított regényt, amelyben egyébként a szerző új kalandokra indítja a repülőket: Magyarország. (jég)

Bartók György: Kant etikája és a német idealizmus erkölesbölcsélete. (Budapest, 1930. A Magyar Tudományos Akadémia kiadása.)

A német idealizmusnak Magyarországon hagyománya és jelene van. A rendszeres filozófiai munkásság hazánkban Kant és követői nyomán támadt. Az első és máig legnépesebb magyar filozófiai iskola, a Böhm Károlyé az idealizmus örökségéből merített. — Böhm valósággal a Kanttal meginduló fejlődés utolsó nagy rendszeralkotója, oly rokonul kapcsolódik a német idealizmus első nagy filozófusaihoz, természetesen minden erős eredetisége mellett — és végül ma az új történeti iskola, a szellemtörténetészek iránya nálunk is, mint Európa-szerte, az idealizmus feltámadását jelenti. A német idealizmus története a magyar szellemi élet történetének előzményeihez tartozik.

Igy tekintve még inkább megnő ennek a kitűnő könyvnek a jelentősége. Nem általában a kanti filozófiát tárgyalja — erről Bartóknak külön könyve jelent meg 1925-ben, de az

etikai tanok megértetése végett vázolja mind Kant, mind utódai egész rendszerének főszmeit s így általános képet is kapunk. De mivel úgy Kant, mint követői gondolkozásmódja elsősorban erkölcsi jellemű s rendszerük is etikai tanokba csúcsosodik — amint ezt Bartók teljes sikerrel bizonyítja — az etikáik tárgyalása az idealizmus iskolájának leglelkéről lebentti fel a fátyolt.

Maga a szerző kritikai szempontját a következőkben ismerteti: «Kant erkölcsfilozófiájának megértése szempontjából... elsőrendű fontossággal bír annak az álláspontnak a megragadása, amelyről az egyes fejtegetések és az egész rendszer tekintendő. Mihelyt sikerült a helyes álláspont leszögezése, azonnal teljes értelmükben és jelentésükben állanak előttünk az egyes részletek is, mert nem idegen többé reánk nézve az a szellem sem, amelynek talajából Kantnak egész műve, életdús és az idők változó viharaival dacoló tölgyként, kinő. Ha azonban a helyes álláspont megállapítása nem sikerül, akkor szert tehetünk ugyan Kant filozófiájának «tudására», rendelkezhetünk az egyes részletkérdésekben valóban bámulatraméltó tájékozottsággal, de... a sok tudás és bámulatraméltó tájékozottság között elvész a részleteket éltető szellem... Kantot csak az fogja megérteni, aki képes a maga szellemét az ő szellemébe kapcsolni és az ő álláspontjáról szólni síkra vele az ő tanának megértésére.» Ez az igazi kritika, azaz valamely szellemi alkotás megértésének, magyarázatának, értékelésének a helyes álláspontja. Más helyen ezt a nyilatkozatát olvashatjuk: «Mi éppen azért tartottuk szükségesnek minden történeti problematika és minden történeti exkurzió mellőzésével pontrólpontra követni Kant fejtegetéseit és előadásunkat az ő problematikája szerint tagolni, mert szilárdan meg vagyunk győződve, hogy az erkölcsi-

ség transzcendentális magyarázatának megértése csak úgy lehetséges, ha a transzcendentáлизmus fejtegetéseit nyomról-nyomra követve, mintegy *aktivitásban* látjuk.» «... munkám — írja a szerző — teljes joggal tart igényt a szellemtörténeti jellegre. És pedig két okból: először, mert a német ideáлизmus szellemének bizonyos irányba való fejlődését tárja fel; másodsor, mert a szellem dialektikus kifejlésének folyamát kíséri nyomon egy meghatározott korszak és meghatározott irány keretében.» Ez a módszer a modern magyar szellemtudományi irány filozófusává avatja Bartókot az elfogulatlan szemlélő előtt, minden külső kapcsolat hijján is. A benső kapcsolat annál világosabb közte, a szellemfilozófia művelője és a szellemtörténelem közt. De ebben a sorsban osztozik az egész Böhm-iskola, hiszen, amint már rámutattam bevezetőül, mind Böhm filozófiája, mind a szellemtörténelmi irány az ideáлизmusból hajt ki és a külső szövetkezés és a közvetlen kölcsönhatás elmaradása csak Böhm kolozsvári professzorsága és a modern magyar szellemtörténelmi iskola budapesti eredete, tehát nagyrésztben merőben külső körülmények kedvezőtlenége által magyarázható.

Kant rendszerének központi gondolata a szellem autonómiájának a gondolata. Ennek a ténynek a felismerése és logikus kifejtése Kant halhatatlan érdeme. «Kant erkölcsfilozófiája — állapítja meg történeti jelentőségét a szerző — széles körökben tette öntudatosá azt a meggyőződést, amely eddig mintegy öntudatlanul, ösztönszerűleg élt a lelkekben és hatott a cselekvés terén, azt a meggyőződést ugyanis, hogy igazi értéke, önértéke csak annak a cselekedetnek van, amely öntudatból, szabadon folyik és szem előtt megvalósítandó célul csak a kötelességet tartja... Az erkölcsiség többé nem pusztá agyrem, amely egyének tetszésének van alávetve és

nem is emberi csinálmány, amely a társas életnek, boldogságnak pompás eszköze, hanem az *emberi szellem mélyén gyökerező egyetemes funkció*, amelynek törvénye objektív, általános érvényű, tér és idő korlátai fölött álló.» A könyv fejtegetéseiből kitűnik, hogy ez marad az egész ideáлизmusnak középponti eszméje, melyet többé nem ejtenek el a következő filozófusok sem. Természetesen ez az autonómia megállapíttatik a szellem minden funkciója terén. «Az egész német ideáлизmus, mint egységes szellemi áramlat jelentkezik szemeink előtt s mint ilyen tagadhatatlan egység, egységes belső alkattal is bír. Mozgató és fejlesztő elve az a meggyőződés, hogy a világnak és a dolgoknak lényegét csak a szellem és az öntudatos Én értheti meg. Ennek az egységes szellemi áramlatnak az élettörténetét kapjuk ebben a pompás könyvben.

Miután a részletekbe nincs terünk belemenni, csak néhány pontra mutatassunk rá, melyeket hamarjában, mint a Kant-kutatás hecser eredményeit számolhatjuk el. Ilyen például a tiszta és praktikus ész viszonyára vonatkozó magyarázat. Itt különösen fontos teljesítménye a szerzőnek, hogy rámutat arra, «hogy — habár ezt Kant sehol kifejezésre nem juttatja s a Kant-magyarázók is elsiklanak mellette — a célnak fogalma a praktikus ész területén ugyanazt a logikai helyet foglalja el, mint a tárgy a teoretikus ész kritikájában.» Ez az analógia termékeny csirává válik mind Bartók, mind már Böhm rendszerében. A további vizsgálatra érdemes volna Bartóknak az a megállapítása is, hogy a dialektika csirája milyen formában rejlik benne már Kant rendszerében is. «... rendszerének trichotomikus felosztása éppen azon meggyőződésen alapul, hogy a teoretikus és a praktikus észnek tevékenysége között ellentét áll fenn, amely ellentétnek megszüntetése az ítélő erőnek föladata.»

Nevezetesnek tartom annak a finom magyarázatát, milyen nyomok és miért maradnak benne a transzcendentálizmusban is a régi dogmatizmusból. Ilyen például a *bonum supremum* és *bonum consummatum* közti különbségtétel, mely utóbbiba Kantnál is belekerül a boldogság és a túlvilág posztulálása. Vagy ilyen a moráltheológia kirívó felmerülése a transzcendentális filozófia záróköve körül is. Ezekből kiderül, hogy az «istentelen Kant» egyenesen vallásos hite megmentése kedvéért hűtlenné lett önmagához és következetlen, természetesen anélkül, hogy ő maga ennek tudatában lett volna. Illetve igyekezett a praktikus ész eme posztulátumait is beleilleszteni rendszerébe. Meggyőzően bizonyítja Bartók azt is, hogy Hegel és Kant etikai álláspontja közt nincs ellentét. Sem Kant nem áll az egyoldalú individualitás, sem Hegel az egyoldalú historizmus alapján. Fontos végül Schleiermacher érdemének a kiemelése, ki Kant formalizmusát kifejezetten legyőzni iparkodik és eközben egészen közel kerül az értékelmélethez s új utakat mutat.

Mindezzel azonban csak általában jellemeztük, anélkül, hogy megközelítőleg is kimerítettük volna ezt a gondolatokban oly gazdag könyvet.

Joó Tibor.

Tizen nyugat felé. Osváth Tibor hadifogoly regénye. (A Pantheon kétkötetes kiadása. 1930.) Két izmos kötet. Az első sorától az utolsóig érdekes, lebilincselő és izgalmas. Ha több érdeme nem volna, ez a kettő is elegendő lenne ahhoz, hogy az olvasók jó részének felhívja a figyelmét magára. De Osváth Tibor regénye egyéb tulajdonságaival is dicsekedhetik. Az olvasóknak azt a részét, akik olyan szerencsések voltak, hogy a hadifogoly-élet mártiromságait nem szenvedték át s egy ismeretlen földrész életmegnyilvánulásait nem ismerhetik, új világba viszi el. Sokszor úgy hat, mint egy felfedező úton ké-

szült úti-napló, amely nem tudósok, hanem kíváncsi szemű emberek részére készült. Mert valójában napló, vagy úti-jegyzetek formájában is megírhatta volna Osváth ezt a könyvet. Nem is szól részletesen egyébről, mint tíz zenekarba tömörült hadifogoly tiszt úti élményeiről a megnyitott fogolytábor-kaputól a célig: a hazaszállító vonat elindulásáig. Tehát nem is egészen hadifogoly, nem is egészen «fogoly» regény. Egy beláthatatlan nagy tér: a vörös lángban égő végtelen orosz síkság, Szibéria fagyos mezői és a Volga-menti Oroszország szovjet-gyűrűje az a tág kalitka, ahol a regény hősei vergődnek. Egy-egy hegedűvel, vagy hangszerrel a kezükben. Azt beszéli el megható színekkel az író, hogy a szó szoros értelmében hogyan sikerül a regény hőseinek hazamuzsikálniok magukat, városról-városra haladva, tehervonaton, vörösgárdisták rohamosztagai közt vergődve, a szovjet állandó, nyílt akadémikuskodása közt.

Nemzeti szempontból a legsikerültebb háborús vonatkozású könyvek egyike. A tíz hadifogoly tiszt állandó merev tiltakozása a vöröshadseregbe való bekényszerítés ellen, a szovjetbörtönökben sínylődő orosz nemzeti nagyságok és arisztokrácia megindító színekkel megfestett hősies szenvedése mind, mind a könyvből felcsendülő nemzeti érzés egy-egy megkapó bizonyítéka. Az átélésből fakadó könyvnek az a része, ahol arról esik szó, hogy a bolsevik szolgálatba szegődött, önként ottragadt hadifoglyokat, hogy elragadta, meghatotta s lélekben hazahozta a magyar muzsika, élénk bizonyítéka az ideig-óráig megtagadható, de meg nem semmisülő és meg nem semmisíthető nemzeti érzésnek.

Mindössze egy-két olyan fejezete nem hat igaznak, ahol hadifogoly-szerelmet tárgyal. Így pl. a Vjerockája esete. A mindenáron szeretni, sőt szeretkezni akaró érintetlen lány s a

vele szemben tartózkodó férfi papírizűnek tűnik fel. A Vjerecskájáról szóló későbbi részek is ilyenek. A halálisan szerelmes nő nehezen szokik meg attól, aki számára a legkedvesebb. Ezek azonban csak apróbb elírások s az olvasó előtt, mint nem mindennapi esetek, talán annál érdekesebbek lehetnek.

Osváth Tibor stílusa könnyed, élvezetes. Könyve számottevő része annak a nemzeti emlékek, melyet a magyar hadifogylok szenvedésének emelget az újabb magyar irodalom.

Csanádi Balogh István.

Sas és pillangó és egyéb állatmesék. (*Mauks Ernő* mesés kötete. A szerző kiadása.) Rövid másfél vagy két év alatt a második meséskönyvét bocsátja közre a szerző. Már első kötetében: a *Fogoly oroszlánok és egyéb állatmesék*-ben is sok a mesemondó készség, ötletesség s általában a komoly irodalmi érték. Ezek az írói erényei még szinte fokozottabb mértékben jellemzik új kötetét: a *Sas és pillangó* meséit.

Mauks valóságos művésze az állatmeseírásnak. Témáival legszívesebben a étert való harc eszmekörében szeret forogni, az elnyomók és elnyomottak örök ellentéte izgatja s ezekből az ütköző erőkből meríti legmaradandóbb hatású ihletéseit. Trianon külön lapot kap ezekben a színes elgondolásokban. (Mesteri ebben a nemben *A foxi és a kuvaszok* c. mese.) Csak úgy zúgnak e vonatkozású dolgaiban a Clémenteau, Tardieu, Benes, Titulescu-féle társaságnak szánt élesen sebző paritytyakövei. A nagy paktumszerzők: Kellog és társai sem kerülnek el végzetüket. (Érről szól a *Dúvadak egyezsége*.) Semmi emberi gazság nem rejtőzhetik el úgy, hogy ez a szemes író rajta ne üssön.

Vannak aztán másfajta meséi is: elégikus elborongások, amelyeket hol a történelemelőtti időkben helyez el

(*A nehézfejű dinosaurus*), hol a még meg sem született jövő számláját terhel meg velük. (*Az utolsó elefánt*.)

A boncolgató kritikának igazán kevés dolga akad ezzel az eleven képzelő erővel szemben, amelynek elhithető ereje sem kisebb. Emellett nagy formakészség, a tárgyhoz illő valódi, hamisítatlan mesehang. (Ezt igazán csak ritkán véti el Mauks. Két-három zökkenést tudnánk mindössze említeni, így a különben jó *Kakasviadal*-ban a bevezető részt, ahol a nagyképzetségű író a kakasviadatok barbár sportjának lélektani alapjait kutatja.)

A kötet átlagos előkelő színvonalával mellett is külön kell rámutatnunk az író: kutya- és vágómarhatörténeteire. (*A két kóbor kutya. A vágóhid felé. Kutyák egymás közt*.) Aztán ki kell emelnünk különösen három mesét: *A boát és a gazellát, A mélytengeri halakat és A farkas és a varjút*. Ezek a legmélyebb és legértebb darabjai a könyvnek. Különösen *A farkas és a varjú* megragadó színei komorságával; az esti ködbe vesző hegyoldal, elhagyott csatatér, frissen kaszált rendjei elesett katonáknak, fojtó vérgőz, előre sompolyodó ragadozók — a hősi halál vámszedői. Gyilkos szatíra csillan meg a kötet befejező darabjában: *Az újénekű madarakban*, amely a dekadens művészeti irányok nagyhangú apostolain vág végig a gúny szöges ostorával.

A könyv általán igazi irodalmi érték. Mauksot a kötete alapján a magyar meseírás legjobbjai közé kell sorozni.

Emődy László.

Földi Mihály: Kádár Anna lelke. (Regény. Franklin-Társulat.) Előző munkáinak kiábrándító hatása ellenére is érdeklődéssel és nagy figyelemmel olvastuk el Földi Mihály új regényét, mert a budapesti Pen Club bíráló bizottsága tudvalevően arra méltatta, hogy, mint a legutóbbi két esztendő regénytermésének legjobbjá,

képviselje a magyar irodalmat a világ versenyén.

Ez a döntés annak idején, azt mondhatnók: általános megütközést keltett, mert hiszen Földi előbbi sok regénye mind azt bizonyította, hogy írójuknak nincsenek olyan képességei, amelyek igazán komoly eredményekhez segíthetnék. Kompozíciója mindig hiányos és megrokkánó volt, alakjai a papíron születtek és ott is lehelték ki életüket, ujságírói bőbeszédűsége, olcsó bölcselkedése, amellyel e papirosfigurák rendesen meglepetésszerű sorsát galvanizálta, csak felületes olvasót téveszthetett meg. Széleskörű olvasottsága is a kelleténél jobban érződik meg munkáin és írásainak dzsungelében mindig megsejlenek az előtte járt nagyvad nyomai. Hol Dosztojevszkijre kell emlékeznünk, hol Wellsre vagy Francera, esetleg Shawra. «Övök az élet» című regényének például még a témája is rokon Shaw «Cashel Byron mestersége» c. regényének témájával. De nem ezen múlik. Inkább azon, hogy abban a harcban, amelyet Földiben az alkotóművész folytat az ujságíróval, végzetesrűen az utóbbi kerekedik felül. És most az a Földi Mihály, akit ilyennek ismertünk meg nem tudom én hány kötetéből, egyszerre megváltozott volna, és az alkotóművész szuverén hatalmával legázolta volna az olvasottságát rutinizottan föltálató ujságíró, hogy a lelke legmélyéből fölhozzon minden kincset, teremtő és termékenyítő gondolatot, magávalragadó víziót és remekművel ajándékozta meg a világot?

Mindez nem történt meg. A «Kádár Anna lelke» is csak Földi-regény.

Az öntudathasadásnak vagy személyiség-megoszlásnak a problémáját, eltérően a «Golyadkin úrtól», vagy «A golyakalifától», Földi a Kádár Anna esetében úgy állítja be, mintha Kádár Anna testének is külön élete volna és a lelkének is. Regényét e két

élet titokzatos és izgalmas harcának szánta. De e kettősség megérezéskelte csak az első fejezetekben sikerült, amíg az ötletadta «ihlet» rövid lázából futotta. És ez csak Kádár Anna elindulásáig tartott.

Kádár Anna, az egi ügyvéd huszonkétéves leánya, szülei unszolására rászánja magát, hogy az általuk kívánatosnak tartott gazdag, pesti kőrőhöz feleségül menjen. De nem szereti őt. A lelke (jegyezzük ezt a másodiknak szánt én-t *K 2*-nek) Szebenyhez, a híres íróhoz vonzódik. *K 1*, vagyis Kádár Anna, a vőlegényével Pestre utazik, de ott *K 2* kerekedik felül, és ezért elhagyja vőlegényét s először Szebenyékhez költözik, majd később egy kalandorregénybe illő, örült táncoshoz szegődik, akinek partnere lesz, amíg Cannes-ban meg nem hal.

Attól a perctől fogva, hogy Kádár Anna elhagyja vőlegényét, a kettősség voltaképpen megszűnt, mert *K 1* mindvégig azt cselekszi, amit *K 2* akar. *K 1* nem különálló én többé, nem cselekszik semmit, nem is történik vele semmi. *K 1* csupán a mult, a báb, amelyből *K 2*, a világbarepült pillangó lett, holott a szerző minduntalan közbeékelte metafizikai értekezései ugyancsak azon vannak, hogy a kettős én látszatát fenntartsák, mert ezekkel véli igazolhatni a regény kalandormeséjét, amely különben szóra sem volna érdemes. De éppen mivel a két én különválasztása nem sikerült, nincs elhithető erejük, monológok maradnak, cikkek, amelyek riportok között folytatják magános életüket.

A második kötetben a téma teljesen szétfolyik, a konstrukció roskadozni kezd. Mintha a szerző maga is megérezte volna, hogy a probléma már megbukott, nem is tud mitévő lenni Kádár Annával, és ezért a Szebenyházaspárra helyezi az elbeszélés súlyát. Az öregedő nagy író és a híres primadonna-feleség ismert kliséi egy

pillanatra sem elevenednek meg, és addig untatnak, amíg — hosszú, hosszú töprengés után — a szerző rá nem szánja magát arra, hogy a megoldhatatlan problémát egy trükkel befejezze. Közben — tekintet nélkül arra, hogy már Anatole Francenál is olvastunk hasonlót és Zilahynak is van erről egy szép novellája — részletes beszámolót kapunk arról, hogy tulajdonképpen mikor is hal meg egy ember. Továbbá némi tanulságokra is tehetünk szert és ez igazi érdeme Földinek. Amikor ugyanis a Szebenyházaspár Velencében üdül, tíz évi házasság után a színésznő újra bemutatkozik férjének, hogy meghódítsa. Hosszadalmas lelki riportban tárlja elő multját és igen találó szentenciákban árulja el véleményét arról, hogy a sikerhez jutottak milyen viszonyban vannak az irodalommal és a művészettel. Érdemes belőlük idézni, mert hiszen a regény szerzője: Földi Mihály.

«... Vannak, akik gyártanak valamely közszükségleti cikket — mondja a primadonna az írónak (és nem megfordítva!) —, de bocsánat, az álom, a játék, az illúzió is közszükségleti cikk! És mi ilyen gyárosok vagyunk. Álmodat, illúziókat, játékokat gyártunk. És meg is dolgozunk a pénzért! Miféle hit kell ehhez?»

«Milyen hit kell Hagenmacher úrnak, hogy sört gyártson? Milyen hit kell a muranói üveggyáraknak, hogy ezeket a szép csillárokat gyártsák? Olyan, amilyen nekünk kell, hogy könyveket és színházat gyártsunk. Ez a métier-nk. Ez a foglalkozásunk. Ezzel csinálunk pénzt, ebből élünk és jól. És az egész világ ma így akar élni. Nézzen körül és azt fogja látni, amit én mondok. Nincs igazam?»

De igaza van, mondjuk mi is, mert ez a könyv is ilyen hittel íródott, azért nem is ad sem érzelmű, sem esztétikai értékeket az olvasónak.

Ám mégis csak meg kell gondolnunk

a dolgot, mielőtt a végső megállapításunkat leírnók. Kellenek-e vajjon a ma közönségének a mély értékek, a művészi alkotások, vagy megelegszik a legfőbb szórakoztató, blöffmesére applikált riportokkal, amilyeneket a sikert hajszoló rutin ró egybe? Ragaszkodhatunk-e még ma is azokhoz az ideálokhoz, amelyeket Flaubert, Tolsztoj, Dosztojevszkij plántáltak a lelkünkbe, holott azóta a repülőgépek már közelebb hozták világok határait, és a futuristáktól a szurrealistákig már annyiféle irodalmi szabadcsapat rohamozta meg a lélek kastélyait? Szabad-e a ma irodalmi termelésével szemben azokkal az igényekkel föllépnünk, amelyek a klasszikus nagyságok olvastán épültek ki bennünk, vagy el kell vetnünk az örök művészi igazságban való hitünket és azt vallanunk, amit Földi primadonnája mond: «Annak van igaza, akinek véletlenül igazat adnak... Az igazság, a hit is szórakozás ma, és pillanatokig tart minden siker és minden igazság. Önző ez a nagy és szép világ és bolond, aki mélyen törődik vele.»

Nem. Ezeket a megállapításokat nem fogadhatjuk el, még annak ellenére sem, hogy a Pen Club zsürije Földinek adott igazat. Mert vélekedhetik így a primadonna vagy Földi Mihály, a szerkesztő, akikhez mesteriségük csak a felszín tajtékját sodorja, ők ennek és ebből élnek. Iparosok. A kereslethez igazodnak. Ez a métierjük. Az alkotóművészetnek azok az igazán dicsőséges munkái, amelyek az egész emberiségnek szólnak, nem iparosok kezéből kerülnek ki, hitük és igazságuk nem pillanatokig tart. De ezt fölösleges is magyarázni.

Annyi bizonyos, hogy ma csakugyan mindenre akad publikum. De aki az irodalomban művészetet keres, azt nem tántoríthatják el sem a látogat-sikerek, sem a különféle jelszavak, amelyek amúgyis csak egy ha-

nyatló kor pörsenései, nem kápráztatja el a felszín és hamarosan tisztában lesz azzal, hogy az a riportirodalom, amelynek Földi is egyik művelője, csak tisztavirágéletű. Éppen ezért elfordul tőle és olyan könyvek után nyúl, amelyeket a művészetben való szent hit keltett életre.

Mindenesetre sajnálatos, hogy a Pen Club zsürije a «Kádár Anna lelke» mellett döntött és ugyanakkor Szitnyai Zoltán «Lángoló hegyek» című regényét észre sem vette. Pedig ez az utóbbi valóban művész kezéből került ki. Ha a Pen Club egyik jurorjának kritikáját olvassuk erről a

könyvről, szinte érthetetlennek tetszik a mellőzése. Csak egy mondatot idézek ebből a kritikából: «A családnak s benne az egyes személyek egymáshoz való viszonyának rajza több az írói bravurnál, apró árnyalatokig át van érezve és újraalkotva.» Ezt a mondatot például Földi egyetlen regényével kapcsolatban sem lehetne leírni.

Hát akkor miért? Csak azért, mert «annak van igaza, akinek véletlenül igazat adnak?» Az irodalmi érvényesülés is szerencse dolga? Ha igen, akkor csak gratulálni tudunk.

Majthényi György.

Divald Kornél.

1873—1931.

1931 március 24-én Divald Kornél, a M. Nemzeti Múzeum igazgató-őre és régészeti előadója elköltözött az élők sorából. Mint műtörténeti író el nem múló érdemeket szerzett, fájdalmasan korai halálát nemcsak a magyar művészettörténet érzi meg, hanem a néma műemlékek is, melyeket kevesen ismertek és szerettek jobban nála.

Divald Kornél felvidéki származású volt, mint annyi magyar művészettörténész. A műkincsekkel teli Felső-magyarország igézete eltérítette orvosi pályájától. Amatőrként, pusztá lelkesedésből kezdett az épületekkel, képekkel, szobrokkal és apróbb tárgyakkal foglalkozni, amelyekről akkoriban igen keveset jegyzett még fel a tudomány. Már első művében — A felső-magyarországi renaissance-építészet. Bp. 1900. — oly anyagot dolgozott fel, melynek lokális, magyar zamatáról addig alig tudtak. A pártázatos renaissance-szépítés nagy jelentősége ezzel a füzetével került a köztudatba.

Néhány évig ezután Budapest építészetevel foglalkozott. Két könyve (A régi Buda és Pest művészete a középkorban. Bp. 1901. és Budapest művészete a török hódoltság előtt. Bp. 1903.) ma is alapul szolgál a fővárosunk multjával foglalkozó kutatásoknak. Ugyanekkor a sárospataki várról és Eperjes templomairól jelentek meg új adatokban bővelkedő művei.

1906-ban a Szepesmegyei Történelmi Társulat megbízásából jutott hozzá egyik legszebb feladatához s írta meg

első főművét, Szepes vármegye művészeti emlékei címmel, háromkötetes monográfiában. Itt jutott először kutató kedvéhez mért, nagyszabású feladathoz. Bejárta a kis szepesi városok százait, templomokban és plébánosi lakokban, padlásokon, magtárakban és orgonakarzatokon soha nem sejtett műkincseket fedezett fel. Különösen a szárnyasoltárokat fogadta szívébe, amelyekkel Szepesmegye határain túl is behatóan foglalkozott. Neki köszönhetjük, különösen a Magyarország csúcsíveskori szárnyasoltárai c. több részben megjelent publikációjának, hogy a magyar középkor e rendkívül becses emlékeire a figyelem ráterelődött.

Ettől kezdve nagyobbreszt állami támogatással végezte kutatómunkáját s nagy irodalmi elfoglaltsága mellett arra is ráért, hogy néhány vidéki múzeumot úgyszólván az anyagi eszközök teljes híjjával s mégis gazdagon berendezzen. A bártfai és beszercebányai múzeum Divaldnak köszönheti értékes anyagának legnagyobb részét. Ő gyűjtötte az anyag javát s az ő önzetlen közvetítésének köszönhető az is, hogy a Nemzeti Múzeum gyűjteménye ma a felvidéki műemlékek szép sorozatával dicsekedhetnek.

A trianoni katasztrófa óta e munka értéke megtöbbszöröződött. Azóta vámsorompók választanak el az ország műemlékekben leggazdagabb részétől. Arra kell gondolni, mi lett volna, ha Divald nem gyűjti össze s nem írja le az anyagot, amíg ez lehetséges volt. Ma az ország középkori művészetéről alig tudnánk többet, mint a nagy kezdeményezők: Ipolyi, Henszlmann és Römer tudtak.

Életének utolsó szakában a Nemzeti Múzeumban dolgozott. Kutatásokhoz, barangolásokhoz szokott lényre vissza-visszavágyott a Felvidékre. Két nagyobb munkában foglalta össze gyűjtésének eredményeit; megírta a magyar művészet (1927) és a magyar iparművészet (1928) történetét. Az első Magyarország művészeti emlékei címmel dúsan illusztrálva is megjelent, az utóbbinak hasonló kiadásában a halál megakadályozta.

Szépirodalommal is foglalkozott. Regényeit és novelláit, melyeket többnyire a magyar történet epizódjaiból merített, *Tarczai György* néven adta ki. Ezekben a műveiben visszatérnek tudományos kutatásainak hősei és felfedezései. Kétfajta érdeklődése a Felvidéki séták c. megkapó útleírásában összefog, hogy önéletrajzzerű formában örökítse meg műtörténeti emlékeit.

Mindez, amit említettünk s a könyvek és cikkek légiója, melyre nem térhettünk ki, halvány képet sem nyújt arról a veszteségről, amely halálával a magyar tudományt érte. Óriási anyagismeretével eleven összekötő kapocs volt a Felvidék és a csonka ország között. Jóságos, mindig vidám egyéniségét nélkülözni kell a további munkában, mely nem foglalkozhat a magyar középkor művészetével anélkül, hogy az ő el nem múltó emlékét ne idézné.

Genthon István.

Defoe.

Április 24-én volt kétszáz esztendeje annak, hogy Defoe (vagy de Foë) Dániel meghalt. Neve a Robinson Crusoe történetéről szóló könyvével lett halhatatlanná, pedig közel kétszáz kötetet hagyott hátra: politikai röpiratokat, vallási vitairatokat, pamfletket, regényeket, elbeszéléseket. Mégis ez az egy volt az, amely akkor is a legnagyobb sikert aratta összes művei közül s amelyben azóta, vagyis

több mint kétszáz év óta osztatlanu gyönyörködött az egész emberiség nemre, fajra és korra való tekintet nélkül. Mert a «yorki tengerész meglepő kalandjait» lefordították a világnak majd minden nyelvére és kinyomtatott példányszámait csak egyetlen másik könyv példányszámai múlják felül: a Bibliáé. Robinson története meghódított mindenkit, mintha az emberiség második bibliája volna. Apa a gyermekének, testvér a testvéreinek, pajtás a pajtásának adja, mind azzal az átsugárzó hittel, hogy szépet, gyönyörködtetőt nyújt a másoknak, de ez a szép jó is, hasznos is és tanulságos is.

Nagyon érdekes volna kinyomozni, hogy mi vitte rá Defoe-t e kalandos regény megírására ötvennyolc éves korában. Mert a könyv 1719 áprilisában jelent meg, amikor Defoe már abban a korban volt, amely a legtöbb embernél a frissesség csökkenésének, a hanyatlásnak a jeleit szaporítja. Pedig ő még ezután is tizenhárom évig élt és dolgozott.

Amíg a Robinson megírásáig eljutott, hanyatott élete, amely maga is valóságos regény, a világ számtalan képét mutatta meg neki. Több rosszat látott, mint jót, mert örökké az igazságért harcolt az igazságért, amelynek a jót kell diadalra juttatni.

Jómódú londoni hentesmester fia volt s papnak készült, de kereskedő lett. Váltakozó szerencsével fogott mindenfélebe, a harisnyakerekedéstől a téglagyártásig és mindenbe belebukott. Igazságszeretete, szociális érdeklődése, habzó temperamentuma a politika felé sodorta. Pártviszályokba elegyedett, fölkelésben vett részt s annak leveretése után sokáig bujdosott Spanyol-, Francia- és Németországban. Visszatérése után Orániai Vilmos mellé állt, aki barátságába fogadta és fontosabb politikai kérdésekben a tanácsait is kikérte. 1703-ban egy egyházi vitairatáért pellengérré és

fogságra ítélték. A nép a pellengéren kalodába szorított Defoeet virágosővel halmozta el és valóságos diadalmenet volt, amikor az «gazság emberét» a börtönbe visszakísérték. Azután megalapította *Rewiew* című lapját, a legelső angol lapok egyikét és politikai polémiáit abban folytatta nagyszerű publicisztikai készséggel. Vagy ötezer oldalt tesznek ki lapjába írott cikkei, amelyekben korának minden aktuális kérdését fölvetette és heves harcokat folytatott a sajtó és a vallás szabadságáért, az irodalmi tulajdonjogért, továbbá közegészségügyi és más kérdésekért. Hatalmas előmozdítója volt Anglia és Skótország egyesülésének, de érdemeinek elismertetéséről mindig megfélekedezett, mert teljes életében másoknak és másokért fáradozott.

Kegyvesztetten, a politikából kiábrándultam, élete utolsó harmadában, ötvenen túl, fordult a szépirodalom felé. S amíg a publicisztika csak népszerűséget szerzett neki, ez halhatatlanná tette.

Selkirk Sándor skót matróz történetét, valamint Serranó Péter spanyol matrózét, amely 1688-ban jelent meg, amikor Defoe huszonhétéves volt, bizonyára ösmerte. De ezek a szimbólumnélküli, nyers történetek legfeljebb ötletet adhattak neki, aki a maga ideáljai szerint formálta meg Robinson alakját. Ezek az ideálok harcai közben nőttek naggyá a lelkében és örökemberiek. Maga a kalandos mese az azidőbeli viszontagságos tengeri utakból és gyakori fölfedezésekből táplálkozott. Az embereket folytonosan foglalkoztatták a nagy utazások s a váratlan boldogulások kincses lehetőségei. Ilyenformán adódott, hogy a kalandregényt a korszellem termelte ki, és Defoe, akiben ott éltek korának átfogó gondolata, valósította meg. És mivel egész életét harcos munkában töltötte el, és mint minden alkotó, megelégedésre vágyott, a regényhős alakját olyanná rajzolta,

amilyen ő maga szeretett volna lenni. A yorki tengerész munkás, bölcs, Istenben bízó ember: *a polgár mintaképe*, aki magárahagyatottan, a puszta szigetből termőföldet, a barlangból *olthont teremt*, a meztelen, nyomorult Péntekből melegszívű istenteremtését farag s a szigetre került spanyolokból *egy új társadalom alapjait veti meg*.

Az Isten képére teremtett ember örök ösztönös vágyát, amely, ha akár milyen halványan, de az utolsó páriában is ott él: *a munka útján való teremtés diadalát* írta meg Defoe Robinson *Crusoe* történetében. S ezért lett halhatatlan. Kicsi és nagy, gyöngye és erős, ha az élet harcaiban el is bukkott, ebben a könyvben regenerátort talált és olvasás közben kiélhette istenadta végyait, és erő híján is boldog lehetett a hős boldogulásában.

S minthogy az emberi lélek alaptermészete nem változik, nemzedékről-nemzedékre többen találtak gyönyörűséget a bő fantáziával megírt s a valóság teljes illúzióját nyújtó mesében, öntudatlan kielégülést a könyv szimbólumában és megnyugvást abban a mélységes hitben, amely a könyv lapjain elterülő nemes és bölcs gondolatok virágos erdejéből változatlanul áramlott minden korok olvasójának lelkébe.

Igy és ezért válhatott Robinson története az emberiség egyik legkedvesebb könyvévé. *Majtényi György.*

Arnold Bennet.

A jelenkori Anglia öt legnagyobb-nak tartott regényírója közül már csak három van életben: Rudyard Kipling, H. G. Wells és Galsworthy. Joseph Conrad után most meghalt Arnold Bennet, akinek írói népszerűsége és nagysága a legmeguagyarázhatatlanabb jelenség a mai irodalomban. Bennet nagy íróvá verkedte ki magát, anélkül, hogy igazán nagy tehetsége lett volna. Ő a tehet-

ség tipikus selfmademanje, aki érvényesült, mert mindenáron érvényesülni akart. Az ügyesség párosult benne az energiával. De ha ennyi ügyességet és energiát más hivatásban próbált volna érvényesíteni, talán még többre vitte volna, mint az irodalomban. Emellett a gyakorlati érzék is megvolt benne. Nem érte be a dicsőséggel, tudott pénzt is csinálni az irodalomból. Az írás nem volt nála soha lelki kényszerűség, csak eszköz a társadalmi és anyagi érvényesüléshez. A légtudatosabban használta fel s rendíthetetlen energiával fejlesztette ezt a készségét. Amennyire igyekezett megfigyelni a mindennapi élet legapróbb körülményeit, épen olyan aprólékos gonddal figyelte és fegyelmezte önmagát. Statisztikát vezetett írói produktójáról. Pontosan elkönyvelte, hány cikket, hány novellát, hány szót írt le egy évben. Napra, órára beosztotta munkásságát s kezével, a statisztikával regulázta magát. Csak így tudta elérni azt a nagy munkateljesítményt, amely a mai Anglia egyik legtermékenyebb írójává tette a legkevésebbé termékeny szellemű embert.

Bennet Staffordshireben született az Ötvárosban, Anglia leghatalmasabb agyagipari központjában. Innen került fel Londonba, ahol a jogi pályát hamarosan az njságírással cserélte fel, amivel egyébként már a vidéken is megpróbálkozott. A vidéktől elszakadni igazán sohasem tudott. Regényeinek tárgyát csaknem kivétel nélkül a straffordshirei életből vette. Bár szívesen játszott a kozmopolitát, mindig tipikus angol maradt, sőt vidéki angol és regényei igazi példái a regionalista regénynek.

Bennet nem sokat olvasott, sőt úgy szólván semmit. Jogi pályája szervesen elszigetelte őt a szépirodalomtól. Mikor azonban az újságírás révén belekóstolt az írásba és a Yellow Bookban megjelent novellájának sikere után elhatározta, hogy író lesz, egyszerre

mohón vetette rá magát az olvasásra. Valósággal falta a könyveket. Goncourttól Tourgenyevig mindent felhabzsolt és az volt a célja, hogy *Goncourt* és *Maupassant* naturalizmusát *Tourgenyev* szentimentalizmusával fogja mérsékelni.

A siker eleinte nem igen biztatta. Első regénye, *A Man from the North*, amelyet harmincegyéves korában írt, alig jövedelmezett annyit, amennyiből a kéziratot legépellette. De Bennet törhetetlen energiája nem csüggedt. Második műve már meghozta azt, amivel búcsút mondhatott az újságírásnak. Ezután következett Bennet harmadik és talán egyetlen nagy regénye, amely írói hírnevét megalapította, *The Old Vives Tale* (Az öregasszony elbeszélése). Ez gondos előkészítés után jelent meg, hat évvel később az előzőnél. Bennet előtt Maupassant híres regénye, az *Une vie* lebegett mintaképül, de ő mindjárt két életet írt meg, két nővér életét, amelyet gondos, aprólékos részletrajzzal állított egymással párhuzamba. A két nővér közül az egyik Constance, hű marad szülőföldjéhez, a straffordshirei Ötvároshoz, amely állandóan ott homálylik a regény háttérében. Szerelmi regénye nyugalmi házassággal végződik és kis polgári szürkeségben folyik születésétől haláláig. A másikat, Sophiát kalandosabb természete Párisba szólítja, itt belekeveredik a második császárság csillogó félvilági életébe. Átéli az ostrom és a kommün izgalmaiban abban a «családi penzióban», amelyet egy híres demiemondaine tart fenn. Sophia azonban a született szüzi lélek, aki fertőzetlen marad ebben a légkörben, sőt igazában tudomást sem vesz arról, mi történik közvetlen környezetében és kinn a világban annyira lezárt és minden gondolatát betöltő kör számára saját lelki világa. Később megveszi a penziót és vagyont szerez. Mint gazdag asszony tér vissza szülőföldjére s a két nővér ezután együtt él.

A regény alapvonala ennek a két női léleknek rendíthetetlen állhatatossága. Constance és Sophia megélik a legnagyobb változásokat erkölcsben, magán- és társadalmi életben és politikában, de bennük nem változik semmi, legfeljebb külsőleg. Vidéki angolok voltak és azok is maradtak életük utolsó leheletéig. És a regény nagy sikere talán épen annak tudható be, hogy az olvasóközönségre legyőzhetetlen varázst gyakorolt a két nővérben lakó ösztönös jóság, tisztességérzet, rendszeretet, a testi és lelki tisztaság, amelyet semmi meg nem ingathatott.

Bennet mindig szerette a párhuzamokat. Ezek úgyszólván egyetlen regényéből sem hiányzanak. Ilyen párhuzam volt a két nővér élete közt már az öregasszony elbeszélése is. Később regényciklusokban folytatta az összehasonlítást vagy szembeállítását. A *Clayanger* regénytrilógiában az első rész a férj mérlegét állította fel. A második részben az asszony, Hilda *Lessways* kvalitásait tette mérlegre. A harmadik részben következett a tézis és az antitézis után a szintézis. Hilda *Lessways*, aki szintén típusa a keményakarátú vidéki polgárasszonynak, nemcsak maga menekül meg a katasztrófától, hanem férjének, Edwin *Clayhanger*-nek anyagi érvényesülését és családi életének nyugalját kiküzdte épen azoknak a lelkitulajdonságoknak a segítségével, amelyek Sophiát is megóvták és diadalra segítették.

Érdekes párhuzamot vonhatna ezután a kritika is Bennet regénytrilógiája és John *Galsworthy* Forsyte Saga-jának némely kötetei közt. Bennet egy kereskedő és iparos család életét rajzolta meg a straffordshirei iparvidéken, míg *Galsworthy* (*The Man of Property* és *The County House*) a vidéki birtokos osztály életébe vezet be. De *Galsworthy* mindig eszméket vet föl, problémákra világít rá, amelyeket jobbra vagy balra meg is old, állást foglal az eseményekkel és tényekkel

szemben. Bennetnél erről szó sincs. Ő egyszerűen megállapítja a tényeket. Egymás mellé helyezi őket, de állást soha sem foglal velük szembe, következtetéseket soha nem von le belőlük. Szatíráról nála még a leghalványabb értelemben sem lehet szó. Egyszerűen meglátja, följegyzi és tudomásul veszi a tényeket, de kritikát sohasem gyakorol fölöttük. Megfigyelése azonban éles és reprodukciója biztos. Regényei realitásuk szempontjából abszolút tárgyilagosak és megbízhatók. Érzik, hogy modeljeit a legközvetlenebbül ismerte, sőt bizonyos mértékig szerette is. Nincs regényíró, aki a legapróbb árnyalatokig annyira behatón ura volna tárgyának, mint Bennet, de nincs olyan sem, aki annyira rendszeretlenül, annyira vezető gondolat nélkül, annyira minden életszemlélet híjával sorakoztatná egymás mellé a dolgokat. Bennet mindent ért, sőt mindent megért, de épen ez az egyetemes megértés az érthetetlen. A tényeknek ez a kritikátlan egymasmellé helyezése a mindennapi történések őrlő egyhangúságának és szürkességének komor kódét vonja regényeire, ami teljesen egybevág a komor, sötét füst- és ködfelhőkben homályló gyárvidék szürkességével. Van ebben a kód és komor homályló képsorozatban valami költői, valami szép, de mindez a maga változatlan egyhangúságában végre nyomasztóvá válik, hiányzik belőle a nap-sugár mosolya.

Sikere volt mint színműfőrnak is. Mértföldkövek című, melodramatikus ízű színművét, amelyben három nemeszedéket állít egymás mellé (— itt is az elmaradhatatlan párhuzam, —) nálunk is bemutatták. De mint színműfő jelentéktelen. Mint regényírónak tagadhatatlan bizonyos egészen szűk körben az eredetisége. Rendkívüli energiája kiereszkolhatta számára az érvényesülést, de soha nem emelhetette ki onnan, ahová tehetsége utalta, a másodrendűségből. *Kállay Miklós.*

Gróf Leiningen-Westerburg Károly búcsúlevele.

Az alábbi sorokat egy olyan férfi és katona írta, ki, bár nem származott magyar szülőktől, mégis e föld szeretete szívében magyarrá tette őt s igaz meggyőződéséért kész volt mindenét, mi neki legdrágább volt, e hazáért feláldozni.

Gróf Leiningen-Westerburg Károly 1819 április 11-én született Ilbenstadtban, 1844-ben nőül vette Sissány Elizt és e perctől kezdve — bár a magyar nyelvet csak törte — szívében és lelkében magyar volt. Becsülettel kitartott a magyar szabadság zászlaja mellett s mikor Görgey, valamint sógora — levelében Lipót — a világsi fegyverletétel után felszólították, hogy meneküljön külföldre, volt annyi férfias bátorsága — nem úgy mint pár vezető férfinak — hogy bajtársait még a vesztőhelyen sem hagyta cserben. 1849 október 6-án, hiába volt családja az angol királyi családdal rokonságban, az osztrák bosszúálló hatalom oltotta ki nemes, fennkölt életét.

*

Arad, 1849 október 5-én.

Egyetlen, utolsó lehelletemig, hön szeretett Elizám!

A kocka eldobatott és e földön már csak néhány órám maradt, hogy magam e keserű lépésre előkészíthessem. A halál nem érintene oly kegyetlenül, ha egyedül állanék, de a Reád, hűséges Elizám és gyermekeimre való gondolás fájdalmasan érinti lelkemet.

E csapás nem talált készületlenül, azt hiszem mindenre elkészültem és mégis e pillanatban szívem fájdalmasan összeszorul, ha arra gondolok, hogy Téged, legdrágábbamat, örökre elveszítelek. Nem! nem örökre, mert szent az a hitem, hogy a földi életre egy szebb, jobb következik. Lelkem mindig körötted lebeg, mert a lelkek

hazája mindenütt ott van, ahova Isten hatalma elér.

E pillanatban, mikor minden földi dolog mulandósága előttem áll és multam lelkiszemeim elé tárul, s az emlékek mintegy megrohannak, a válást oly nehezé teszik. A Rólad alkotott emlékeim oly magasztos fenységben tárulnak lelkem elé, hogy nem talállok szavakat, melyekkel leírhasam azt a fájdalmat, mit eme emlékek okoznak. A végtelen hatalmú Isten (adjon nékem erőt), ki szívébe lát, adjon erőt, hogy mint igaz keresztény halhassak meg. Atyáim hitéhez mindig hű maradtam és ez adott, lelkiatyám kezéből, megnyugvást, s most már kész vagyok Uram és Teremtőm ítélőszéke elé járulni. És Te Elizám, ki oldalamnál, mint a bátoritás és reménység angyala állottál, mily csekély mérvben adózhattam én e boldogságért, melyet édes szerelmed nékem juttatott. Adjon a jóságos Isten erőt és bátorságot, hogy e nehéz megpróbáltatást elviselhesd. Nekem pedig hűséges Elizám bocsáss meg, ha az életben néha fájdalmat okoztam, vagy durva voltam: ha nem is hallhatom szavad, mégis azt súgja szívem, hogy megbocsájtottál.

Ó szegény gyermekeim! Én édes jó Istenem! érettek kell élned néked, hű Elizám. A te sorsod nehezebb, mint az enyém, mert fájdalmadat évekig viseled szíved felett s mégis hálásan pillantok a másvilágról Reád, ha gyermekeimet felneveled. Neveld őket az Úr félelmére és faragj belőlük jó és nemesszívű embereket. Ha én már nem örködhetem felettök, találjanak ők Benned oly édesanyát, ki megtanítja őket arra, hogy szerencsétlen atyjok emlékét mindenkor féltve őrizzék szíveikben. Úgy szeretném kezem áldón fejekre tenni és mégegyszer szerető szemedbe nézni. De talán jobb, hogy ez utolsó találkozás nem engedtetett meg. Miként az Úr akarja, úgy legyen!

Lipót, a jó és hű Lipót, kit nem sujt az én szerencsétlen sorsom, megígérte, hogy mint jó atya, úgy fog Rólad és gyermekeinkről gondoskodni s ő meg is tartja ígéretét.

Ami a világi javakat illeti, arról nem kell véled semmit sem közölnöm, ebben nem lesznek gondjaid, mert vagyonedat nem vehetik el. De egy kérésem mégis lenne Hozzád. Arra kérlek, hogy kötelezettségeimet, nehogy nevemen folt essék, váltanád be. Erik és Viktor adósságait ismered. Damjanich tábornoknak 1450 forinttal — egyezményes pénzben — tartozom, fizess ezen összeget özvegyének, mert nevezett is, velem együtt holnap mártír-halált hal. Ugyancsak 400 forinttal — e. p. — tartozom Albreck őrnagynak, de hogy ő hol van, azt nem tudom, majd jelentkezik Nálad. Inkey Muki nekem tartozik 500 forinttal. A házassági óvadék, minden bizonnyal változatlanul megmarad, miután az a Tied.

Fivéreimnek és a hozzám tartozóknak igaz áldásom, imádkozom boldogulásukért. Viktoromat, ki talán nem is sejti, hogy mily sors vár réám, mélyen sujtja majd e csapás, de az Úr, ki sebeket ejt, ad írt is azokra.

Lásd Elizám, reméllem, hogy ha fájdalommal telt szívvel is, de bizalommal nézel sorsod elé, imádkozni

fogok éretted és gyermekeimért, mert azt mondják: Egy haldokló imája különös erővel bír. Szíved vérzik, érzem, de a gyermekeinkkel szembeni kötelesség fájdalmadat enyhítendi és idővel Hermann, ki annyira hasonlít hozzám, képmásommá válhat. A kisebbeknek e nagy fájdalomból még nem jut ki rész, de jól van ez így. Ők atyjukat csak a Te elbeszéléseidből ismerhetik majdan meg s ki tudná nekik jobban elmesélni, hogy atyjuk, ha a világi törvények őt el is ítélték, mégis mindig becsületes ember volt, kit igaz meggyőződése vitt a halálba.

Az idő, mit még a földön vándorolhatok, rövidre szabattott és leveletem is nem sokára leadom, de most oly nehézzé válik magamat e soroktól elszakítanom, hogy ezek az utolsó, mit Néked írhatok.

Isten áldása kísérjen és védje az én hűséges hitvesem, adjon Ő Neked erőt és bátorságot — nekem pedig örök nyugodalmat.

Én egyetlen, hűséges Elizám, gyermekeim! éljete boldogan, nem sokára már kiszenvedtem: még egyszer köszönet a Te hű szerelmedért, mindazért, mit érettem tettél. Istenem! Istenem tovább már nem birom, éljél boldogan, én életem, mindenem Te,

haláláig hű *Károlyod.*

Közli: *Timon Béla.*

Tudományos élet.

Horváth János új könyve. — A kultúrpolitika filozófiája. — A szentistváni Intelmek forrásai. — A magyar sárkány. — Ellenreformáció. — A német magyar zsidó sajtó multja. — A hercegprimás a dilettáns történészek ellen.

A husvéti könyvpiac jelentős eseménye Horváth János várva-várt régi magyar irodalomtörténetének megjelenése. «A magyar irodalmi műveltség kezdetei» címet adta művének a kitűnő magyar irodalomtörténész, mert irodalmi felfogását kiváltképpen jellemzi, hogy az irodalmat nem mint valami levegőben lógó külön világot

tekinti, hanem a vele összefüggő irodalmi *élettel*, az irodalmi tudattal, a könyv és közönség viszonyával, az író szándékkal együtt vizsgálja, vagyis az irodalmi *műveltség* vizsgálatára irányítja figyelmét. A szempontok ilyen tágulása természetesen a történeti tárgyalás folyamatát is lényegesen módosítja az eddigi módszerrel szemben

mely minden erőlködése ellenére sem tudott a régi irodalom tárgyalásában, még pedig éppen a társadalmi szempontok mellőzése miatt, teljesen történetivé válni. A társadalmi szempontok alkalmazásával kissé hátrébe szorulnak a középkori irodalmunknál eddig csaknem kizárólagos tárgy-történeti szempontok, melyeket Horváth csak futólag érint és előtérbe nyomul egy sajátosan magyar probléma: a magyar «deákság» kialakulása. Így az eleinte szórványos, később tömegesen fellépő latin és magyar irodalmi termékek is szervesen a magyar történet fejlődésébe illeszkednek.

Mint hogy Horváth János az irodalom történetének tárgyául magát az *irodalmat* veszi, nem a romantikus képzeletet izgató, homályos őskorral, az irodalomelőttiség korával kezdi a magyar irodalom történetét, hanem az írásbeliség kialakulásával, mely az irodalmi élet feltétele és előzménye. Esetleges ősi elemek, mint a hún rokonság gondolata, a magyar ősmondák hagyományai — nagyon helyesen — csak akkor lépnek fel tárgyalása folyamán, amikor ezekről már irodalmi feljegyzések tanuskodnak. Ez a módszer irodalomtörténetének reális színezetet és teljes történeti értéket biztosít a korábbi romantikus konstrukciókkal szemben.

Igy lesz nála a magyar «deákság» történetének első fejezete a magyarországi latin irodalom, melybe nemcsak a gyér számban ismeretes teológiai és jogi munkák, hanem a nemzeti talajban gyökerező krónikák is beletartoznak. Mindezekről mindig tud valami újat, érdekeset mondani a szerző, aki az irodalmi élet belsejéből tekinti tárgyat és nem valami kívülről alkalmazott szempontokhoz igazítja mondanivalóját.

A könyv legnagyobb részét azonban az ú. n. kódexirodalom tárgyalása foglalja le. Horváth itt is lényegesen újat és fontosat tud mondani, mert, mint az

irodalmi *élet* kutatója, megkísérli ennek a XV. század végén hirtelen nagy tömegben feltűnő irodalmi termelésnek keletkezését megmagyarázni. Az okokat a korábban német többségű szerzetesházaknak XV. századi lassú elmagyarosodásában és bizonyos ferences- és domonkosrendi reformok szigorító szellemében jelöli meg. Ezzel most már előttünk áll ennek a nagyjelentőségű irodalomnak s vele együtt az egész magyar irodalomnak kialakulása, mint a középkori katolikus egyház latin litteraturájának magyar hajtása, melyben a világi magyarság gazdag nyelv- és formahagyománya találkozik az egyházi latinság szellemével, évezredes irodalmi gyakorlatával. Horváth János a kódexek figyelmes tanulmányozása során sok új adatra bukkant s így mesteri fejezetekben tudja rajzolni a kolostori irodalmi élet világát. A magyar irodalom első közönsége gyanánt a magyar apácákat jelöli meg. Főleg az ő kedvükért jön létre a magyar irodalomnak ez az első, zsenge formája. De egy erős írói egyéniséget is sikerült felfedeznie Horváthnak, a Karthauzi Névtelen személyében, ki erős írói tudattal, jellegzetes személyiséggel jelenik meg az Érdy-kódexben, míg az egész kódexirodalmat éppen a személytelenség jellemzi. Ő az átmenet az újkorba. A magyar stílus- és vers-történet legfinomabb elemzőjének a kódexek nyelvéről és a régi magyar versről írott szép fejezetei zárják a magyar irodalomtörténetben bizonyára új korszakot jelentő könyvet, mely, reméljük, csak bevezetője a többi kötetnek.

*

Kornis Gyula mostanában tartotta rendes tagsági székfoglalóját az Akadémián. Ebben az előadásában is olyannak mutatkozott, amilyennek eddig ismertük: az eszmestratégia robusztus mesterének, ki a filozófiai

distinkciók, logikai kategóriák, tudományelméletek világában nem csupán, mint mondani szokták, otthonosan mozog, hanem mint egy nyugodt játékos, higgadt virtuóz, játszik velük, komponál, harmonizál.

Egy új tudományág, a *kultúrpolitika filozófiája* bontakozott ki készülő könyvtvének felolvasott fejezetéből. A kultúrpolitika az ő tudományos fogalmazása szerint az államtudomány függvénye. S csakugyan szükséges, hogy a kultúrának, mely a legmagasabb, mert egyéni érdekek felett álló, eszményi államcél, tudományos vizsgálati módszerei megfogalmazassanak, tisztázott fogalmai legyenek, mert a modern államélet a pusztán anyagi megélhetően túl valóban a kultúra szolgálatának tekintti magát. Ezért a hallgatóközönség, mely nem csekély részben politikusokból, jogászokból állott, növekvő érdeklődéssel hallgatta, mint fejté ki Kornis megszokott világosságával a kultúra fogalmát, viszonyát hatalomhoz, államhoz, mint mutat rá arra, amit nálunk bizonyos barbársággal kacérkodó körökben szívesen elfelejtene, hogy Európa azért lett a világ ura, mert a kultúrát államélete szolgálatába állította és viszont hogy sok barbár nemzet azért pusztult el, mert nem volt képes a magasabb nyugati civilizációt magáévá tenni.

*

A nálunk nagyon elárvult középkori latin filológia avatott művelője, Balogh József, kinek a szentistváni Intelmekről írott tanulmányai már eddig is feltűnést keltettek, megint érdekes forrásokra mutatott rá a Magyar Nyelvtudományi Társaságban. Nevezetesen a «soknyelvű és sokerkölcsű» ország kifejezéssel kapcsolatban rámutatott arra, hogy ez egy Sallustiusból eredő közhely, mely Sallustiusnál a római birodalom eszméjéből ered s amely a Nagy Károly frank-római birodalmi eszméjén ke-

resztül frank fogalmazásban jutott hozzánk. Ugyancsak Sallustiusból eredő közhely a vezérek és főurak testvéri szeretetének ajánlása, melyben pedig egyes közjogászok valami ősi magyar törzsi szellem maradványait vélték felfedezni. Ellenben a magyar étellel való kompromisszumnak tekinteti Balogh József azt az ajánlást, hogy minden nemzetet s így a magyart is saját szokásai szerint kell kormányozni, mely a középkori karoling-római birodalmi eszmétől teljesen távol áll. A szerző, Balogh József szerint, nem lehet Szent Gellért, mert az Intelmek forrásai és eszméi Lombardiában ismeretlenek voltak; a mű tipikusan karoling-frank szellemi termék, melyben a Nagy Károly birodalmának és Róma-utánzó uralkodásának humanizmusa rejlik. Így csak egy jövevény frank szerzetes munkája lehet, ki valószínűleg ezért is ajánlja a jövevényeket a leendő uralkodó figyelmébe az ál-Aristoteles politikai művéből kölcsönzött gondolattal. De István nevéhez méltán fűzte az író e gondolatokat, mert István rendeltére készült és az ő életműve minden tekintetben igazolja a benne leszárt elveket. Ebben a korban különben semmiféle uralkodó nem foglalkozik politikai tractatusok írásával.

*

Nagyon megkapó volt, mint mindig, Solymossy Sándor akadémiai felolvasása *Népmeséink sárkányalakjáról*. Olvasóinknak egymásután beszámoltunk azokról a tanulmányokról, melyekben az egyetlen magyar etnografiai tanszék tulajdonosa a magyarok ősvallását, pogány hiedelmeit tárja fel az összehasonlítható folklore segítségével. Ezúttal is sikerült neki a magyar mesékből ősi magyar mythologiai fogalmakat kimutatni. Megállapította, hogy a magyar mesékben kétféle sárkánytípus van: egy nyugati sárkány, a *draco*, mely

afféle hüllő állat, kincset őriz s úgy látszik indogermán eredetű és a biblián, vagy számos nyugati eredetű mesén át hatolhatott be a magyar folklórebába is. Ellenben van egy ettől lényegesen különböző sárkány is, még pedig éppen azokban a mesékben, melyekről már korábban kimutatta, hogy nem az indogermán, hanem az euro-ázsiai uraltájai mesekincshez tartoznak. Ez a sárkány a természeti tűneményekkel kapcsolatban jelentkezik, zimankóban, felhőben, futószélben nyargal. Ellopja a napot, holdat és csillagokat a *Sárkánycsalád* c. mesében, nőt rabol, birokra kel, buzogányt dob a *Fehérlő fiában*. Tehát emberalakú szörny és nem hüllő ez a keleti, turáni sárkány, melynek pontos mását megelhetjük a csuvas, tatár, vogul, votják mesékben s amelyet a magyarok nyilván őshazájukból hoztak magukkal, még pedig nevével (sárkány östörök jövevényszó) és a két idézett mesecsaláddal együtt.

*

Ugy a katolikus, mint a protestáns egyháztörténezeteket érdekelheti az az előadás, melyet legutóbb Meszlényi Antal tartott a Szent István Akadémia egyik ülésén. Meszlényi részletesen feldolgozta Szelepcsényi primásnak eddig csak hiányosan ismert szentszéki jelentését a magyarországi visszatérítési mozgalom eredményeiről 1671 és 1676 között. Az ellenreformációs mozgalom szellemi hátterét Bársony György vitairata, a *Veritas toto mundo declarata* nyújtotta, melyben a szerző a protestánsok jogait védő békék érvényességét támadta meg. Szelepcsényi is ezt az iratot használja fel jelentésében. A katolicizmus hanyatlásának okait, mint a legújabb magyar történetírás, a mohácsi vész következményeinek tudja be, aminők az általános erkölcsi züllés, a török uralom, az idegen katonaság, az egyházi javak katonai célokra való elkobzása, az

üresen hagyott főpapi székek. Ő maga az idegen misszionáriusokat nem szívesen látja az ellenreformációs mozgalomban, mert észreveszi sikertelenségüket; e helyett a papképzés reformján dolgozott eredménnyel. Aztán beszámol az erőszakos eszközökről, a a gályára küldött prédikátorokról, a katonasággal visszavett 62 templomról és 63.000 lélekre teszi a hat év alatt visszahódított hívek számát.

E számok mindenesetre kisebbek, mint az eddig feltételezettek. Persze a Thököly-féle felkelés sikerei ezeket az eredményeket jórészt megsemmisítették.

*

Rendkívül érdekes és aktuális témát tárgyalt nagy módszerességgel, világos stílusban és meggyőző erővel Pukánszky Béla a Budapesti Philológiai Társaság legutóbbi ülésén. A *zsidóság és a magyarországi német kultúra a múlt század derekán*, volt az előadás címe s Pukánszky-nak sikerült ebben a magyarság legújabb szellemi történetére nézve is oly fontos kérdéskomplexumban világosságot és rendszert teremtenie. A zsidó németnyelvű hírlapíró akkor tűnik fel tömegesen a magyar időségi sajtóban, mikor a városi német polgárság a magyarosodás útjára lép, magára nézve a magyar nyelvűséget kötelezőnek ismeri el s a német nyelvű hírlapok és folyóiratok szerkesztésével is felhagy. Egyesek ugyan duzzognak és megtaláljuk őket később az antiszemita táborában, de a nagy tömeg készséggel enged a magyarság szellemi presztizsének. Mint-hogy azonban a német időségi sajtóra egyelőre még szükség van, az így támadt rést a zsidóság foglalja el.

A német időségi sajtó szelleme ezzel egyszerre megváltozik. Addig mindig inkább hátra volt egy lépéssel az európai mozgalmakban, ezután mindenben elől jár, a németországgal egy szinten mozog. Berlinből, Prágából, Bécsből, Lipséből, Königsbergből,

Boroszlóából özönlenek magyar földre a zsidó hírlapírók, kik közt a leghiresebbek Saphir, Kompert, Neustadt Adolf, Heller Izidor. 1848-ban már csak négy folyóirat volt teljesen zsidómentes. A magyarországi német sajtónak nagy szüksége volt erre a közreműködésre, mert csak a zsidóság rendelkezett felhasználatlan németnyelvű írőkkel.

A zsidó újságírók ezt a németnyelvű irodalmat teljesen az új liberális, demokrata, jungdeutsch ideológia szolgálatába állították. Heine és Börne az eszményképük; a népszerű Saphir is Heinét utánozza. Haladó európai ízlést képviseltek, lesajnálták az itthoni provinciális ízű alkalmi versköltszetet és a magyar sajtónak európai iramot diktáltak. Érdekes következménye volt e zsidó újságírás nemzetközi kapcsolatainak, hogy a magyar irodalom és a magyarság a németiség érdeklődésének tárgyává lesz, mert a magyarországi zsidó újságírók nagy tömege foglalkozik a külföldi lapokban a magyarság ismertetésével. A hazai jelleget hangoztatják és magyarnak mutatkoznak, még ha oly gyökértelenek is, mint pl. a Prágából idevetődött Neustadt Adolf. Így lett a magyarság a német írók, mint pl. Freytag számára etnográfiai érdekességé.

Az európeér irányzat mellett még hangsúlyozottabb a túlzó magyararcú németzsidó írók megjelenése, kik feltétlenül csatlakoznak a magyar reformtörekvésekhez és a német lapok útján jelentékenyen hozzájárultak a forradalmi magyar közvélemény kialakításához. Különösen a *Pester Tagblatt* és a *Der Ungar* vezetnek e tekintetben. Harcolnak a német színház ellen és mozgalmukból nő ki a pesti zsidók Magyarító Egylete is. Egyikük, Dux, a magyar közoktatás hiányával magyarázza e németnyelvű magyarokodás belső ellenmondását. Pukánszky szerint ennek a magyarosító iránynak

végző pontján áll egy Falk Miksa, ki a *Spiegelben* és az *Ungarban* kezdi és a magyar főrendiházban fejezi be pályáját. A költészetben Dóczy Lajost tekinti a magyaros zsidó irány végző hajtásának.

De van egy olyan iránya is ennek a németnyelvű zsidó sajtóirodalomnak, mely nem tart közösséget a magyarsággal, sőt idővel emigrál. Belőle kerül ki a pesti születésű Herzl, a cionizmus megalapítója és az európai híru, de szintén pesti Max Nordau, kinek szellemi folytatói azok a modern magyar írók, kik a siker biztosítása érdekében előbb írják meg szindarabjaikat vagy regényeiket németül, mint magyarul. Végül idézte az előadó Joseph Nadlernek, a nagy német irodalomtörténésznek véleményét, mely szerint Magyarország és Lengyelország tekinthető annak a rezervoárnak, honnan Európa zsidószellemű irodalmi kultúrájának katonái rekrutálódnak.

*

A Tudományos Élet krónikása nem találhat megfelelőbb és aktuálisabb befejezést havi beszámolójához, mint Serédi Jusztinián hercegprímásnak a Szent István Társulat közgyűlésén elmondott beszédjének egy passzusát, mely szerintünk elsősorban a rögtönzött, vagy félművelt fölényeskedő sajtótudósoknak szól s melyet minden, a tudományba belekontárkodó közéleti férfiú megszívlelhet: «Mivel az igazság legnagyobb ellensége a tudatlanság, érthető, miért szálltak szembe vele az emberek olyan gyakran éppen a mi korunkban. Azért, tisztelt Közgyűlés, mert magas kultúránk hangoztatása ellenére igen nagy tudatlanság tapasztalható mindenfelé. Nem azt mondom én, hogy nem halad előre a tudomány és a technika szinte szemünk láttára; azt sem mondom, hogy nincsenek kiváló tudósaink napjainkban, hanem azt, hogy az emberiség széles rétegei, a nagyközönség sokszor bizony vastag

tudatlanságban van, kivált a hit- és erkölcsi igazságok, továbbá az egyház- és világtörténelem, sőt — ha magunkról beszélünk — a magyar történelem tekintetében is. Ez magábanvéve még nem volna végzetes baj. Hiszen ilyen formán volt ez a multban is. A baj ott van, hogy míg a régi nagyközönség legtöbbször szerényen beismerte, hogy bizonyos kérdésekhez, vagy tudomá-

nyokhoz nem ért, addig mi azt hisszük, hogy mindent tudunk. Ezért azután hozzá is szólunk mindezekhez, kritikálunk mindent, ítéletet mondunk olyan kérdésekben, amelyekről világos fogalmunk sincs. És ítéletünkhöz a félműveltségű ember természetének megfelelően ragaszkodunk».

Akinek fülei vannak a hallásra, hallja meg. *Eckhardt Sándor.*

Színházi szemle.

A Nemzeti Színház halottjai.

Stella Gyula. — Horváth Jenő.

Mindkettejüket ötvenedik életévükön innen, pályájuk derekán ragadta el a halál. *Stella Gyula* első színpadunkon alig töltött többet egy esztendőnél, férfias külsőt, teljes odaadást, jó képességeket állítva az együttesbe. A közönség egyes kiemelkedőbb színészi alakításainak emlékét inkább fővárosi magánszínpadokról, főleg a Magyar Színházról őrzi megbecsülő kegyelettel, de ahol *Stella* emléke legtovább megmarad, az nyilván az Országos Színészegyesület, melynek élén ő a végveszedelembé jutott vidéki színészetnek ügyét meleg szívvel, fáradhatatlan ügyszeretettel istápolta.

Horváth Jenő a Nemzeti Színház kötelékében nőtt nagygyá, hová nyomban a színiiskolából szerződötték. Mikor *Pethes Imre* *Cyranója* először csinált rendet a «finomkodók» színelőadásán: a kövér «sztár»-színészt, *Montfleuryt*, az ifjú *Horváth Jenő* játszotta. Azóta negyedszázadot meghaladó időn át sokat láttuk a színpadon, rendezői kezének nyomát pedig olyankor is akárhányszor üdvösen tapasztaltuk, amikor a játékban személyesen benne sem volt, de benne volt nagy képzettsége, tiszta stílusérzéke, elmélyedő komolysága. Komikumának is valami komoly vonás adott igazi mélységet, legjobb alakításaiban a tiszta humor

rétégeig bocsátkozott alá. *Vízkereszt*-beli felejthetetlen *Böffen Tóbiásában* sok volt a boroskancsó falstaffi bölcsességéből, a *Szentivánéji álom* *Gyula* asztalosában szinte megindítóan rajzolta az oroszlánbőrbe kényszerített nyúl szívűséget. A *mollierei* stílusban meg éppen a jellemfestés legjobb színvonaláig emelkedett, *Arganját*, *Chrysaleját* színjátszásunkban előkelő hely illeti meg. Régi magyar alakjai (a *peleskei nótárius*, *Lombai inspektor*, *Szilvay professzor*) egytől-egyig remekei voltak a *Szigeti József-féle jóízű nagybácsi-stílusnak*. Tragikaibb hangokra is futotta képességeiből az *Ármány és szerelem* *Miller* zenészában, a *Sok hűhó* *Leonatójában* s legutóbb a *Kréta kör* *Má* *mandarinjában*.

A Színművészeti Akadémián harmadik éve szívvel-lélekkel s máris érezhető hatással tanárkodott. Érett *judiciuma*, a hivatás fanatikus tisztelete *kartársai* közt is nagy becsüléshez és tekintélyhez juttatta.

Hűtlenné otthonához csak egyetlen évadra lett, amikor a Népszínház-Vigoperában a második *Nagymamá*-nak, *Blaha Lujzának*, játéktársaként aratta első nagy sikerét a leánykori ideál, *Örkényi ezredes* szerepében. E figurával utóbb végigszolgált a Nemzetiben is *Rákosi Szidi* *nagymamákodását*, néhány héttel ezelőtt pedig legutoljára is ezzel lépett a közönség elé, immár a negyedik *nagymama*:

Márkus Emilia társaságában, a marciális külső alatt pompásan éreztetve azt a meleg szívet, mely most — örökre elnémult.

Magyar Passió.

Voinovich Géza műve a *Nemzeti Színházban*.

A Zrinyiástól a tihanyi új kálváriáig a magyar művészi alkotólélek ismételtlen megragadta a párhuzamot az Isten Fiának földi útja meg a magyarság szenvedése és feltámadása között. A vallásos érzés és nemzeti gondolat ez ikerforrásából támadt Voinovich szép színpadi költeménye is, mely középkori magyar keretben pergeti le az ó- és újszövetségi szent történetek egyes, példázati összefüggésben álló képeit. De a példázat itt még egy harmadik irányban is kibővíti: az épülő kassai dóm előtt lekipásztorai vezetésével szent játékát végbevívő, dolgozó magyarság a maga multját is belevegyíti az Űdvösség földi pályájának emlékezetébe, a Megváltó tiszteletére rendre felsorakoztatván az Árpádház magyar szentjeit. A játék derekán pedig, épen a Judás árulásának mozzanatánál, váratlan földindulás alapjaiban rendíti meg a magyar hitet jelképező, e haza vegyesnyelvű fiainak vállvetett buzgalmából emelkedő székesegyházat. Ez a motívum már a jövő felé, mifelénk fordul, csakúgy, mint a folytatása: az elemi csapáson győzedelmeskedő vallási és nemzeti bizalom, a restauráció hatalmas lendülete. Látnivaló, hogy Voinovich sokágú feladatot tűzött maga elé, annál igazabb érdeme, hogy az elemek szerves egybekapcsolását mindvégig finom arányérzékkel, nobilis mértéktartással és figyelemreméltó színpadi bizossággal oldotta meg. Bibliái képeiben került minden hívságos eredetieskedést, e részben a szent textus tiszta hatástényezőire épített, ezek a képek

nála is önmagukért szólnak, bár némileg szűkszavúbban s mozaikszerűbben, mint a nagyheti játékrenden az utóbbi években szinte állandósult Greban-féle *Igazi passio* szélesebb bibliai panneau-i. Viszont a Max Mell-féle trilógia-részlet harsogó naturalista romantikája helyett Voinovich mindabban, amit a téma alakításába a magából visz bele, inkább a naiv mesehang meleg költőiségét juttatja szóhoz.

Ezt a hangos színpadiasságtól tartózkodó költői áhítatot a színház is megértő, stílustisztelő munkával szolgálta. A tömegek mozgatása minden nyugtalanító «Drill»-benyomás nélkül, diszkrét természetességgel sikerült, az élőképek beállításával pedig a rendezésnek a festői hatások színpadi kihasználásában tudása is, tapintata is egyaránt megmutatkozott. A közreműködők — élükön a Jézus fenséges alakját ezúttal is beszédben s mozgásban teljes hitelt keltően megjelenítő Ódry Árpáddal — egytől-egyig művészi képzeljük és kifejezőeszközeik gazdag kitérülésével helyezkedtek el a játéknak megilletődést és áhítatot árasztó egészében, melynek hatásához a Liszt Ferenc kompozícióból Lavotta karnagy által kitűnően adaptált zenei aláfestés is nagyban hozzájárult.

12.000 ember.

Bruno Frank *színjátéka a Kamara Színházban*.

Ezt a színművet a sajtó feltűnő ridegséggel fogadta s iránta a közönség kegye sem túlságosan remélhető. Szent igaz, hogy a XVIII. századba helyeztet s egy duodecim német hercegségben lejátszódó témája emberileg akármennyire felháborít is, valódi drámai érdeket nem igen kelt, mert általánosabb kihangzashoz — ami felé pedig szerzője nyilván törekedik — a végén sem jut s az egész valami lan-

gyos filantrópiában mosódik el. A szélső abszolutizmus virágkorában divó gaz és lelketlen politikai embervásár viharelőtti atmoszférájába helyezi a paraszti származású hercegi szekretárius helyzeti konfliktusát, ki nek tulajdon testvérei is az Angliának «élősúlyban», lemészároltatásra eladott emberszállítmányba kerülnek. Nyaktörő csel fogással — s egyszersmind a kisiparos családból hatalomra jutott hercegi metresznek öntudatlan közreműködésével — a titkár a porosz király, Nagy Frigyes hatalmi közbelépése útján meghiusítja a véres és cinikus «üzlet»-et, — a maga életét pedig szinte csak valami nem várt ráadás képen sikerül megtartania.

A darab «nép fia»- és «nép leánya»-motivumai eléggé ismereteseek, drámailag is jócskán kiaknázottak, a schilleri *Ármány és szerelem*-ből csak úgy kihangzanak, mint tesztem a nálunk nemrég bemutatott Brachvogel-féle *Narcisse*-ből. Lady Mylford komornyikja ugyanazon a tiborci hangon beszél, mint itt a Piderit szekretárius bátyja s az órás lányából lett kegyencnő is emlékeztet a *Narcisse*-beli Pompadour marquisera — en miniature.

Mindez a színpadon különösebb újság ingerével nem hat. De valamit azért a darabban igenis illik elösmernünk, ha csak azt nem akarjuk állítani, hogy az utóbbi évek újdonságai ebben a tekintetben túlságosan elkényeztettek: ez a szerzőnek írói komolysága és gondossága, a téma endogén kezelése s a jellemeknek következetes, határozott körvonalú rajza. A mű egész színpadi megépítésében van valami puritán becsületesség s noha a fantázia lángja lenyűgözően éppen nem csapkod, a figyelmet az író biztossága mégis állandóan a színpadra irányítja, pedig szerelmi szálakkal a darab komor szóttesét még csak ki sem hímezi.

Az előadás is jó egyes színészi mun-

kákkal tűnt ki, az egybeillesztésben helyel-közzel némi lazaságot tapasztaltunk. Kiss Ferenc jól érzékítette meg a titkár veszedelmes szimultán játszóját, Gál régi metszetek raffinnált vonaltechnikájával rajzolta meg a herceg figuráját, Kürti igaz porosz keménységgel Nagy Frigyes rendcsináló ezredesét. Hajdú és Mihályfi Béla ravasz «üzleti» ellenfelei épügy megállták helyüket, mint Bartos és Harasztné markáns parasztjai. Aczél Ilona pedig megint olyan feladathoz jutott, melyben legsajátosabb hangjait: az asszonyi okosságot, diplomatikus kacérságot és éberséget szóltathatta meg. Valóban élővé ezen az estén leginkább az ő produkciója melegedett át.

Gavallérok.

George Farquhar vígjátéka a Kamara Színházban.

Londoni és párizsi siker nyomán került elénk a Stuart-restauráció vígjátékirodalmának e kései terméke. Angliában talán a nemzeti mult érdeklé benne a nézőt (mint minket Kisfaludy figuráiban), a párizsiak pedig esetleg a nagy, moliéri francia komédiának angol tükröződését, ezt az ugyancsak torzító tükröt szemléltetik kedvteléssel. Mi legfeljebb a száz évvel korábbi shakespearei vígjátékhoz mérjük s ez a hasonlítgatás az «újdonság»-nak javára nem szolgál. A képzelem szabad csapongását itt a raffinéria váltja fel, a Puck össze-visszaságát a belső komponálatlanság. Van ebben a játékban szemlem is, a vaskosságok mellett akárhány finom fordulat, de az egész darab a mesevezetés biztos tengelye s a karakterek rajzának klasszikai biztossága híján ide-oda billeg, hatása miránk már csak egykét «gáláns» jelenet ügyes megépítésében aprózódik el, egytetemes benyomása részben fárasztó, részben széteső, mint valami régi stílusú ka-

landregényé. Szerzőjét a színházi komünikék «ir-angol klasszikus»-sá avaták, de a klasszicitás talán mégis inkább a tökéletesség fokától függ, mint a korbeli távolságtól. Farquhar «klasszikai» tekintélye a színrevitelben is bizvást több szabadságot engedett volna, mint amennyivel a színház élt. Gyökeres átdolgozás, a motívumok túltengésének bátor lefaragása csak előmozdította volna a vígjáték életképességét, mint ahogy hasonló beavatkozás Ben Jonson *Volpone*jának is hasznára vált. Most a Szerb Antal szép és ízes fordításából csak némi óvatossággal töröltek egyet-mást s a papi ténykedéseket perszifláló egyik figurának szerepét írták át, minden egyéb maradt a maga zsúfoltságában. Ennyi kegyeletet a nagykulturájú színpadi félzseni munkája nem érdemel, különösen mivel «hiteles» teljessége a hatást más közönségre nézve nemhogy fokozná, inkább gyengíti s még az üdítőbb jelenetektől is elvonja.

A rendezés sem volt biztos a dolgában, nagyon is a közreműködőkre bízta, hogy jelenéseiket a maguk pillanatnyi érvényesülésére igyekezzenek kihasználni. Közülök négyen érezték meg jól az egész darab stílusát, főleg Váradi Aranka, kinek szellemes beszéd- és mozdulatárnyalása a játék minden fordulatát, mely az ő alakján fordult meg, szinte felszárnyazta. Mihályfi Béla pompásan intonálta a tuskó férj baljós kedélytelenségét, a folytatásban már egy kissé a színpadi részlegek konvencióiába csapott át. Sugár vendégfogadása meg Juhász romantikus «kapitány»-a jeles chargealakítások. De már a «gavallérok»: Petheó és Lehotay híján voltak a bursikóz könnyedségnek s a Mátray Erzsí falusi kisasszonyában sem lüktetett eléggé a vér. Somogyi Erzsí kedves volt a fogadóslány hálás szerelmi leckejelenetében. A «franciák»-at Abonyi és Pethes kissé riktó külsőségekkel karikírozták.

Jim és Jill.

Grey és Newman operettje Ellis és Myers zenéjével a Vigszínházban.

A színház szellemi s méginkább anyagi lélekzetvételül közbeiktatott efféle leszállított igényű újdonságokhoz hozzászólni nekünk tisztünk nem lehet. Jegyezzünk fel annyit, hogy külsőségekben, kiállításban s minden egyéb, operetthez tartozó «karokban és rendekben» a Vigszínház ilyenkor is gondos és bőkezű felszolgálást nyújt, a szerepekre természetesen a maga együtteséből hiánytalanul nem futja, a két vezető helyre most is vendéget állított: a kétlaki Gaál Franciskát meg az operett terén is inkább az artistaság felé húzó Latabár Kálmánt. Amaz talált néhány pompás mozzanatot, kivált a groteszk hangnemben, emez szédületes táncbravurjaival feleltette színjátszói kezdetlegességét. Fejes Teri az operettben professzionista s még Jávör Pál is szerzett már ott némi gyakorlatot. De már a «kebelbeliek» közül ez az alkalmi mimikri igazában legfeljebb Gárdonyinak sikerült, a többiek inkább csak úgy szertenéztek, nem lelyén honjukat a hazában. E «többiek» között, a színház némi kíméletlenségéből, ezúttal — sajnos — egy Hegedűs Gyula nevű, nem egészen ismeretlen tag is «előfordult». Mi úgy érezzük ilyesféle előfordulásnak mégsem illenék előfordulnia.

Viharos nászéjszaka.

Albert Acremant bohózata a Magyar Színházban.

Miután egy nászéjszakás operettel, a *Lámpaláz*-zal a végvonaglásba jutott évadot úgy-ahogy megmentették, most egy nászéjszakás bohózatot kerítették, Vaszary Jánossal átguratták s operaáriák belespékelésével áloperettet rögtönöztek belőle. Hogy az eredeti francia nászéjszaka franciásabb

volt-e, mint «viharos» magyar változata, nem tudhatjuk. Arról, ami elibénk került, boldogult Riedl Frigyes professzorom, szokása szerint, bizvást elmondhatta volna: «Ezt érdemes jól megnézni: ízlésteleenségi versenyben első díjat nyert.» S miért, miért nem: ebbe a zavaros dekoktumba valahogy a Törzs Jenő és Vaszary Piroska előkelő művészete is belesöpött. Törzs a szerepébe belesülés kockázata nélkül aligha mer arra gondolni, hogy ezeken a deszkákon egykor Peer Gyntöt, meg a reichstadti herceget játszotta, Vaszary Piroskának pedig a közönség egyszerűen nem fogja elhinni, hogy valóban «azonos» a Nemzeti Színház csupa-lélek kis Nyilas Misijével. Hogy énekhangjuk nincs, azt a most szolgáltatott bizonyíték nélkül is mindkettejüknek készséggel elhittük volna, hogy pedig színészi tehetségük kiváló, arról most sem feledkezünk meg, annak ellenére, hogy ebből a vállalkozásukból igazán szólva még csak ez sem derül ki.

Simonffy Margot előadóestje.

A pódiumról elhangzó versnek nálunk nem nagy a becsülete, jobbára még azok részéről sem, kik ott megszólaltatják. A «szaválás»-tól éppen legerősebb olvasmányélményeinket csakugyan minden okunk megvan féltetni. Helyükbe vagy kínos értelmezgetést vagy «színészi» kisajátítást kapunk, csontvázat vagy kosztümöt, csak éppen élő organizmust nem: lélek és forma izgalmas kölcsönhatását.

R. Simonffy Margot előkelő művészetének az a titka, hogy hallgatóit egyszerre részelteti az előadott darabok megismerésének és átélésének örömeiben. Mindig hibátlan szöveget ad s ezen nemcsak a memória kifogástalan munkáját értem, hanem a költői szándékok tökéletes megértését is: intellektusbeli botlásom még nehéz, bensőleg szövevényes műveknél sem

lehet rajtakapni. De ez magában még nem előadóművészet, legfeljebb katedrai érdem. Pusztá megértetés fogalmát is alig adhat a versről, melynek a gondolatközlés vagy az érthetőség nem feltétlen s főleg nem egyedüli hatáseleme. Megszólaltatásában a költői emóciót is érezni akarjuk, az előadó ezt vagy magáévá bírja tenni vagy nem, munkája is eszerint közvetít művészi élményt vagy pusztán — textust. A jó versmondó a költeményre maga is erős művészegéniséggel reagál (erre bízta már a darabok megválasztását is), a lényegből, a versmagból indul ki, magában a részleteket is tisztázza, de előadás közben ezekben el nem aprózódik: a rendelkezésére álló pillanatokat nem szétszedésre, hanem a sorra megvillanó részletek biztos egybemarkolására és magasbalendítésére fordítja. Ebből támad az a valódi páthosz, melyet nem kulisszák vernek vissza, hanem az emberi lélek tiszta ráfelelése.

Ennek a versmondásnak nálunk Jászai Mari volt legnagyobb mestere s neki Simonffy Margot a legértőbb s legönállóbb tanítványa: Jászaitól nem modort sajátított el, hanem a költőkkel szemben való áhítatnak s a tulajdon egyénisége bátor kivallásának kettős hatástitkát tanulta meg.

Mostani műsorán régi darabok is helyet találtak: Szkárosi Horváth Feddő éneke, Balassa Búcsúja s a «Mit búszulj kenyéres . . .» — s úgy mondta ezeket is, mint ahogy teszem az Ady lelkében verhetek visszhangot, mikor bennük rokonaira döbrent rá (Adyműsorából aztán egyenest frappánsan világlott ki ez a gyökérközösség a Bujdosó kuruc rigmusában). A tékozló fiúról szóló evangéliumi rész bemutatásának nemes stílusztisztasága is épen a teatralitás fölényes elvetésével éreztette meg a szent könyv benső drámaiságát. Poe Harangjaiban — finom érzékkel — az akusztikai sugallóerőt ragadta meg, Andersen

Borsóhercegnőjében pedig a mese-
mondás naiv bájával hódított.

Egyik nagy színészünk szerint vers-
mondások után vagy azt kérdezzük :
mi hatott leginkább a műsorból, vagy
azt : *mivel* hatott legjobban az előadó.

Hogy költői mű és tolmácsoló mű-
vészet érvényesülése egymással nem-
csak megfér, hanem egymást meg is
gazdagíthatja : arra Simonffy Margot
előadasmódja az élő bizonyosság.

Rédey Tivadar.

Képzőművészeti szemle.

A tavasz első hónapjaiban, mikor
a kiállítások legjava kerül rendszerint
a közönség elé, ebben az évben szám
és minőség tekintetében egyaránt
gyenge a termés. Oka, mint annyi
mindennek, a rossz gazdasági helyzet,
mely hovatovább megbénítja az ecse-
teket és vésőket. A kiállítóhelységek
nehezen szánják rá magukat újabb és
újabb vernissage-ok megtartására,
mert költségeik ritkán térülnek meg.
Ott pedig, ahok a kiállítóktól anyagi
garanciát követelnek, aligha találnak
igazi művészre, legfeljebb pénzes di-
lettánsokra.

A *Műcsarnok*ban különböző művész-
csoportok együttesen állítottak ki.
Közrefogott a Benczúr-Társaság, Céh-
beliek, Cennini-Társaság, Képzőművé-
szek Uj Társasága, Kupeczky-Társas-
ság, Magyar Képzőművészek Egyesü-
lete, Magyar Képzőművésznők Egye-
sülete és az Uj Művészek Egyesülete,
szóval pártállásra való tekintet nélkül
csaknem valamennyi csoport s az
óriási épületet színültig megtöltötte
képekkel és szobrokkal. Az ember azt
hinné, hogy ebből a nagy tömörülés-
ből gazdag anyag kerekedik elő, oly-
féle, amely keresztszemetét mutatja
minden rendű és rangú magyar képző-
művészeti törekvésnek. Sajnos, nincs
így. A kiállítás meglehetősen gyenge,
még a jónevű művészek sem mind sze-
repelnek kiváló alkotásokkal.

Kivételesen *Medgyessy* Ferenc, aki a
debreceni Déry-múzeum elé készített
monumentális szobrai közül kettőt be-
mutatott. Összesen négy szobor került
a múzeum elé s mindenkit örömmel

tölthet el, hogy mind a négy a kitűnő
művész valóban nagyszabású alkotása.
A szobrok ülő férfi- és nőalakokat áb-
rázolnak. Legszebb közöttük a «Régé-
szet» című tagbaszakadt női akt, ame-
lyet hatalmas mérete, nyugalmas for-
mavilága, tömegeinek rendkívül sze-
rencsés elosztása a legsikerültebb sza-
badtéri szobrok közé emel. Debrecen
jól járt szülöttének, Medgyessynek al-
kotásaival, sőt a fővárost is megelőzte,
ami a szobrok korszerűségét illeti.

Medgyessy szűkszavú és robusztus
művész. Formanyelvére leginkább a
Kr. e. V. század görög szobrászat s
korunk egyik legjobb művésze, a fran-
cia Aristide Maillol hatott. A nagy gö-
rög névteleneket követi, mint Maillol,
az ősi plasztikai formák elsődleges vol-
tának kidomborításával, masszív tö-
megszerűségével, monumentális páto-
szával. Ez a keveset szereplő, csendben
dolgozó, kiváló művész végre képessé-
geinek megfelelő feladathoz jutott.

A kiállítás másik kiemelkedő alko-
tása *Mészáros* László Tékozló fiú című
szobra. Mészáros egyike a legnagyobb
reményekre jogosító fiatal szobrá-
szainknak. Ösztönös plasztikus, aki
mondanivalóját a plasztikai hatás leg-
mélyén fogja meg. A tékozló fiú ezer-
szer variált témáját szerencsésen fogal-
mazza újra, teljes kontaktust talál a
nézővel. A világgá indult siheder lelki
és testi szenvedését megkapóan ábrá-
zolja. Az ideges, szikár szoboralak
tanácstalan testtartásával és fényt
szájával szinte élni látszik. Szugge-
rálja a valóságot, bár megoldása min-
den ízében szobrászi.

A kiállított képek rengetegében alig tűnik fel itt-ott néhány értékes alkotás. *Balló* Edének akormányzóról festett nagyméretű arcképe kiválik az arc és a kezek rendkívül finom rajzával. *Karlovsky* Bertalannak Bednárz apátot ábrázoló portréja dekorációmentes egyszerűsége ellenére is jól sikerült. A fiatalok közül *Bernáth* Aurél, *Szönyi* István, *Derkovits* Gyula és *Kmetty* János nevét emeljük ki. Feltűnt *Egry* József gyönyörű taorminai tájképe.

*

Az Ernst-múzeum legutóbbi kiállítása csalódást keltett. Aba-Novák és Pátzay hatalmas sikere után fáradt, szürke képek kerültek a falakra. A festők közül *Feszty* Masa szerepel legjobban, aki bizonyos édeskészségtől még ma sem tudott szabadulni, de sajátos festői előadásmódját ügyesen fejleszti tovább. *Perlrott-Csaba* Vilmos a francia hatások pergőtüzében áll, anélkül, hogy elhatározná magát, merre menjen. *Feiks* Alfréd impresszionista képei ügyeskedésük ellenére sem jelentékenyek. *Gallé* Tibor grafikája becsületes, de kissé egyhangú, *Ferenczy* Valér képei fáradtak. A szobrász *Ligeti* Miklós Rodin szellemében fogant portréi és kompozíciói messze elmaradnak régi szobra, az Anonymus mögött.

Zenei szemle.

Kodály Zoltán szerzői estje minden alkalommal egy jelentős állomása az egyetemes, új magyar zeneművészet fejlődésének. Kodály a lényegyet kereső éleslátásával mindig azt a területet munkálja, amelyik a legelhanyagoltabb, ahol a legnagyobb szükség van egy erős termékenyítő, gyomláló kézre. Egy nemzetnek sincs az egész világon ma két olyan nagy neve a zene terén, mint nekünk. Ha Bartók Bélát tartják a modern zene legnagyobb komponistájának, úgy Kodály Zoltán ma az

A kiállítás legjelentékenyebb résztvevője *Fáy* Dezső, aki valamikor *Gu*lácsy Lajossal egyetemben, annak hatása alatt romantikus, bizarr mesehangulatokat idézett. Fáy azóta egyik legjelentékenyebb magyar grafikussá nőtte ki magát. Új kiállításán, különösen remekbekészült Dante-illusztrációin sikerült szervesen megkomponált grafikai stílust kialakítania, úgy hogy további munkássága elé nagy reményekkel tekintünk.

*

A Nemzeti Szalonban megnyílt az úgynevezett Tavasz Szalon, melyet a Szinnyi Merse Pál Társaság rendez évről-évre a fiatalok számára. Az idei kiállításon sok átlagon felül emelkedő képet és szobrot látni, azonban különösen említésre méltó nem akad közöttük. A Tavasz Szalonnak nem is az a célja, hogy kész művészeket szólaltasson meg, hanem hogy megindítsa a nemes versengést a fiatalok között s így az iskolákból kiözönlő művészgeneráció első lépéseit egyengesse.

A Tamás-Galériában *Pekáry* István festő és *Gáder* István keramikus állított ki kisebb kollekciót. *Pekáry* magyar témáit friss, színes és dekoratív előadással párosítja. *Gáder* István groteszk figurái kedvesek.

Genthon István.

egész világ legelső zenei mestere. Messze tengereken túl jól ismerik és tisztelik ezt a két nevet, tanul tőlük az egész világ, de ebben a tanulásban, sajnos, nem a saját nemzetük jár elől. Pedig Kodály mindig csak nemzetének mestere akart és akar lenni. Minden nyilvánosságtól, hiú külsőségektől visszahúzódó csendes élete egy olyan művészé, aki szünet nélkül, nyílegyenes céltudatossággal dolgozik a lelkéből kiszakadt problémáin, amelyek mind egyben a nemzeti kultúra

legégetőbb problémái is. A mai kedvetlen, elégedetlen, csupa panasz világban Kodály is annak az új aktív produktív szellemnek a nagy harcosa, amely folyton lobogó lánggal önmagát ágat el, azért, hogy másokat gyujt-hasson, lelkesíthessen a munkára.

Legutóbbi szerzői estjén népdalfeldolgozásokat, műdalokat és vegyeskarokat mutattak be. Kodály univerzális műveltségével és nagy költői erejével igazi mintaképeket állít fel a műdalkomponálás terén. Megmutatja, hogy milyen nagy szüksége van a zeneszerzőnek az irodalmi műveltségre is, hogy a dal metrikai szerkezete, strófaképlete, rímei, hangsúlyai a zenében is érvényesüljenek. A magyar nyelv benső zenéjét érezni kell annak, aki műdalokat komponál. Kisfaludy Sándor «A bereknek gyors kaszási», vagy Balassa Bálint «Siralmas nékem» szövegeiben bámulatos intuícióval ismeri fel a szöveg és a zene közös mély gyökerét. Mintegy átfordítja egyiket a másikra, úgyhogy nemcsak a költemény tartalmának, mély, benső lírájának, hanem formáinak is zenei jellemzését nyújtja. Így talál egymásra hosszú századok után a közös lelki talajból fakadt, de kétféle művészi nyelven szóló nemzeti költészet.

A capella tónusaiban Kodály invenciója és tudása ma teljesen egyedülálló. A 16. és 17. század stílusa, az akkori magasrendű vokális kultúra mesteri szólamvezetése, hangfestő szelleme éled itt újra egy nagy magyar mester alkotásaiban. A vegyeskarokban különösen szűkölködő kórusirodalom egy pár műremekkel gazdagodott. «Szalontai köszöntő», «Este» (Gyulai Pál költeménye), «Mátrai képek» mind meglepő láthatárt nyitnak meg hanghatásokban, az emberi hang színeinek keverésében, egymással való szembeállításában. Kodály, mikor ilyen nagy érdeklődéssel fordul a kórusok felé, a jövő művészi formájának mutatja az útját, amely közösségeket

összefogó ideáloknak hódol. Az est magánszereplői *Báthy Anna* és *Palló Imre* művészi tehetségüket lelkesedéssel állították a magyar zene szolgálatába. A székesfővárosi énekkar kitűnő karnagya, *Karvaly Viktor* vezetésével minden dicséretre méltó, érdemes gondos munkát végzett. *

Az olasz vígopera irodalomnak egyik legértékesebb termékét, *Donizetti Gaetano Don Pasquale* c. művét (először adták Páqisban 1843-ban) vette fel Operaházunk ezidei műsorába. A bemutatói inkább negatív irányban ígérkezett érdekesnek, amennyiben Bartók Béla *Csodálatos mandarin* pantomimejével párosították. Sajnos, az utóbbi a szerencsétlen szöveg miatt lemaradt az előadásról s a modern zenének egyik legnagyobb alkotása helyett, a könyörtelen igazságok keménygerincű harcosa helyett kaptuk Donizettit, az olasz muzsika könnyűkezü, könnyűszívű szerelmesét. Rossini Szevillai borbélyának bűvös melodikája talán ebben a kis vígoperában talált legméltóbb utódra. Az olasz zenének ugyanabból a tavaszából virágzott ki mindkettő: derült sugárzó kék ég, madárdal, a tavaszi szellőben lágyan ringatózó virágzó gallyak, semmi fölösleges töprengés, kérdés okok és célok után. Itt minden szép, tökéletes, magátólértetődő, csak meg kell hallani a természet muzsikáját. És Donizetti a talpraesett, fürgé tehetség kifogyhatatlan invencióval szövi helykönnyű ritmusokba a finom melodikus vonalakat. Nincsenek nagy problémái; fősúly mindig az éneken van, az emberi hang szépségének teljes kiaknázásán, az akkori olasz közönség melódiaéhségének kielégítésére irányuló törekvésén. Maga a szöveg a buffostílusnak megfelelően egészen szerényigényű. Az öreg, gazdag kérő felültetése és bosszantása, hogy a fiatalok egymáshoz juthassanak, egészen Pulcinello ízű, sablonos tré-

fákra ad alkalmat. De hiszen itt nem is ez a fontos, hanem a zene mint hangzó formák szépsége: a hálás recitativok, behízelgő melódiák, a pompás ritmusú, friss énekegyüttesek. Különösen az utóbbiak jelentenek gazdagodást a zsenijében különben magasan Donizetti fölött áll. Rossinivel szemben. Sok mindent éreztünk banálisnak és a mai lélektől messze eltávolodottnak Donizetti zenéjében, de itt ezekben az együttesekben mégis úgy találtuk, hogy a limonádé is lehet néha igen kellemes és frissítő ital, ha kellőképp adagolják.

Az előadás friss tempója, főképp *Toronyi Gyula* Don Pasquale-jának valóban elsőrangú alakítása sokban hozzájárult a mű élvezhetőségéhez. *Halász Gitta* Norina szerepében a maga szűkebbkörű stílusának területén lelkiismeretes munkát végzett. *Palló Imre* az orvos, *Somló József* a fiatal szerelmes alakításával igyekeztek beleilleszkedni az egyéniségüktől távolálló könnyed buffó szellembe.

*

Az egész világ zeneirodalmának egyik leghatalmasabb alkotását, Bach *Máthé passzióját* hallhattuk végre ismét húsvét hetében. A mű teljes előadása lehetővé tette a tökéletes architektónikájának egységben való szemléletét, amely, az előadás négyórás időtartamának dacára, egy pillanatra sem volt fárasztó a hallgatóságra. Minél többször halljuk ezt a csodálatos alkotást, annál kimeríthetlenebbnek, tökéletesebbnek tűnik fel előttünk ama kor rettenetes lelki ingadozásai közepette az erkölcsi erőnek, a hitnek valóságos gránitköve, amely félreismerhetetlenül mutatja az egyetlen utat a legmagasabb eszmények felé. Minden kor megtalálta benne a neki valót. Mikor Mendelssohn 100 évvel Bach halála után előadatja a Máthé-passziót, leginkább a nagy kontrapunktikust, a bámulatos technikai tudást csodálták, majd előtérbe

került a misztikus Bach, a hangfestő, racionális Bach, ma a nagy építő, a nagy muzsikust méltányolják benne a legjobban.

A mű drámai szerkezete egyszerű, de mélységében annál megkapóbb. Egyes képekben vetíti elénk a tragédia történetét. Az evangélista elbeszélését a fontosabb jeleneteknél szemlélődések törik meg, amelyek szólóáriákban vagy recitativokban a híveknél korálokban nyilvánulnak meg. A drámai elemet a tömegkórusok képviselik.

A bevezető kettős kórus teljesen realiztikus színezetű. Ugyanattól a gondolatától felzaklatott nyugtalan tömeg hullámlását, egymásbatorlódását festi. A kórus rövid felkiáltásaival, kérdéseivel szemben a zenekar egy hangon hosszan időző súlyos basszus szólama valami megdöbbenő kérelhetetlenséget fejez ki, nincs kitérés, a végzet rettenetes súlya legázol minden ellenkezést és sodor a Golgotha felé. A kórus nyugtalanságtól gyötörve ismétli az emberiség örök kérdését: hová? hová? A szólamok egymásba fonódnak, valami nyugvópontot keresnek, de hiába, felelet csak egy van: «vedd fel keresztedet és kövess engem». Ezután elkezdi elbeszélését az evangélista. A kifejezés egyszerűségének és epikus nyugalmanak dacára, szavakkal szinte alig leírható erő van benne. A cembalo-kiséret egy erősebb aláhúzása vagy egy egyszerű melizma elég ahhoz, hogy egyes megkapó jelenetet a szívünkbe véssen. Jézus szavainak zenébe öntése már nagyobb igényű, bár itt is néha egy egyszerű kadenciával bámulatos plasztikát kölcsönöz a szavak értelmének. A vonós-négyeskiséret lágy, éteri tónusa valóban olyan, mint a glóriafény, amely az Úr fejét körülövezi s csodálatosan átszellemült hangulatot teremt maga körül. Az áriákban teljesen a zene veszi át a főszerepet. Sokszor úgy tetszik, mintha az énekszólam kísérné a hangszereket és nem fordítva. Egye-

sekben, ahol a panaszos, könnyező hangulat közös, motívikus megegyezéseket is találunk. A hangfestés nagy mestere bizonyos állandó vonatkozta-
tást vesz fel szöveg és motívumok, hangulatok és hangnemek között, de ez nála sohasem erőltetett és mesterkél-
t, mint a korabeli kisebb mestereknél, hanem a mű zenei vérkeringésének egy meleg áramlata, amelynek lüktetését egy mélységes hittel telt szív irányítja. Rendkívül érdekes ebből a szempontból a passzió hangnemei, megalkotottsága. Hat nagy hangulati és ennek megfelelően hangnemi egységre oszlik az egész. Az egyes hangnemek széles ívekben fonnódnak össze: pilléreik az e-moll és ennek egész hangnemszférája. Az utolsó vacsora jelenetében a tiszta csengésű g-dur uralkodik, Krisztus isteni fenségének hangneme. Felhangzik a tragikus jóslat: «Valaki közületek elárul engem»: a komor f-moll mint egy sötét felhő homályosítja el az előbbi g-dur glórioláját. A minden oldalról felhangzó kérdés drámai ki-
robbanása: «Uram, én vagyok az?» az asz-dur kemény tónusába csap át. A pár pillanatnyi elborulás után Krisztus isteni nyugalma sugárzó tisztsággal ragyog fel újra az alaphangnemben. Midőn az Úr lehajtja fejét és meghal, bezárul a nagy harmónikus ív is, zenei szimbóluma az egész emberiség Golgotájának. Az utolsó stáció a passzió utolsó korálja: «Wenn ich einmal soll scheiden, so scheide nicht von mir» a legmeggrázóbb része a műnek. Ugyanez a dallam ötször fordul elő más-más hangnemben, de itt a halál közellétében valami egészen sajátos ihletett meggrázó színezetet ölt. A mester az egyszerű dallamot az a-moll komoly, borongós hangnemé-

ben hozza és az utolsó befejező akkordnál az e-dur minden borongást, diszszonanciát feloldó, transzcendens harmóniájában olvasztja fel. Csodálatos szimbóluma ez a lélek végső felszabadulásának, minden szenvedés és diszharmónia feloldásának. Nehéz volna megmondani, hogy a szólóáriák közül melyik szebb. Csak rámutathatunk a Getsemane-kert jelenetében a tenor és a kórus gyönyörű recitativájára és áriájára, amely csupa aggódó, kínos nyugtalanság. Az isteni korál: «Ó, miért e kínok, szenvedések árja?» izgatott suttogása a végső sorokban mintegy odalehelve, megenyhülve hangzik ki: «Elszunnyad vétkem láza már». Vagy az altszólo, amely a bűnét sirató Péter zokogásából nő ki: «Szánj meg, ó nagy ég; úgy fáj a szívem! Lásd, e szív, e párszem érted sír, egyre sír». A megtört lélek alázatos könyörgéssel hajol oda Urához. Mennyi melegség, líra van az egyszerű melódiában! A basszusária: «A hűvös este hogy leszállt» isteni békét sugároz. A tömeg eltávozott, csend van a kereszt körül, az alkonyat csendje, amelyben az egész mindenség beleolvad és az emberi lélek is csak egy atómja lesz ennek a végtelen békeségnek. A Krisztust sirató kórus méltó befejezése a monumentális műnek. Lágyan hullámzó ritmusában elnyugszik minden fájdalom s már csak a féltő, gyöngéd szeretet virraszt a sír fölött. Mintha a szeretet szelíd fénye bevilágítaná még a sírsötét mélységét is, hogy a könyörület és megbocsátás szava eljuthasson az emberek szívéhez.

A Budapesti Ének- és Zenekar-egyesület a magánszereplőkkel együtt buzgó és nagy tudású karnagyuk, *Lichtenberg* Emil vezényletével derekas munkát végzett.

Prahács Margit.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE. Helyettes szerkesztője: HARTMANN JÁNOS.
A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.

A nemzeti gondolat és a magyar feltámadás

---

irodalmi programjával bontott zászlót nyolc évvel ezelőtt a NAPKELET s kezdésünket páratlan megértéssel és lelkesedéssel fogadta a magyar olvasóközönség. Az egyre súlyosodó időkben, amidőn a magyar irodalomban egykor oly hatalmas idegen szellem újra kísérletezik régi szerepkörének átvételére, ma még nagyobb mértékben van szükség az ideális irodalmi célokat szolgáló folyóirat és a magyar olvasóközönség megértő együttműködésére. Ezért bizalommal kérjük a NAPKELET olvasóit és barátait, hogy irodalmi törekvéseink előmozdítása céljából a NAPKELET-et ismeret-ségük körében ajánlani és bennünket új előfizetők szerzésével támogatni szíveskedjenek.

Azon lelkes közreműködők részére, akik folyóiratunknak új előfizetőt szereznek, kiadóhivatalunk az alább felsorolt művek közül szabadon választható 2 darab jutalom-könyvet ajánl fel:

1. **Fioretti.** A Napkelet Könyvtárában megjelent Assisi Szent Ferenc Kis Virágai c. kiadvány finom papírra nyomott és izléses félkeménykötésű külön kiadása.

2. **Gulyás Pál: Misztikus ünnepi asztal** c. könyve. A fiatal költőgeneráció egyik legerősebb egyéniségének nagy sikert aratott verseskötete.

3. **Reményik Sándor: Atlantisz harangoz** c. könyve. A mai Erdély első poétá-jának legszebb költeményei a Napkelet Könyvtárában.

4. **Gróf Bethlen Margit: A boldog szízet Istene és**

5. **Bibó Lajos: A föld** c. könyve. Mindkettő a Napkelet Könyvtárának igen keresett novelláskötete.

6. **Boldog Margit legendája.** A szentéletű magyar királyleány csodálatos életének leírása régi magyar nyelven.

Minden új előfizető bejelentése után kiadóhivatalunk azonnal portómentes küldéssel postára adja a kiválasztandó két művet.

Ú J K Ö N Y V E K

A Kis Magyar Legendárium. Fordította *Tormay Cecil*. Ára 1.50 P.

Misztikus Ünnepi Asztal. *Gulyás Pál* költeményei. Bolti ára 3 P. Elő-fizetőink 2 P-ért rendelhetik meg a kiadóhivatalnál.

Kritikai Dolgozatok és Vázlatok. *Rédey Tivadar* irodalmi és szí-nházi tanulmányainak gyűjteménye. Ára 4 P.

A Magyar Irodalmi Ritkaságok c. kiadványsorozat (szerk. *Vajthó László*) legújabb száma *Péterfy Jenő* dramaturgiai dolgozatai. Ára 1 P.

Ezek a könyvek megrendelhetők a NAPKELET kiadóhivatala útján is.

A NAPKELET KÖNYVTÁRA

A magyar szellem legszebb alkotásait, a magyar mult legnevezetesebb emlékeit és a legértékesebb külföldi klasszikus művek magyar fordítását tartalmazza a kiváló nyomdai előállításban megjelent kiadványsorozat:

1. *Madách: Az ember tragédiája.* II. kiadás. (Elfogyott.)
2. *Tormay Cecile: Megállt az óra.* Novellák.
3. *Szekfü Gyula: Történetpolitikai tanulmányok.*
4. *Komáromi János: Zúg a fenyves.* Regény.
5. *Vörösmarty-anthológia.* (Elfogyott.)
- 6—7. *Somssich Andor: Liszt Ferenc élete.*
8. *Reményik Sándor: Atlantisz harangoz.* Versek.
9. *Bethlen Margit: Boldog sziget Istene.* Novellák.
- 10—11. *Szabó Mária: Felfelé.* Regény.
12. *Mohács Magyarország.* Burgio követ jelentései Bartoniek Emma fordításában.
13. *Condvi: Michelangelo élete.* Gróf Zichy Rafaelné fordításában.
14. *Magyar Anonymus.* Pais Dezső fordításában.
15. *Oláh György: Görög tűz.* Regény.
16. *Assisi Szent Ferenc Kís Virágai.* Tormay Cecile fordításában. III. kiadás.
- 17—18. *Mussolini beszédei.* Gróf Zichy Rafaelné fordításában.
19. *Magyar népballadák.* Gragger Róbert tanulmányával. Sajtó alá rendezte Gálos Rezső. (Elfogyott.)
- 20—21. *Hekler Antal: Leonardo da Vinci életrajza.*
22. *Boldog Margit legendája.* Sajtó alá rendezte Baros Gyula.
23. *Bibó Lajos: A föld.* Elbeszélések.

A kiadványok bármelyike egy-egy számának bolti ára 1.80 pengő. Vidékre való szállítás esetén portóköltés kótetenként 20 fillér. Kapható minden könyvkereskedésben.

A NAPKELET előfizetői részére a következő kedvezményes árakat tartjuk fenn: Bármelyik szám a kiadóhivatalban átvéve 1.40 pengő, postán való szállítással 1.60 pengő. A kettős számból álló kötet ára kétszeresen számítandó.

A könyveket az ár előzetes beküldése ellenében vagy utánvétellel szállítja a kiadóhivatal.

A NAPKELET LEXIKONA

---

az ismeretek minden ágát felölelő legjobb kézi lexikon. Tartalmi összeállításában kitűnő, adataiban teljesen megbízható, könnyen kezelhető, aránylag kis terjedelmével is igen bő ismeretanyagot ad, mert 30.000 címszót ölel föl s külső előállításában fényűzően szép munka. A közel 1500 oldalra terjedő és 2 kötetből álló lexikont 600 rajz és szebbnél-szebb műmelléklet díszíti.

Bolti ára 48 pengő. Minden könyvkereskedésben kapható.

A NAPKELET előfizetői 24 P kedvezményes áron rendelhetik meg a kiadóhivatalnál. Az ár hathavi részletben is törleszthető.

Egyetlen intelligens olvasó sem nélkülözheti ezt a világviszonylatban is elsőrangú művet!